

AIDAI

1 9 4 9
NR. 25

TURINYS

AIDUS globoja Lietuvos Pranciškonai Amerikoje

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1949 METAI SPALIŲ-LAPKRIČIO MĖN. Nr. 25

ANTRAS VEIKSMAS PRASIDĖJO

J. BRAZAITIS, VOKIETIJA

1. **Emigracijos drama.** Tremtiniai sparčiai virsta emigrantais. Kurie iš Vokietijos jau išvyko, ne vienam prašneko sentimentas: o vis dėlto čia buvo širdžiai ramiau; čia buvo žemė, kurios ribos susisiekia su mano tėvynės laukais; čia buvo sava stovyklos bendruomenė, kurioje žmogus buvai kaip augalėlis su lietuviškos žemelės velėna... Vandenynai dabar atrėžė nuo tėvynės sausumos. Išbarstymas po visus kraštus sutraukė bendruomeninius ryšius. Tik dabar tremtinys pasijunta virtęs pilna prasme displaced person — išvietintasis.

Tai pradžia tremtinio dramos antro akto — emigracijos.

Emigracija nebe pirma. Daug pamokė likimas emigracijų po lenkų sukilimų, po Rusijos revoliucijos. Visų jis panašus. Iš pradžių entuziastinga politinė ir kultūrinė veikla, kurią gaivina tvirta viltis, kad emigracija tėra trumpas laikinis iš savo krašto pasitraukimas. Toliau reiškiasi užtrukusios emigracijos pagimdytas nuovargis, kuriame silpsta visuomeninė veikla, ir prasideda vienas kito kaltinimas bei tarpusavio kova. Paskui ir tai apsilpsta, ir kiekvienas tesirūpina savu asmeniniu įsikibimu į gyvenimą dėl kasdieninės duonos. Tai jau rezultatas sumažėjusios vilties ir išdžiūvusių pragyvenimo išteklių. Pirmajai emigracijos kartai biologiškai silpstant, bet dar vegetuojant, antroji karta, jau emigracijoje augusi, jungiasi į vietinį gyvenimą ir virsta naujos tėvynės piliečiais bei tautiečiais. Biologiškai, tautiškai, kultūriškai įauga žmogus į naujo gyvenimo, naujos tėvynės ir naujos tautos kamieną.

Tai bendra emigracijų tėkmė. Vieni emigrantai duodasi jos nešami greičiau, kiti rodo didesnio atsparumo. Tatai priklauso

a. nuo niveliuojančios srovės, aplinkos, tempo bei įtampos,

b. nuo žmogaus dvasinio pajėgumo išsilaikyti srovės pakraštyje,

c. nuo objektyvinių atsparos taškų, kuriuose emigrantas ilgiau ir sėkmingiau gali atsispirti niveliuojančiai srovei.

Imigrantinė tėvynė yra suinteresuota atvykėlius įčiulpti į savo gyvenimą ir dėl to stengiasi suorganizuoti stiprią niveliuojančią srovę, susilpninti naujojo piliečio tautinės individualybės atsparumą ir išsklaidyti minėtuosius taškus, kuriuose emigrantas rastų atsparos tautinei individualybei palaikyti. Jeigu imigrantas stengiasi nepasiduoti, prasideda gilaus pergyvenimo dramatinė kova, kuri galutinai baigiasi imigranto sutirpimu. Jeigu emigracija tik laikinė, jeigu žmogus moraliai ir intelektualiai yra pajėgus, jeigu yra pakankamai jam atramos taškų, tai emigracija gali būti net naudinga — ir jam individualiai ir jo kraštui, nes žmogus įgyja naujos patirties ir grįždamas perkelia ją į savo kraštą.

2. **Niveliuojančioji srovė.** — Mūsų dienomis niveliuojančioji srovė nukreipta į emigrantą dviem kryptim — socialine profesine ir intelektualine. Imigrantiniai kraštai ateivį pastato į tokias socialines profesines sąlygas, kad jis negali patekti į aukštesnę profesiją, kuri duoda savarankiškumo, reikalauja intelektualinio pajėgumo, įgalina laikytis gyvenimo priekyje. Ne tik profesinė konkurencija uždėjo varžtus imigrantams gydytojams, inžinieriams, teisininkams, bet ir imigrantinio krašto nacionalinė politika neprileisti į vadovaujančias vietas ateivių.

Imigrantas intelektualas, paverstas profesiniu proletaru, ilgainiui turi proletarėti ir dvasiškai. Negaudamas darbo pagal savo profesiją, jis negalės pritaikyti jame susiklojusios patirties, visą energiją turės skirti tam, kad persiorientuotų į naują fizinį darbą, nereikalaujantį intelektulinių pastangų. Po fizinio darbo jis ilgai nesijaus pajėgus intelektualiniam darbui. Jis ims skursti intelektualiniu atžvilgiu. Jis primityvės kultūriniu atžvilgiu. Gali šiurkštėti moraliniu atžvilgiu priklausomai nuo aplinkos.

Subjektyviniu atžvilgiu tai bus didis tragizmas, kada žmogus jausis, kaip jis vis labiau ir labiau degraduojasi: mažiau mąsto, tenkinasi vis menkesnėmis kultūrinėmis vertybėmis. Šioje subjektyvinėje dramoje gali būti ir triumfalinių laimėjimų, jeigu žmogus pajėgs persijungti į naujus gyvenimo bėgius ir turės energijos naujai dvasią taurinti ir moraliai pakilti aukščiau už visą aplinką. Bet emigrantiniame gyvenime tai esti retesnė laimė.

Objektyviniu atžvilgiu žmogaus intelektualo sunykimas bus nuostolis jo tautai, nes tautoje retės šviesuomenė, kuriai paruošti reikia tiek daug energijos, laiko ir pinigo.

Šitas intelektualinis ir moralinis suproletarėjimas yra vienas iš didžiųjų naujosios emigracijos pavojų. Daugelis mūsų tautiečių tą dramą jau giliai pergyvena. Ar joje pasirodys laimėtojai ar pralaimėtojai, parodys ateitis. Bet tauta turi skaitytis su faktu, kad ne vienas šviesuolis jai dings.

Naujo imigranto intelektą dabartiniais laikais veiks idėjos ir argumentai, nukreipti prieš tautinę individualybę, prieš tautinę valstybę, prieš tautiškumą. Tautiškumui metami vos ne „liaudies teismų" kaltinimai. Esą tautiškumas, nacionalizmas, kaltas dėl totalinių režimų atsiradimo: fašizmo ir nacionalsocializmo. Tautiniu principu pagrįstos valstybės sukursčiusios antrąjį pasaulinį karą. Tautiškumas sukūręs valstybių sienas, kurios kliudančios ūkinę Europos vienybę, suskaldydamos Europos teritoriją į daugybę mažų ūkinių vienetų (Dr. Szende, Europäische Revolution, 1945). Tautiškumui, nacionalizmui suteikta iš viso neigiamoji prasmė. Šita argumentacija pradėjo reikštis tuojau po šio karo knygomis ir žurnalais. Ji tebekartojama suvažiavimuose. Ji rado atgarsio ir politiniame praktiniame gyvenime. JTO sudėtyje jau skiriamos didžiosios valstybės ir visos kitos. Pirmosios lemia viską. Antrosios — tik satelitai. To skirtumo nebuvo buvusioje Tautų Sąjungoje. Ten visos buvo lygios. Tai žingsnis atgal nuo demokratizmo ir nuo lygaus respekto visoms tautoms.

Šitokioje atmosferoje nesunku kilti abejojimams emigranto sąmonėje: jeigu tokie autoritetai pasisako prieš tautinę individualybę, tai gal mano užsispyrimas laikytis tautiškumo tikrai nėra teisingas; jeigu prieš mažąsiais tautines valstybes pasisakoma, tai jos vis tiek neatlaikys bendro spaudimo, ir ar verta dėl to man priešintis, ar ne geriau iš karto įsilieti į didžios valstybės ir tautos masę, kad per ją iškiltum į gyvenimo priekį; jeigu naujas kraštas man suteikė globą, tai ar laikydamasis savo tautinės individualybės ir rūpindamasis savo tėvynės reikalais, aš nenusikalstu naujajai tėvynei, kuriai turi priklausyti ir mano lojalumas ir dėkingumas...

Šitokios idėjos jau dabar iškyla Jungtinėse Valstybėse, diskusijose tarp lietuvių. Jos pareikalauja iš emigranto, ypačiai iš naujojo, sąmoningo apsisprendimo tais tautiškumo klausimais, nes sąmoninga dvasia ties kelią praktiniams žmogaus veiksmams.

3. **Sąmoningoji dvasia.** — Šių dienų argumentai prieš tautiškumą remiasi arba nesusipratimu, arba nenuoširdumu, arba nesupratimu. — Nesusipratimas kyla iš to, kad tuos pačius terminus vartodami žmonės ne tuos pačius turinius juose randa. Tautiškumas, nacionalizmas, lygiai kaip ir individualizmas, kosmopolitizmas, internacionalizmas... priklauso prie sąvokų, reiškiančių žmogaus santykiavimo būdus su bendruomene. Pagal tai, ką žmogus labiau brangina, į ką savo dėmesį ir rūpesčius sutelkia-ir turime tais vardais pažymėtas sąvokas. Susirūpinimo persvara asmeniniais reikalais davė individualizmą. Persvara susirūpinimo tautos reikalais ir savos tautos branginimas aukščiau už kitas yra nacionalizmas. Tuos nusiteikimus kiekvienas žmogus turi. Tik viename kai kuris nusiteikimas stipresnis, kai kuris labiau atrofuotas. Ir istoriniame valstybių formavimosi vyksme tam tikrais laikotarpiais reiškėsi labiau individualizmas (radęs aukščiausią savo išraišką šūkyje: l'état c'est moi!) Su ankstyvuoju romantizmu pasireiškęs susidomėjimas liaudimi davė pradžią nacionalizmui, radusiam aukščiausią išraišką valstybinėje srityje prezidento Vilsono 14 punktų, kurie pagrindė valstybių formavimąsi nacionaliniu principu. Nacionalinis principas taip prigijo valstybių sąrangoje, kad kai kuriose kalbose net sutapo tautybės ir pilietybės terminai (nationalité, nationality).

Kiekvienos idėjos nelaimė — kad jos vykdyme neišlaikomas saikas. Ir nacionalizmas buvo pertemptas. Fašizme ir nacionalsocializme savos tautos garbinimas buvo pavirtęs garbinimu: niekinimu kitų tautų ir iš savosios tautos tik vieno asmens garbinimu. Faktiškai čia tikrai buvo garbinama ne savo tauta, bet tik valdantieji asmens, ir valia vykdoma ne tautos, bet tik tų kelių ar vieno. Vardan jų valios buvo paukotas tos pačios tautos žmogus, buvo paaukotos kitos tautos (imperialistiniai Italijos ir Vokietijos karai). Tik kadangi šios rūšies rasistinė partija buvo pasivadinusi nacionalsocializmu, tai ir nieku dėtas nacionalizmas, arba tautiškumas, gavo nemalonaus prieskonio, panašiai kaip šiandien ir demokratijos vardas rytiečių ir jų satelitų lūpose skamba demokratijos išniekinimo gaida. Dėl tokio nacionalizmo išniekinimo po antrojo pasaulinio karo nacionalizmas ir virto tokis nepopuliarus, pirštais badomas, nors tai ir tėra tik nesusipratimo vaisius.

Taip dedas Vakaruose. Kitokia tendencija Rytuose. Bolševikai tebesmerkia „buržuazinį nacionalizmą", tebeskelbia „proletarinį internacionalizmą". Smerkia taip pat kosmopolitizmą, smerkia Pasaulio valstybės idėją ir jo atstovą pirmąjį Pasaulio pilietį laiko amerikiečių agentu. Bet po šio karo sovietinė spauda visu aštrumu ėmė skelbti „sovietinį patriotizmą". Sovietinis patriotizmas turėtų reikšti meilę visam, kas yra sovietiška. Tačiau pažymėtina, kad šituo terminu reiškiamas turinys visiškai sutampa su rusiškuoju patriotizmu ir galėtų būti vadinams rusiškuoju nacionalizmu. Rusiškojo (ne sovietinio!) patriotizmo ugdymas varomas sykiu su neapaykanta Vakarams. Rusiškasis nacionalizmas, stengdamasis visus išradimus ir atradimus priskirti tik rusams, gyvena dar naivųjį savo periodą — panašų kaip mūsų aušrininkai romantikai buvo pasišovę lietuviais laikyti net pirmuosius tėvus. Noras rusus pripažinti išrinktąja tauta yra toks pat perdėtas ir išniekintas nacionalizmas, toks pat, tik parafrazuotas „Russland Russland über alles...", kuris pačių bolševikų yra netyčiomis subagatelizuotas garsiuoju jų posakiu: „U nas vsevo jest" (pas mus visko yra).

Evoliucija prieš mūsų akis įdomi: Vakaruose ideologai nacionalizmą ir tautiškumą šaldo, Rytuose jis šildomas ir kaitinamas. Vakaruose nacionalizmo vandenėlis pilamas iš geldos sykiu su nupraustu švariu kūdikiu, Rytuose nacionalizmas gaivinamas, pridengtas tiktai fygos lapeliu. Šita padėtis leidžia manyti, ar tik visa propaganda prieš nacionalizmą Vakaruose nebus savo užuomazgoje padaras Rytų agentų, kurie, kalbėdami prieš nacionalizmą, prieš tautines valstybes, prieš mažąsias valstybes, siekia dezorientuoti ir pagilinti idėjinį chaosą Vakaruose.

Tuo metu, kada Vakaruose ideologai kalba prieš nacionalizmą, praktinė Vakarų valstybių politika ypatingai dėmesio verta: jos stengiasi niveliuoti kitas tautas, bet ar prancūzai, ar anglai, ar vokiečiai ir kiti stengiasi suniveliuoti savo nacionalinius interesus vardan apskritai žmogiškųjų? Deja, ne. Praktiškai reiškiasi pastangos suvirinti kitas tautybes savos tautos katile.

Tos pastangos išplaukia iš valstybinio uniformizmo. Kas mano, kad valstybėje gali būti pliuralizmas, prileidžiantis vienoje valstybėje tautybių ir pasaulėžiūrų įvairybę, tas pateisins ir tautinių individualybių suklestėjimą. Tik jeigu Vakarai mėgsta girtis stovį krikš-

čioniškosios kultūros ir minties sargyboje, tai *tautinių individualybių, lygiai kaip ir pasaulėžiūrų, niveliavimas bei jų uniformінimas nėra suderinami nei su krikščionybe, nei su žmogaus prigimtimi*. Bet jau esame apsipratę praktinėje politikoje su žmogaus prigimties laužymu...

Jeigu valstybės, tirpdydamos imigrantus, turi tikslą pasidaryti sau gerus piliečius, tai jos vargiai dirba savo naudai. Priešingai: žmogus, atitrūkdamas nuo savo tautos ir bendruomenės, nebetenka moralinės kontrolės, kurią sudaro jau pats praktinis žmogaus buvimas jo tautinėje aplinkoje, kur jį gerai visi pažįsta ir kur jis neišdrįs elgtis ne taip, kaip tradicijos reikalauja. O įsijungti į kitą bendruomenę psichologiškai negali. Žmogaus tautybė ir tautinės tradicijos gi ne pirštinė. Jos taip greit nepakeisi. Dėl to *atitrūkdamas nuo tautos ir smukdamas tautiškai, žmogus smunka ir moraliai. Tada ir profesiniu atžvilgiu jis negali laikytis tinkamoje aukštumoje*. Darbo vaisiai bus taip pat menkesni. Taigi tautybių tirpinimo katilai veikia prieš save pačius.

Klysta ir tie, kurie nori teisintis, kad rūpinimasis sava tauta nesąs suderinamas su lojalumu valstybei. Juk valstybės pilietis, sakysim, turi teisę ir net pareigą turėti savo pažiūrą į valstybės užsienių politiką. Jeigu jis gali iš savo vyriausybės reikalauti paramos Graikijai ar Kinijai, tai jis gali jos reikalauti ir savo tėvynei Lietuvai — ir niekas jo nepakaltins nelojalumu savo valstybei. Abeji interesai suderinami. O kad būtų nesuderinami, kad Lietuva skelbtų karą Jungtinėms Valstybėms, to, reikia manyti, neprileidžia nė didžiausi lojalumo skrupuliatai.

Šitie faktai ir samprotavimai įgalina išvadas:

1. — Tautinės vertybės yra natūralus žmogaus prigimties išsiskleidimas, ir jų racionalus kultyvavimas teigiamai veikia moralines vertybes.

2. — Nacionalizmas praktiškai daugiausia palaikomas tų, kurie prieš jį daugiausia kalba, tik jų kalbos skiriamos kitų tautinei individualybei nustelbti, o darbai savajai tautybei stiprinti.

3. — Mažosioms tautoms tenka atsargiai vertinti argumentaciją prieš tautines individualybes ir tautiniu principu pagrįstas valstybes, nes joms, mažosioms, teisingai suprasto nacionalizmo niekad nebus perdaug. Tegul tik jo saugojasi didžiosios, nes tik iš jų ir eina visi imperializmo reiškiniai.

4. — Ištikimybė savo tautai bei tėvynei iš vienos pusės ir lojalumas gyvenamajai valstybei iš antros gali būti visai gerai suderinti.

Taigi idėjos, kurių visas tvanas nukreiptas prieš tautinį individualumą, kritiško proto ir praktinio gyvenimo šviesoje pasirodo arba nerimtos arba nenuoširdžios. Tautinės individualybės išlaikymas yra interesas ir asmens, ir tautos, ir valstybės. Imigranto pastangos jas išlaikyti yra pagrįstos. Jos gali duoti teigiamų realių vaisių, kai imigrantas prie savo pastangų, prie sąmoningos savo dvasios randa dar ir realios atramos aplinkoje.

4. **Atramos taškai.** — Senosios lietuvių emigracijos stiprybė buvo jos užsidarymas nuo aplinkos, užsidarymas lietuviškoje *šeimoje*, lietuviškoje *parapijoje*, lietuviškoje *organizacijoje*. Per savaitę prie kieto darbo bent sekmadienį praleidžia grynai lietuviškoje tradicinėje aplinkoje. Kiti uždarame lietuviškame gyvenime tiek išliko lietuviški, kad net vietinės kalbos neišmoko. Išsivertė su lietuvių kalba. Kiti savo vaikus sąmoningai lietuviškoje aplinkoje šildė. Neleido kitaip jiems kalbėti namie kaip tik lietuviškai. Kiti dar pozityvios priemonės ėmėsi: rytais vakarais visa šeima giedojo lietuviškas giesmes bei dainas. Rezultatai buvo nuostabūs. Ten, Amerikoje, gimę ir augę, šeimos gaivinami, puikiai išmoko lietuviškai, lietuviškų dainų ir tradicijų. Tai buvo išimtiniai atsitikimai. Daugelis jaunosios kartos to nepasiekė. Bet anie pozityvūs pavyzdžiai įrodė, kad galima — *galima išmokti lietuviškai ir Lietuvą pamilti jos nematęius, jei tik šeima bus sąmoninga ir vientisa*. Vientisa šiuo atveju tautine prasme. Kur šeimos mišrios, sunku yra išauklėti vaikus lietuviškai. Yra patriotų veikėjų, kurie yra vedę nelietuves ir su vaikais lietuviškai jau nesusikalba. Tai paskutiniai mohikanai tautybės atžvilgiu. Atžalų jie nebepalieka. Su jais baigiasi lietuviškoji gyvybė jų šeimoje. Gyvenime, be abejo, bus ne vienas atsitikimas, kur mišrios šeimos bus neišvengiamos. Tuo atveju vaikai dar gali lietuviais išaugti, jei šeimos lietuvišoji pusė pasirodys stipri ir sąmoninga. Tokių faktų žinome ne vieną. Antram nelietuviškam šeimos partneriui galėtų būti lengviau savo tautybę paaukoti lietuviškosios naudai, nes didesnei tautai vieno nario iškritimas nebus toks nuostolis, kaip apnaikintai lietuvių tautai, kuriai dabar daros brangi kiekviena lietuviška galva ir širdis.

Lietuviška šeima ir naujoje emigracijoje bus pats svarbiausias atramos taškas tautybei išlaikyti. Kiti pagalbiniai — vaikų darželiai ir mokyklos, spauda, parapija, ideologiniai sambūriai, Pasaulio Lietuvių Bendruomenė. — Mes galime nepretenduoti į savas aukštąsias mokyklas, bijodami, kad tam reikalui neturėsime nei pinigų nei klausytojų. Bet *žymiai svarbiau yra turėti lietuviškus darželius*, kad, tėvams išėjus į darbą, vaikai neliktų gatvėje arba kad vaikai svetimame darželyje neprisiimtų svetimų papročių. Tačiau būtų labai sveika, jeigu pasisektų suorganizuoti aukštuosius lituanistikos skrajojamuosius kursus, kurių uždavinys būtų pagilinti lietuvių išsilavinimą lituanistiniais dalykais iš Lietuvos istorijos, kalbos, kūrybos, geografijos.

Išeivijoje jau yra daug spaudos, ypačiai *laikraščių. Jų skaičius Jungtinėse Valstybėse net per didelis*. Bet jo nepasiseks sumažinti jokiais samprotavimais. Ten laikraštis laikomas ir pragyvenimo šaltiniu tam tikriems žmonėms. Bet naudinga būtų, kad *viso pasaulio lietuviams galėtų eiti laikraštis*, savaitinis ar dvisavaitinis, kuris pateiktų informacijas iš viso pasaulio lietuvių gyvenimo ir juos tarp savęs jungtų. Reikalingas ir žurnalas, kuris palaikytų išeivių intelektualų tinkamą dvasinį lygį. Kitas reikalas — knygos. Lietuvių kalbos vadovas, Lietuvos istorija, lietuvių literatūros ar kultūros istorija — tos rūšies knygos turėtų būti kiekvieno lietuvio palydovas emigracijos kelyje.

Kam priklausytų iniciatyva šios srities darbams? Daug vilčių galėtų žadinti Pasaulio Lietuvių Bendruomenė. Ji galėtų imtis to reikalo. Ji būtų tinkamas autoritetas. Bet visuomeninis organizmas nėra paslankus. Dar svarbiau, kad bendruomenė dar tik užuomazgoje. Dėl to ar neteks atsiremti į tas institucijas, kurios jau turi geros praktikos. *Vaikų darželiams yra nepamainomos seselės*. Marijonai laiko Jungtinėse Valstybėse kolegiją ir dienraštį. Vienas kuris iš vienuolynų galėtų prisiimti garbės pareigą *organizuoti aukštojo mokslo skrajojamuosius kursus*. Ar ši pareiga nepritiktų mokslingajam jėzuitų vienuolynui. Žurnalą leisti iniciatyvos imasi kitas vienuolynas — pranciškonų.

Lietuviška parapija nebus visur įmanoma. Lietuviai išblaškyti. Ir kai kur bus vengiama tautines para-

pijas organizuoti, pirmenybę atiduodant mišriosioms. Bet kur tokia lietuviška parapija nebus įmanoma, labai praverstų lietuvis kunigas, kuris bent individualiai lankytų išblaškytus tautiečius.

Didelė moralinė atrama žmogui yra ideologiniai susibūrimai. Juos reikia emigracijoje būtinai atgaivinti ar, kur nėra, sukurti.

Šitokie atramos taškai ilgam gali palaikyti individualines atskirų emigrantų pastangas ir padėti jiems atlikti emigrantinio gyvenimo misiją.

5. **Emigracijos misija.** — Emigracijos kovoje uždaviniai trejopi:

1. išlikti biologiškai,
2. išlikti tautiškai,
3. kilti universaliai.

Išlikti biologiškai reiškia — visomis pastangomis išsaugoti tyrą lietuvišką žmogų, kurių visuma sudaro tautos potencialą. Uždavinys svarbus, nes didžioji tautos dalis po sunkių bandymų bus sunaikinta. Dėl to kiekvienas išlikęs labai brangintinas.

Išlikti tautiškai — išlaikyti savo kalbą, savo gyvenimo tradicijas, meilę savo tautiečiams ir tėvynei, pasiryžimą jiems padėti, tikėjimas sugrįžti į gimtąjį kraštą.

Išaugti universaliai — apvaldyti naujo krašto kalbą, pažinti jo gyvenimo tradicijas, įeiti į jų viešąjį gyvenimą, laimėti jų pasitikėjimą ir autoriteto pripažinimą, pozityviu veikimu ir profesija demonstruoti savo tautą ir pastatyti jos narių laimėjimus moksle, mene, socialiniam, religiniam gyvenime tarp pasaulinių pionierių tose srityse.

Lietuviams dar tenka speciali paskirtis — kova dėl krašto išlaisvinimo.

Lietuvių senoji emigracija savo uždavinius vykdė garbingai. Pirmoji karta išliko ir biologiškai ir tautiškai sveika. Savo biologinį potencialą reiškė lietuviškų šeimų sudarymu ir, palyginti, dideliu prieaugliu. Tautinį gajumą reiškė ne tik kalbėdama lietuviškai, bet ir lietuvišką kultūrinį gyvenimą organizuodama — spaudą, literatūrą, muziką.

Negalima reikalauti, kad senosios lietuvių emigracijos kultūriniai laimėjimai būtų prilyginti lietuviškosios metropolijos laimėjimams. Jie kultūrinį lygį buvo išsinešę iš tėvynės visai kitokį. O planingo ir organizuoto jų palaikymo nepriklausoma Lietuva neparodė. Dėl to jų parodytas lietuviškas atsparumas ypatingai vertintinas. Senoji emigracija atliko ir tebeatlieka taip pat specifinį uždavinį, remdama kovą dėl tėvynės laisvės ir globodama paskutiniu laiku tremtinius. Tremtinių globoje ji pareiškė tradicinę išsineštąją giliai žmonišką dvasią, artimo meilę, kurią Lietuvos gyventojas staiga parodydavo, kai jo kaimyną ištikdavo ugnis ar kita nelaimė. Bet senoji karta sunkiai pajėgė atlaikyti antrąją kartą nuo nutautimo. Dar sunkiau pajėgė atlikti trečiąjį uždavinį (augti universaliai), prasimušti naujoje aplinkoje, užimti vadovaujamąsias vietas, išliekant sykiu ir lietuviu. Sharkey, Stoska... tėra tuo tarpu tik atskiros, gražios išimtys. Šitas uždavinys visu svoriu turėtų tekti naujajai emigracijai, jeigu jai pirma pasiseks atlikti pirmuosius du uždavinius.

O ir pirmieji uždaviniai — tai yra išlikti biologiškai ir tautiškai — naujiesiems emigrantams nebus lengvi. Naujosios emigracijos banga yra daugiau mažiau intelektualinio administracinio darbo žmonės. Jų daugumai tenka dabar persiorientuoti į grynai fizinio darbo profesiją. Ten, kur reikia raumenų ir tempo, jie tuo tarpu bus blogesnėje padėtyje, nei prieš keliasdešimt metų nuvykę į tuos kraštus žaliūkai vyrai

S Ū N U S

JUOZAS KĖKŠTAS, ARGENTINA

Vienatvėj neramus subrendo,
Kančios ir sielvarto sūnus.
Jis eina vis rankas į tolumas ištiesęs:
Jam plaukus vėjai taršo, mintį šalnos kanda,
Jam širdį kausto jausmas neramus — —

Gyvenimo pavojus nugalėjęs ir mirties,
Suprato aiškiai iškovotą tiesą:
Toks turi būt žmogus
Gyvenime. Toks motinai sūnus.

* * *

Dabar jis eina per užgesusių fontanų aikštę.
Ant akmeninės žemės gula aukštos nakties kolonos
[rusvos.
Taip vaikščioja
Tarp tų kolonų jis, galvodamas apie kovas įvykusias
[ir būsimas
Ir apie tai, kaip po našta dienų
Žmogus, daug kartų kritęs ir parklupęs —
Pakils iš po tamsiųjų pelenų:
Pavasariniai vėjai dangų plaks,
Ir skambios upės, ištvinusios iki akiračio krantų,
Į sunkiai iškovotus tolius plauks.

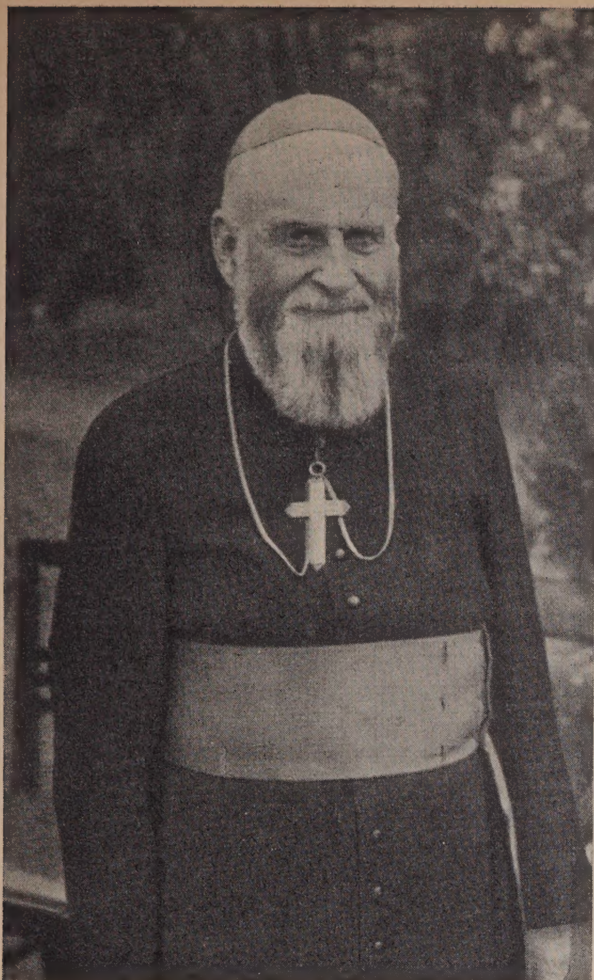
---

ir merginos. Ne vienas jų sugniuš po naujo darbo našta. Ir vyresnioji karta greičiau pasitrauks iš gyvenimo. Bet jaunesnioji karta biologiškai atlaikys, jos intelektualinis išsilavinimas bus naudingas jai net profesiniu atžvilgiu. Intelektualinis lygis suras metodų ir būdų patį fizinį darbą atlikti greičiau ir racionaliau. Ir tarp darbininkų ji gali atsidurti pirmose eilėse.

Bus jai didelis uždavinys — intelektualiai nesuproletarėti ir tautiškai išlikti. Jau yra liūdnokų reiškinių — nutautimo aliarmų ateina iš Brazilijos, Australijos ir kitur. Bet yra ir gražių reiškinių. Nauja emigracijos banga Jungtinėse Valstybėse aiškiai sustiprino senąją emigraciją. Dar nuostabiau, kad sustiprino ne tiek senąją kartą, kurios gera dalis yra rezignavę, bet naująją, ten gimusią. Ateina žinios apie naujosios kartos vietomis entuziastingą patriotėjimą ir lietuvėjimą. Vyčių suvažiavimas jau pravestas tik lietuvių kalba. Atskirose vietose vyčiai surengė lituanistikos kursus ir mokosi lietuvių kalbos. Jaunimas sueina į artimus ryšius su naujai atvykusiu jaunimu. Tai naujas ir džiugus sąjūdis.

Naujoji emigracija pradeda rodyti ženklų ir universaliai augti. Eilė naujų emigrantų mušasi į akademinius postus. Jie patraukia dėmesį. Reikia laukti, kad ilgainiui jie įeis ir į ūkinį gyvenimą. Jie suderins savyje ir tautiškumą ir amerikonizmą, kildami į universalizmą.

Šitokiu būdu gali išlikti lietuvių tautos dalis gyva; išneštas Lietuvos vardas į pasaulį. Gal šitokiu būdu ir didžioji tautos nelaimė galės būti panaudota geram. Gal Geroji Apvaizda bus nuskyrusi vieniems kančiomis ir mirtimi liudyti tautą, nesugundytą šėtono, kuris liepė pulti prieš jį ir pagarbinti. Gal kitiems bus lemta kruvinu darbu ir pastangom paliudyti tos tautos kūrybinį genijų, kad didžioji drama baigtųsi moralinės didybės laimėjimu.

ECCE SACERDOS MAGNUS

J. E.

Vyskupo Dr. Bučio

50

metų kunigystės proga

Jo Ekscelencija vyskupas Pranciškus — Petras Bučys šiemet švenčia savo kunigystės 50 metų jubiliejų. „Aidų“ redakcija, norėdama šį retą įvykį paminėti, prašė mane parašyti straipsnį apie garbingąjį Jubiliatą. Imdamasis šio darbo aš jaučiuosi, kaip nykštukas prieš milžiną, kuriuo tik iš tolo galima stebėtis, juo gėrėtis, bet niekada jo neapimti. Vysk. Bučio didinga, bet drauge ir kukli asmenybė savyje sukaupia tiek sričių, tiek dvasios turtų, kad apibūdinti tą apaštalų įpėdinį — vyskupą ir lietuvių tautos sūnų yra tiesiog neįmanoma. Vyskupas ir vienuolis, rašytojas ir mokslininkas, profesorius ir aukštųjų mokslų organizatorius, visuomenininkas ir atsiskyrėlis — vienuolis — tai vis sritys, kurios reikalauja atskirų studijų, ir kiekviena iš jų apimtų atskirą knygą. Todėl ir šio straipsnio autorius net nebando išsamiau charakterizuoti gerb. Jubiliato taip gausios darbo veiklos, nesiima analizuoti sudėtingos, bet drauge ir taip vieningos jo asmenybės. Teks pasitenkinti tik kurį laiką šalia Jubiliato stovėjusio stebėtojo pastabomis ir tuo būdu atiduoti padėkos duoklę tam, iš kurio taip daug gauta. Tai bus sūnaus savo tėvui pagarbos žodis.

Gražus laiko tarpas — 77 amžiaus metai — buvo toji dirva, kurioje visu pilnumu ir grožiu išsiskleidė taip turtinga ir daugiariopa J. E. vysk. Bučio asmenybė. Ir kas nuostabiausia, kad jo asmenybėje taip skirtingos ir įvairios darbo sritys susiderino į vieną gražią visumą, nesuskaldė jo asmenybės. Kokio darbo Jubiliatas ėmėsi, jis visur išliko tas pats Bučys. Kiekviena jo pasirinktoji darbo šaka yra savotiškai charakteringa, pasakytume bučiška. Kuri jų yra dominuojanti, sunku pasakyti. Prie kiekvieno darbo baro vysk. Bučys priėjo su giliu moksliniu pasirengimu, su gryna intencija ir meile, visur ir visada ieškodamas gėrio, gindamas tiesą, nuspalvindamas meile. Šios savybės iškėlė jį aukščiau laiko ir jo įvykių. Vysk. Bučys nepaskendo gyvenimo kovų sūkuriuose, nors jį randame pačiuose pavojinguose verpetuose, nors jis yra išgyvenęs patį audringiausią mūsų tautos lūžio laikotarpį. Gimęs, augęs ir brendęs tada, kai Lietuvoje buvo žiema, kai nei žodžio, nei rašto neleido erelis suspaudęs sparnais — įsijungęs į tautos žadinimo darbą, Prūsuose ėjusios spaudos rašytojas ir platintojas, pažinęs Sūduvos siaubo Vonsiackio siautėjimą, 1905 m. Did. Vilniaus Seime sėdi už prezidiumo stalo ir savo ramia, revoliucinės dvasios neįsiubuota laikysena, svariu žodžiu grąžina į tikrovę įsikarščiavusius atstovus, savaime apie save suburia krikčioniškosios pakraipos atstovus ir ragina imtis konkretaus darbo. Jis tada žymiai prisideda prie Seimo nutarimų suformulavimo. Kai kas yra padaręs vysk. Bučiui priekaištų, kam jis prieš I Pasaulinį Karą nėra atvirai reikalavęs Lietuvai nepriklausomybės, o tik autonomijos. Bet Jubiliatas nėra iš tų, kurie užbėga neprotingai įvykiams už akių ir neapgalvotu skubotumu pakenkia bendrajam tikslui. Vysk. Bučio savybė — bereikalingai neįsišokti ir tausoti savo jėgas kūrybiniam darbui.

Nepriklausomybę atgavus J. E. vysk. Bučys nesijautė savo uždavinį atlikęs. Jis nepasitraukia į nuošalumą su garbingu aušrininko, tėvynės žadintojo titulu.

Jo epocha nėra pasibaigusi, bet dabar tik prasideda ir todėl pirmose Nepriklausomybės dienose randame garbingąjį Jubiliatą su entuzijazmu ir nepaprasta energija imantis kūrybinio darbo tose srityse, kurioms jis buvo pasirengęs ir kurios buvo artimiausios jo širdžiai ir protui, jo idealams ir siekimams.

Kas yra garb. Jubiliatas? Vieni jį vadina iš pašaukimo apologetu. Ši sritis jam yra artimiausia. Jis dėstė apologetiką aukštosiose mokyklose, jo stambiausi veikalai yra apologetinio turinio. Bet jis yra apologetas ne teoretikas, sausos tradicinės doktrinos dėstytojas ar su įsivaizduotomis klaidomis polemizuotojas; jis yra apologetas praktikas. Jo raštai, paskaitos, gyvasis žodis yra praktiškoji apologetika — tikėjimo gynimas, jo saugojimas, tiesos ieškojimas, jos nuo klaidų saugojimas. Jis yra apologetas ir savo visu gyvenimu. Teko girdėti iš kunigų, kuriems jis yra vedęs daugelį kartų rekolekcijas, kad jiems daugiausia įspūdžio darydavo ne tiek jo išvedžiojimai, kiek jo asmenybė, kurioje jie matė ir jautė išgyventą tiesą. Ilgesnį laiką būdamas šalia garbingojo Jubiliato, esu matęs, kaip jis rūpestingai iš spaudos lapų rankiojo ne tik tuos faktus, kurie verti gynimo, bet ir pozityvius įvykius, kurie jau savaime yra tikėjimo grožio, jo jėgos ir įtakos žmogaus gyvenimui liudininkai. Kaip praktikas apologetas, jis nusileidžia žemyn iš profesoriaus katedros ir eina su populiariu žodžiu į liaudį, rašo pamokinančias apysakas (Ilinkė, Rapukus kaupiant) ir vaizdžiai su savo zanavykišku švelnaus jumoro stiliumi parodo, kokia galinga yra tikėjimo jėga praktiškame gyvenime.

Kiti Jubiliatą vadina sociologu — visuomenininku. Ir ne be pagrindo. Jis vienas Krikščionių Demokratų Partijos programos autorių, šios srovės atstovas Did. Vilniaus Seime, jis krikščioniškosios socialinės srities žinovas. Savo veikale „Apie Apšvietą", rašytu Nepriklausomybės angoje ir vėliau knygele „Tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus", dėsto krikščioniškas mokyklų ir auklėjimo problemas, kurios, deja, liko neįgyvendintos dėl to, kad visuomenė ir jos vadai dar nebuvo prie jų priaugę, tačiau jos visada liks kaip didžioji krikščioniškojo auklėjimo charta. Taip būdamas krikščioniškosios socialinės doktrinos formuluotojas, mokėjo būti savo laiko praktikas. Redaguodamas Amerikoj „Draugą", jis buvo publicistas, kuris greitai ir gyvai reaguodavo į visus gyvenimo iškeltus klausimus, rasdamas jiems tinkamą sprendimą. Giliai įžvelgęs savo tautos ydas ir socialines nelaimes, jis kelia prieš jas balsą ir nurodo mūsų nelaimių šaltinius (Trys pamokslai apie girtybę).

Neapsiriksime Jubiliatą pavadinę labai vaisingu rašytoju. Savo mintims dėstyti ir tiesai ginti jis nesitenkina vien lietuviška spauda. Mokėdamas keletą svetimų kalbų žodžiu ir raštu, jis rašo lotyniškai, lenkiškai, rusiškai, prancūziškai ir angliškai, bendradarbiauja tų tautų ir kalbų spaudoje ir tuo būdu išeina į platų pasaulį. Nenuostabu tad, kad jis lieka žinomas toli už Lietuvos ribų. Jis yra įtraukiamas į tarptautinio masto organizacijas, kur jo, kaip dvasininko ir lietuvio buvimas ir veikla, sudaro visai lietuvių tautai garbės. Jis Tarptautiniams Eucharistiniams Kongresams Rengti Komiteto narys, jis Commissio Pontificia pro Russia patarėjas, jis tarptautinės Marijonų Vienuolijos Vyriausias Vadovas (Generolas).

Viena sričių, kuriai J. E. vysk. Bučys yra pašventęs didelę savo gyvenimo dalį, yra jaunuomenės auklėjimas. Pradedant Petrapilio Dvasine Akademija, einant per Kauno universitetą, kur jis ir profesorius ir rektorius, baigiant Telšių Dvasine Seminarija, kurioje jis dirbo kaip dvasios tėvas, jis didelę dalį savo sielos yra atidavęs jaunimui. Tai nebuvo sausas, šaltas profesorius, bet gyvas, nuolatiniame kontakte su jaunimu, pedagogas. Sunku būtų pasakyti, kur jis yra daugiau padaręs jaunimui įtakos: iš profesoriaus katedros ar asmeniniu kontaktu su jaunimu, kuris jo asmenyje visada rasdavo nuoširdų mokytoją ir patarėją. Ši mokytojo-auklėtojo savybė neišnyko nė tada, kai naujos pareigos ir darbai atitraukė jį nuo tiesioginio mokytojo ir profesoriaus darbo. Gyvendamas drauge su Marijonų Tarpt. Kolegijos auklėtiniais, jis jiems pašvenčia dalį savo laiko ir tėviškos širdies. Prisimenu, kaip jis, jau būdamas Marijonų Vienuolijos Vyr. Vadovu ir Rytų apeigų vyskupu, rasdavo laiko mus jaunus klierikus ir studentus laisvu laiku pavedžioti po Romos muziejus ir meno galerijas bei parodos. Tie pasivaikščiojimai ir lankymai buvo mums gražiausios meno istorijos pamokos ir dvasinė puota. Mes stebėdavomės, iš kur pas jį toks gilus meno pažinimas ir skonis. Jubiliatas ir visu savo gyvenimu yra didelis estetas, griežtas etiketo ir mandagumo taisyklių saugotojas, bet drauge natūralus ir kuklus džentelmenas. Tai greitai pastebėdavo aukšti diplomatai ir paprasti jo lankytojai.

J. E. vysk. Bučys buvo nė vien profesorius, bet ir mokslo įstaigų kūrėjas, tvarkytojas, administratorius. Nors jam Petrapilio Dvasinėj Akademijoj profesoriaujant, studentai pajuokaudami sakydavo: „Bučys — professor fein, administrator kein", betgi, atsistojęs prie administracinio vairo, parodė visą savo sugebėjimų didybę. Besikuriant Kauno universitetui, jis nepamainomas patarėjas mokslo plano, statuto sudarymo ir kitais praktiškais klausimais. O to pat universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetas yra jo kūrinys. Neveltui universiteto Sentas, matydamas vysk. Bučio patyrimą ir sugebėjimus, išrinko jį Rektorium, ir šias pareigas jis atliko be priekaištų. Vadovaudamas Marijonų Vienuolijai yra pakartotinai išrenkamas jos Vyr. Vadovu. Jo išmintis ir patyrimas yra tos savybės, kurios padeda jam atlikti gana sunkias ir komplikuotas valdymo ir administravimo pareigas.

Jubiliatas gerai žino tą amžiną taisyklę, kad praktiškosios veiklos žmogus, jei jis nepapildo savo dvasios išteklių, greitai išsisemia ir, Kristaus žodžiais tariant, laimėdamas pasaulį, gali savo sielai nuostolį padaryti. Dėl to jis stengiasi pasitraukti iš pasaulio darbų sūkurio ir ieško vienuolyno tyloje nuošalumo ir susikaupimo, kur žmogaus santykis su Dievu tampa stipresnis ir priartėjama prie visokio gėrio, tiesos ir grožio šaltinio — Dievo. Todėl Jubiliatas pačiame savo amžiaus ir mokslinės karjeros žydėjime, bene 1910 metais stoja, šalia šv. atm. vyro J. Matulevičiaus, į ką tik atgaivintą ir atnaujintą Marijonų Vienuoliją ne tam, kad joje save palaidotų ir užsidarytų, bet kad dar su turtingesne dvasia iš jo išeitų. Tokių gabumų ir Dievo Dvasios dovanų pilnai sielai yra pavojus pervertinti save ir savo jėgas. Vienuoliškas savęs išsižadėjimas, klusnumo ir pasiaukojimo dvasia apsaugoja nuo išbarstymo Dievo dovanų veltui ir padeda tiksliau jas sunaudoti Davėjo garbei bei žmonijos naudai. Šis savęs išsižadėjimas iš garb. Jubiliato padarė tam tikrą kankinį. Jo artimo draugo ir ir švento gyvenimo vyro šūkis, perduotas Marijonų Vienuolijai „Kristui ir Bažnyčiai", yra ir J. E. vysk. Bučio šūkis. Ark. J. Matulevičius iš savo dvasios vaikų reikalavo visas savo jėgas pavesti Kristui ir Jo karalystės plėtimui žemėje, išsižadant savęs ir imantis tų pareigų, kurių niekas nenori imtis, kurios kitiems yra persunkios ar nepatogios. Garb. Jubiliatas šio dėsnio ir laikėsi, dėl to gyvenimas iš jo nekartą pareikalavo herojiško savęs atsižadėjimo ir nepaprastos aukos.

Ilgus metus išbuvęs Vakarų Bažnyčios prieglobstyje, savo jaunystėje kovojęs su barzdotais plačiarankoviais Lietuvos provoslavintojais, vien iš klusnumo Šv. Sostui pereina į Rytų apeigas, užsiaugina barzdą, užsivelka

rytietišką dvasininko drabužį ir už tai iš neišmanėlių susilaukia aštrios pašaipos ir kritikos. Tai įvyksta tuo metu, kada jis yra taip reikalingas jaunai Marijonų Vienuolijai, kuriai jos Vadovo — ark. J. Matulevičiaus mirtis buvo didelis smūgis. Jis turi atsisakyti nuo savo tiesioginio darbo Vienuolijoje ir imtis tvarkyti rusų katalikų reikalus Europoje. Tų reikalų pynėse nekartą teko nusivilti, likti nesuprastam, nematyti savo darbo ir pastangų vaisių. Tačiau šios naštos jis ėmėsi tyliai, tik iš jo veido bruožų buvo matyti, kad ji jam yra sunki. Ir vėliau, Šv. Sostas, žinodamas jo besąlyginį atsidavimą ir vienuolišką klusnumą, dėjo ant jo pečių kartais gana komplikuotas ir sunkias pareigas, žinodamas, kad vysk. Bučys atliks jas su didžiausiu tikslumu ir objektyvumu, nors už tai kai kieno bus nekenčiamas ir asmeniškai patirs daug skaužių nemalonumų. Šv. Sostas vysk. Bučio patarnavimais ir patarimais daugelį kartų yra pasinaudojęs. Šv. Tėvas pop. Pijus XII, įvertindamas garb. Jubiliato nuopelnus visai Bažnyčiai, jo 50 metų kunigystės proga yra atsiuntęs asmeniškai pasirašytą raštą, kuriame išskaito jo ilgo gyvenimo nuopelnus visose srityse ir, sveikindamas susilaukusį gražaus jubiliejaus, tėviškai laimina, tartum uždėdamas apaštališką antspaudą ant jo taip vaisingos ir vertingos darbuotės.

Apvaizda J. E. vysk. Bučį vedė nuostabiais keliais. Ji pamažu išskyrė jį iš atskirų gyvenimo sričių, kad jis pakiltų aukščiau kasdieninio gyvenimo ir taptų visos Bažnyčios nuosavybe. Tiek dirbęs Lietuvoje, šiandien yra toli nuo jos, kad jis atstovautų visame pasaulyje išblaškytus nelaimingos tautos sūnus. Betgi ir dabar jis pasilieka lietuvis, kuriam savo tautos rūpesčiai ir kančios sudaro jo asmeninius rūpesčius ir kančią. Jis savo laiku per Vatikano radijo bangas siuntė savo užuojautą ir guodžiantį žodį kenčiančiai tautai, stiprino jos nelaimingų vaikų viltis, ragino pasitikėti Dievu, kuris vienas gali iš blogio išvesti į gerą. Jis koresponduoja su viso pasaulio lietuviais ir kiekviename savo laiške paberia tūkstančius išminties ir pamokymo, padrąsinimo ir įspėjimo perlų. Iš jo laiškų matyti, kad kalba mylinti, suprantanti, tėviška širdis. Jo laiškų, per ilgą amžių prirašytų, susidarytų tomai. Iš jų būtų matyti didinga Jubiliato asmenybė. Iš jų spindi dar viena nepaprasta savybė — antgamtinė išmintis, kuria jis pasveria kiekvieną žodį ir kuri spindi iš kiekvieno jo sakinio.

Jubiliato nepaprastą išmintį yra pastebėję visi, kurie su juo susitiko. Jos garsas plačiai paplito žmonių tarpe ir todėl į jį, lyg į kokį orakulą yra kreipęsi visi be išimties. Gyvenant Kaune, su Jubiliatu po vienu stogu, teko matyti, kad J. E. vysk. Bučį lanko visi: tikintieji ir bedieviai, mokslo vyrai ir liaudies vaikai, vyrai ir moterys, dvasininkai ir pasauliečiai, politikai ir pirkliai, artistai ir menininkai. Kiekvienas su savo skirtingais rūpesčiais ir reikalais, ieškodami patarimo, pagalbos. Ir visiems jis rasdavo tikslų patarimo, paguodos, supratimo žodį. Nė vieno jis nėra atstūmęs, nė vieno neišleido iki galo neišklausęs, nors tas atimdavo daug brangaus laiko. Jo durys visada ir visiems būdavo atdaros. Padėjęs plunksną ir pusėj sakinio nutraukęs rašomą darbą, atrodo, kad jis laukdavo lankytojų ir, jiems išėjus, vėl tęsdavo rašomą darbą. Jam nebuvo laiko kada susikaupti, bet atrodo, kad ir nereikėdavo — jis galėdavo kartu dirbti kelis skirtingus darbus. Mes jaunesnieji, matydami, kiek įkyrūs lankytojai atima jam brangaus laiko, norėdavome įvesti tam tikrą lankytojų „kontrolę“, bet jis to neleisdavo ir aukodavosi žmonių reikalams toliau. Kiekvienas iš J. E. vysk. Bučio vienuoliško kambarėlio išeidavo nušvitęs, nusiraminęs, patenkintas. Nepaprasta atmintis ir studijuotų bei skaitytų veikalų pasisavinimas padarė iš jo gyvą enciklopediją ir nėra srities, kurioje jis neduotų tikslų apibrėžimą ar paaiškinimą. Būdamas griežtas asketas ir ištikimas Bažnyčios ir jos doktrinos sūnus, vysk. Bučys moka būti nepaprastai tolerantingas kitokių pažiūrų žmonėms. Jo gerbėjų ir prietelių tarpe yra nemaža netgi kito tikėjimo ir priešingų pažiūrų asmenų. Vysk. Bučį gerbia net jo pažiūrų priešai. Jis asmeninių priešų neturi.

Per savo ilgą amžių J. E. vysk. Bučys yra daug keliavęs. Nėra to Europos krašto, kurį jis studijų ar tarnybos reikalais nebūtų aplankęs. Jį matė Tarpt. Eucharistiniai Kongresai Chicagoj, Sydnejuj, Kartagenoj, Dubline savo dalyvių eilėse. Kaip Marijonų Vienuolijos Vyriausias Vadovas, jis yra aplankęs ne tik Europos, bet ir abiejų Amerikų provincijas. Kur jis nuvyko, nepasitenkino vien savo vienuolijos reikalų tvarkymu. Jo lankymąsi pajusdavo kiekvienas kraštas, nes jis aplankydavo įtakingus asmenis ir imdavosi advokato rolės Lietuvos reikalais. Tuo būdu jis labai daug yra pasidarbavęs ir Lietuvai. Tai galės būti įvertinta tik ateityje.

Iškilęs Bažnyčios hierarchijoj į vyskupo laipsnį, savo Vienuolijoj į Vyr. Vadovus, savo tautoj į garbingo patrijarcho amžių, jis vis dėlto neatitrūko nuo kasdieninio gyvenimo. Jis seka spaudą ir puikiai orientuojasi bėgamuosiuose gyvenimo klausimuose, daro teisingas, kartais gana toli pramatančias, išvadas, nusako ateities galimybes. Dvasinių vertybių didelis brangintojas, jis vis dėlto neniekina ir materialinių, bet tik tų, kurios turi mokslinės ar kitokios aukštesnės vertės. Dėl to iš kiekvienos kelionės jis grįždavo apsikrovęs muzieiniais eksponatais, retų mineralų rinkiniais ir vis rengėsi sudėti juos į gražų muziejų Lietuvoje, kur jaunuomenė, neturinti progos platesnį pasaulį išvysti, galėtų bent tuo būdu pasimokyti. Buvo surinkęs retą didelių žmonių autografų rinkinį. Būdamas Lietuvoje, yra išlandžiojęs nevienos bažnyčios senų atmestų daiktų sandėlį ir, ką įdomesnio suradęs, gabeno į muziejų. Šituo būdu Marijampolės vienuolyne susirinko nemaža vertingos ir įdomios istorinės, liturginės, numizmatinės, mineraloginės medžiagos. Deja, jo ilgų metų pastangų vaisius Rytų barbaras yra sunaikinęs, išbarstęs. Tačiau dvasinės vertybės, kurių jis per savo ilgą amžių lietuvių tautai yra surinkęs ir perteikęs, pasiliks amžinai.

Išblokštiems iš savosios žemės Lietuvos vaikams, minint garbingą J. E. vysk. Bučio jubiliejų, tremties dienos darosi lengvesnės žinant, kad ten, Vatikano kalnelio papėdėje, prie Apaštalų Kunigaikščio kapo, šalia Kristaus Vietininko žemėje budi didžio dvasininko ir didžio lietuvio tėviškai mylinti širdis ir budri akis, kuri drauge su visais neša tautos ištrėmimo naštą, sielojasi jos nelaime ir meldžia Dievą šviesesnės ateities. Telaiko jį Apvaizda toje sargyboje dar ilgus metus!

J. VAIŠNORA, MIC

MARIŲ PASAKA

Neramu, sesele Aiste,
Šiaurei uždegant pašvaistę.

Šaukia ji tave namučio,
Kai nuo marių vėjas pūčia.

Tik įspėja liūdnos bangos
Ir grandinėse sužvanga.

Neskubėk, jaunoji sese,
Žilvinėlio neberasi.

Jį birželio naktį tykią
Buvo dalgiai pasitikę.

Viesulai ant marių siuto,
Atlinguoja kraujo putą.

Juodos gilumos sujunda,
Suvaitoja skaudų skundą.

Vėl banga į širdį blaškia —
Jį kaip dobilą nuraškė.

Maldai rankeles sudėki,
Gal nudžius veidai sudrėkę.

Neramu, sesele Aiste,
Šiaurei uždegant pašvaistę.

ŽVAIGŽDŽIŲ DAINA

Kažkur širdis
Liūdės, ugnis jon venomis
Tekės, o niekas negesys:
Anei sapnai,
Nė jazminai, kur mename
Žvaigždyno šlamesy.

Dar juos girdžiu
Iš tų žvaigždžių plevenimo
Šioj atsiaidinčioj nakty.
Ir dainoje
Ateina jie kaip nerimo
Sietynai uždegti.

Kažko saldaus
Širdies maldaus gyvenimas
Ir daug už tai žadės, —
Nors kaip mana
Ji alkana, o neima,
Tik prašosi širdies.

VIEŠKELIO DULKĖS

Nubėga vieškeliais mašinos,
Jas lydi dulkių sūkuriai,
O kas tos dulkės — argi žino
Praeivių dulkini būriai?

Gal žingsiai šimtmečių sudilę,
Kuriuos čia minios pasigaus,
O gal tylėdama netyli
Gili simbolika žmogaus?

Ant kelio kris varinis grašis
Ir veltui elgeta ieškos —
Ant jo karalius pasirašęs,
Nevertas dulkės dieviškos.

O vieškeliais vis lėks mašinos,
Skubės keleiviai į muges,
Savęs tarp dulkių nepažinęs
Kažin kas dulkėse užges.

SVAJONĖ

Žinau, svajonė be vilties,
Ten vartai užrakinti, —
O kur, kentėjimo naktie,
Priglaust klajūnę mintį?

Norėtųs tėviškės namuos
Pabūt nors valandėlę, —
Gal neišblaškė šilumos
Tie viesulai pašėlę.

Trobelės durų girgždesy
Prikelt žaismams vaikystę —
Prie židinio subėgs visi
Nykštukai pasiristi.

Nupūsti dulkes nuo senų
Svajonių aukso knygų, —
Tenai ant puslapių plonų
Anie laikai sumigę.

Išeinant, šulinio vandens
Gaivingo atsigerti
Ir žalsvą kerpę nuo akmens
Pasimti didžiavertę.

Žinau, svajonė be vilties,
Ten vartai užrakinti, —
O kur, kentėjimo naktie,
Priglaust klajūnę mintį?

ŽMOGAUS KRIZĖ IR KRIKŠČIONYBĖ

DR. A. BALTINIS, VOKIETIJA

Beveik dešimties tūkstančių metų ilgoje istorijoje mes esame pirmasis laikotarpis, kada žmogus pasidarė pats sau problema, kada jis daugiau nebežino, kas jis yra[1]). Šiais žodžiais Scheleris apibūdina tą tragišką būklę, kurioje yra atsidūręs mūsų dienų žmogus — jis pats nežino, kas jis yra, jis yra praradęs save, nes jis yra užmiršęs tą didįjį Šaltinį, kuriame yra atskleista jo giliausioji esmė ir nubrėžtas jo likimas. Ši giliausioji žmogaus esmė ir likimas yra aprašytas didingais simboliais pirmuosiuose Šventraščio puslapiuose ir čia pat pasakyta, kas yra žmogus, kame yra jo vertė ir kame šitos vertės netekimas. Šitame amžinajame Šaltinyje yra simboliškai užbrėžti visi istoriniai įvykiai ryšium su žmogaus pagrindiniais klausimais ir nurodytas jų sprendimas. Šitame Šaltiny yra nupieštas žmogaus idealus vaizdas. Tačiau kiekvienas amžius turi savąjį žmogaus supratimą palyginti su tuo idealiuoju prototipu; jis turi atrasti jame savo tikrąjį supratimą ir, jei šis supratimas aptemdytas, jį vėl nuvalyti nuo amžių dulkių bei klaidų ir savo pirmykščiame grožyje jį vėl atstatyti.

1. Žmogaus prigimtis. — Iš to Šaltinio tat aiškėja du giliausi esminiai žmogaus egzistencijos bruožai, kurių negali pamiršti jokia antropologija, jei ji nori teisingai išspręsti žmogaus problemą, būtent, žmogaus puolimas ir žmogaus panašumas į Dievą. Į šituos du pagrindinius žmogaus egzistencijos bruožus yra atsirėmusi krikščionybė. Tiesa apie žmogaus puolimą yra pagrindinė krikščionybės tiesa, išreikšta gimtosios nuodėmės dogma. Taigi, krikščionybė yra atremta į žmogaus prigimties silpnumą ir nuodėmingumą. Šitas žmogaus prigimties silpnumas ir nuodėmingumas yra priežastimi visai Kristaus tragedijai, jo kančiai ir mirčiai. Šituo žmogaus nuodėmingumo ir moralinio silpnumo iškėlimu krikščionybė parodė didelę gyvenimo išmintį ir gilų žmogaus prigimties supratimą. Čia krikščionybei gerai patalkininkavo graikų filosofai ir apskritai senovės rašytojai. Jų tarpe pirmąją vietą užima Platonas.

Giliai pažinęs silpnybes ir ydas, Platonas yra davęs daug žmogaus prigimties aiškinimų. Tarp jų ypač svarbus yra tas, kurį jis aprašo savo „Valstybėje". Čia jis vaizduoja žmogaus sielą, sudėtą iš trijų būtybių: mažo žmogiuko proto, su kuriuo suaugęs didesnis — liūtas (jausmai, aistros) ir pagaliau daugiagalvis slibinas, kurio galvos savaip kraiposi, čia silpnėdamos ir išnykdamos, o kitur vėl iškildamos. Šitas dvigalvis slibinas — tai žmogaus nesutvarkytos žemesniosios aistros ir linkimai. Šitaip žmogaus prigimtį nusakęs, Platonas moko, kad žmogaus uždavinys — ugdyti protą, silpninti slibiną, o liūtą taip nuteikti, kad jis tarnautų protui, o ne slibinui. Šituo žmogaus prigimties supratimu Platonas labai priartėja prie krikščionybės. Todėl kai kurie žmonės jo mokslą laiko savotišku apreiškimu, duotu išminčiams.

Krikščioniškąją žmogaus sampratą paremia ne tik senovės filosofai ir rašytojai, bet taip pat modernioji gelmių psichologija, ypač mūsų dienų gyvenimas. Ši modernioji gelmių psichologija yra atidengusi žmoguje turtingą pasąmonės gyvenimą. Šitoje pasąmonėje ir slepiasi tas daugiagalvis slibinas, apie kurį kalbėjo Platonas, būtent, žemosios aistros, blogieji troškimai bei linkimai, gyvuliški ir net žvėriški siekimai. Jie nuolat graso žmogui, stengdamiesi jį pavergti, jame įsigalėti, suparaližuoti žmogaus valią ir kartais net visai ją sunaikinti. Šių tamsiųjų pasąmonės galių įtakoje žmogus gali visiškai pasikeisti, savo veiksmais prilygti ne tik žvėriui, bet jaustis stačiai velnio apsėstas.

Tai, ką moko krikščionybė, ką yra atidengęs Platonas bei modernioji gelmių psichologija, tai patvirtina ir mūsų dienų gyvenimas. O. Spengler savo: „Vakarų žlugime" rašo: „Žmogus — plėšrusis žvėris. Ką aš tai sakydamas įžeidžiu? Priešingai, mums reikia džiaugtis, kad ši kilni giminė dar priima mus į savo tarpą". Jei seniau kas ir būtų mėginęs įsižeisti dėl šitokio žmogaus apibūdinimo, tai šiandien vargu ar tokių atsirastų. Mūsų amžius, pasivadinęs kultūringu, pastatęs daugybę rekordų, yra pasiekęs ir nežmoniškumo rekordą. Prisiminkime tik birželio 14 dienos įvykius Lietuvoje — iš lovų ištrauktus vaikus, moteris, senelius kepinančioje saulėje, suspaustus vagonuose be maisto, be vandens, be guolio. Arba prisiminkime Auschwitz, Dachau, Buchenwald ir kitas žmogaus naikinimo vietoves, kur šalčiausiu apskaičiavimu įvykdyti istorijoj negirdėto baisumo nusikaltimai, ir mums išblės visos svajonės apie žmogaus prigimties kilnumą, kultūringumą bei tobulumą.

2. Krikščionybės reikšmė žmogaus tobulinime. — Taip, žmogaus sieloje iš tikro viešpatauja tamsios chaotingos jėgos, ir žmogus kas akimirksnis yra linkęs pulti į visus nusikaltimus, į visas, kad ir didžiausias, nuodėmes. Užtenka tik nukreipti žvilgsnį nuo šių chaotingų jėgų, jų nevaržyti, duoti joms laisvę veikti pagal prigimties dėsnių mechaniką, ir jos netrukus pavers žmogaus asmenybę žemųjų aistrų siautėjimu. Bet prie šito, iš dalies neigiamo, žmogaus prigimties vertinimo krikščionybė nesustoja. Ji žino, kad žmogus yra ne tik silpnas ir nuodėmingas, kad jo prigimty glūdi didelis pavojus nugrimsti į gryną gyvuliškumą, bet ji taip pat žino, kad žmogus yra Dievo paveikslas, laisvas savo dvasia, sukurtas Visagalio Kūrėjo, nešiojantis šito Kūrėjo pėdsakus savyje. Atsirėmusi į šitą žmogaus prigimties dvilypumą, krikščionybė apėmė žmogų visoje jo pilnatvėje, atskleidė giliąją jo prigimtį ir šituo būdu rado geriausią kelią į šitos prigimties — žmogaus asmenybės tobulinimą bei auklėjimą. Šitas auklėjimas buvo ir yra dvejopas: iš vienos pusės, stengiamasi varžyti žemąją žmogaus prigimtį, neišleidžiant iš akių šitos prigimties nuolatinės grėsmės žmogui, jo sielos tobulybei. Šitai grėsmei sumažinti buvo naikinamos žmogaus sielos įvairios ydos: nesusivaldymas, neteisybė, rūstumas, neapykanta, kerštas, kraujo troškimas, abejingumas ir nejautrumas svetimai kančiai. Šitoms ydoms naikinti krikščionybė vartojo visas galimas priemones, kartais net mums nesuprantamas. Bet ji suprato žmogaus pasąmonės tamsiųjų jėgų milžinišką galią ir jai atsverti naudojo stipriai primityvaus žmogaus vaizduotę veikiančius religinius simbolius. Pavyzdžiui, viduriniųjų amžių katedrose buvo piešiamos pragaro scenos, kur velniai dervos katiluose verda nusikaltėlius, bado juos šakėmis bei pila smalą į gerklę. Aišku, kad šitos priemonės buvo ne kas kita, kaip prisitaikymas prie žemo kultūros lygio, kad aukštos tiesos būtų prieinamos ir primityviems žmonėms bei prabiltų į juos suprantama jiems kalba. Aišku, kad kylant kultūrai, atatinkamai

[1]) Plg. M. Scheler, Philosophische Weltanschauung, Bonn, 1929 m.

turi keistis ir keičiasi religinės priemonės bei simboliai. Tačiau atsiras žmonių, kuriems ir labai švelnūs simboliai dar atrodys perdaug antropomorfiški ir todėl nepriimtini. Čia visada yra galimi konfliktai tarp konkrečios religinės išraiškos ir moderniojo žmogaus sąmonės. Tačiau šitie konfliktai lengvai išsprendžiami: kas pripažįsta aukštesnę Būtį ir žmogaus santykius su ja, tam visada bus aišku, kad šie santykiai turi reikštis žmogiškomis priemonėmis, ir jis visada sugebės prisitaikyti prie šių žmogiškų religijos formų bei jos konkrečių simbolių.

Tačiau krikščionybė nepasitenkino vien tik žmogaus prigimties varžymu ir rovimu jos piktžolių, bet visada atsimindavo, kad žmogus yra Dievo paveikslas. Todėl ji visada stengėsi ir stengiasi šitą Dievo paveikslą žmoguje išryškinti. Šitas procesas, išryškinant dieviškuosius bruožus žmoguje, vyko ištisais šimtmečiais, bet aukštą laipsnį pasiekė viduriniais amžiais. Tada vyko milžiniškos grumtynės dėl išryškinimo Dievo paveikslo žmoguje, o į tas grumtynes buvo įjungta viskas: mokslas, menas, valstybė, net kariuomenė. Šių grumtynių įtakoje išaugo milžiniškos gotinės katedros, tartum negyvoje medžiagoje įkūnytos maldos, kurios, simbolizuodamos dvasios primatą, pakilo viršum namų ir pilių, juos nustelbdamos. Čia viskas buvo koncentruota parodyti tautoms, kad be materialinių ir laikinių vertybių yra dar dvasinės ir amžinosios, kurios yra nepalyginamai aukštesnės ir gyvenimui reikšmingesnės negu pirmosios. Ir, nors labai grubūs, neaptašyti ir nemeilūs buvo primityvieji Europos tautų žmonės, vis dėlto kai kas iš šito krikščionybės mokslo jiems prilipo; jie darėsi švelnėsni, dvasingesni. Krikščionybė atskleidė jiems daugelį iki to laiko visai nežinomų vertybių: vidujinį sielos tyrumą, užuojautą silpnesniesiems ir kenčiantiems. Ryšium su tuo atsirado ligoninės, prieglaudos seneliams ir našlaičiams. Lemiamą vaidmenį šitame žmogaus tobulinime atliko vienuolynai, kurie savo dvasinių vertybių branginimu ir puoselėjimu, savo mokyklomis bei krikščioniškojo gyvenimo pavyzdžiais buvo tikrieji ir vieninteliai dvasinės šviesos žiburiai anais tamsiais ir barbariškais laikais. Ir tai krikščioniškoji dvasia, krikščioniškieji idealai, kad ir prisitaikydami prie ano meto grubių aplinkybių, pamažu, kad ir susiaurintai, persunkė visą gyvenimą ir jį keitė iš pagrindų. Šitam viso gyvenimo pakeitimui nušviesti reiktų didesnės studijos. Mums čia užtekų, jei pavyktų iškelti keletą šito pakeitimo būdingesnių bruožų.

Pirmiausia krikščionybė pakeitė daugelį anų papročių. Pavyzdžiui, ji išugdė riterio tipą, kuris kovojo jau ne vien dėl pačios kovos ar pergalės, bet ir dėl etinių idealų. Jam buvo nurodytas kovos tikslas — ginti silpnuosius, skriaudžiamuosius ir apskritai kovoti prieš kiekvieną neteisybę. Žiauriems vidurinių amžių karams bei kovoms šitaip buvo suteikiamas aukštesnis tikslas. Galbūt, mūsų akimis žiūrint, su ginklu rankoje kovoti dėl teisybės, dėl tikėjimo bei kitų dvasinių vertybių atrodo keista ir nesuprantama; gal šitose kovose buvo daug iškrypimų, perdėjimų, piktos valios bei nenuoseklumų, tačiau, sprendžiant apie tai, nereikia pamiršti, kad riterio idealui realizuoti kliūtys taip pat buvo milžiniškos. Ir reikia džiaugtis, kad anose aplinkybėse pavyko prie šito idealo priartėti ir tik vienur kitur jį tobuliau įvykdyti, nes spręsti reikia pagal pačią idėją ir tobulesnius jos realizavimus, o ne pagal nukrypimus nuo idealo.

Lietuviuose žinios apie vienuolynus, riterių luomą ir apskritai apie vidurinius amžius yra dažniausiai atėjusios iš krikščionybei priešingų šaltinių. Ir, nors jos būtų teisingos, bet vienašališkai aiškinamos, tos žinios sudaro klaidingą vaizdą apie aną visais atžvilgiais labai įdomią epochą. Katalikų istorikų čia laukia didelis uždavinys — atitaisyti tą klaidingą vaizdą, kuris susidarė priešingų krikščionybei pažiūrų įtakoje, nušviesti aną epochą pagal tas aplinkybes, iš kurių jį išaugo, ir pagal tas sunkenybes bei kliūtis, su kuriomis tada krikščionybei reikėjo grumtis. Teisingas vidurinių amžių nušvietimas mums ir todėl reikalingas, kad iš jų išaugo naujieji laikai ir kad daugelis šių dienų kasdieniškų papročių ir elgesio normų kaip tik yra kilusių iš vidurinių amžių. Antai, pagarba moteriai ir jai pirmenybės suteikimas eina tiesiog iš damos kulto, kuris kilo iš Madonos kulto. O tai buvo ne kas kita, kaip Madonos kulto imitacija ir perkėlimas į kasdieniškąjį gyvenimą.

Artiman ryšy su pagarba moteriai yra vyro ir moters santykiai, jų pakėlimas į aukštesnį lygį ir meilės romantikos išvystymas senųjų visai primityvių santykių vietoje. Tai, be kita ko, davė pradžią vidurinių amžių lyrikai ir kitiems literatūros žanrams, kuriuos mes ir dabar dar tebepuoselėjame. Jei Servantes „Don Kichotas" yra vienas geriausių gilios prasmės literatūros kūrinių, tai tik dėl to, kad nežiūrint jo tragiškojo komizmo, jame iškyla aukštieji riterio idealai, kultivuoti viduriniais amžiais. Jei net mūsų dienomis santykiuose su priešais mes nepripažįstame visų priemonių leistinumo (bent teoretiškai), tai čia dar veikia krikščioniškojo riterio idealo įtaka. Ir jei mums, lietuviams, būtų buvę lemta savo tautos gyvenime ugdyti šį idealą, mūsų santykiai ir konfliktai vienų su kitais vystytųsi dažnai ne tokiomis grubiomis ir vulgariomis formomis.

Bet dar daugiau negu literatūra kitos meno rūšys daug kuo skolingos krikščionybei. Antai, visa modernioji muzika yra išaugusi iš bažnytinės muzikos ir, jei dar kas šiandien ten yra išsilikę kilnaus ir žmogų žavinčio, tai tik iš šito šaltinio. Ir jei muzika, kaip visuotinai pripažinta, yra didelė sielų švelnintoja ir žmonių ugdytoja, tai Bažnyčia savo muzikos turtais yra atlikusi didelį Europos tautų auklėjimo darbą, ypač, kai atsimename, jog daugelis religinių giesmių ar bent jų motyvų yra perėję net į liaudies dainas ir labai plačiai pasklidę. O kas liečia tapybą, užtenka tik pavartyti kokį nors renesanso reprodukcijų albumą, kad būtų aišku, jog daugelio paveikslų temos yra krikščionybės įkvėptos ir kad mūsų dienų grožio idealas — Madona — yra kilęs iš tos pačios versmės — krikščioniškųjų vidurinių amžių. Panašiai tektų pasakyti ir apie skulptūrą. Nors mes čia negalime nagrinėti visų gyvenimo ir kultūros sričių, kurioms krikščionybė įspaudė neišdildomą antspaudą (pavyzdžiui teisės srities visai neminėjome, o mokyklas palietėme tik praeidami pro šalį, nors dabartinė mūsų mokyklų sistema savo pagrinduose yra Bažnyčios sukurta), tačiau to, kas pasakyta užteks, kad galėtume drąsiai tvirtinti, jog krikščionybė yra sukūrusi Vakarų kultūrą. Jos krikščioniškasis pobūdis nėra tik tuščias žodis, bet nesugriaunama realybė iki pat mūsų dienų.

Šios kultūros įkvėpėja buvo krikščioniškoji žmogaus samprata, kurią sudarė, iš vienos pusės, žmogaus prigimties silpnumas ir nuodėmingumas. Todėl ją reikėjo tobulinti, kad galėtų išryškėti joj įbrėžti Dievo paveikslo bruožai, — paveikslo, kuris sudaro visų krikščioniškųjų siekimų idealą bei turinį.

3. **Laisvė ar žvėries atsipalaidavimas?** — Tačiau ilgainiui šitą dieviškojo paveikslo išryškinimą krikščioniškųjų dorybių ugdymu žmogus pradėjo pergyventi, kaip jo l a i s v ė s v a r ž y m ą, jo prigimties teisių paneigimą. Krikščioniškas auklėjimas buvo pradėtas suprasti, kaip žmogaus pavergimas. Todėl pradėta stengtis iš jo išsivaduoti. Krikščionybės nurodytas kelias į žmogaus didybę ir tobulybę buvo pa-

skelbtas klaidingu ir buvo pradėta eiti nauju keliu — laisvės ir savęs teigimo keliu.

Sunku yra nustatyti, kada Vakarų žmogus pasuko šituo žmogiškos laisvės keliu, galbūt dėl to, kad snaudžiantis žmoguje žvėris niekada visiškai nebuvo nugalėtas, tačiau maištingas laisvės siekimas visu ryškumu pasirodė renesanso laikais. Tada kaip tik buvo pradėta kovoti prieš krikščionybę, o ta kova buvo motyvuojama įvairiais ano meto gyvenimo trūkumais bei ydomis. Tačiau visų anų motyvų pagrinde buvo vienas — krikščionybė varžanti žmogų ir jo laisvę. Ir tai buvo tiesa: varžymas tikrai buvo, bet varžymas ne žmogaus dvasios, o žvėries žmoguje. Kaip sakėme, krikščionybė sąmoningai varžė žemuosius žmogaus instinktus, kad jie nenubustų ir nesunaikintų žmogaus asmenybės, kuri buvo ugdoma per ilgus amžius didelėmis pastangomis. Kadangi daugelis, ar tai dėl auklėjimo trūkumų, ar tai dėl istorinių nepalankių aplinkybių pasiliko šalia krikščionybės ir išlaikė savy laukinius instinktus bei palinkimus, tat šie ir pradėjo kovą prieš krikščionybės vykdomą ugdymą, kaip varžymą. Šita kova buvo ne kas kita, kaip pasąmonės tamsiųjų jėgų išsiveržimas žmonėse, jėgų, apie kurias daug kalba modernioji gelmių psichologija, ir kurias Dostojevskis ir kiti rašytojai vaizduoja kaip piktų demonų siautėjimą, siaubingai pasireiškiantį mūsų gyvenimo tikrovėje. Šis tamsiųjų jėgų išsiveržimas ir joms reikalavimas teisių gyvenime buvo pavadintas labai gražiu liberalizmo — laisvės siekimo vardu.

Kad liberalizmo vardu iškilo istorinėj tikrovėj tamsiosios pasąmonės jėgos, o ne laisvai atbudusi dvasia, tai matyti iš labai būdingų liberalizmo išsivystymo bruožų.

Žymiausias liberalizmo atstovas, J. J. Rousseau aiškiai nusakė tuos pagrindus, pagal kuriuos turi eiti žmogaus išsilaisvinimas. J. J. Rousseau užėmė priešingą poziciją krikščionybei, paneigdamas pagrindinę jos dogmą apie žmogaus nuodėmingumą ir auklėjimo reikalingumą, paskelbdamas, kad žmogus iš prigimties yra visai geras, ir kad auklėjimas arba kultūra kaip tik jį gadina. Paneigdamas žmogaus prigimties nuodėmingumą, jis pareikalavo tai prigimčiai visiškos laisvės, iškeldamas pedagogikoj vadinamąjį spontaniškumo principą, pagal kurį reikia duoti auklėtiniams laisvai plėtotis pagal jų įgimtus linkimus, nevaržyti jų ir nekreipti kokia nors iš anksto nustatyta kryptimi. Šis liberalizmas pamažu įsiskverbė į visas gyvenimo sritis, politikoje — neribotų turtų troškimą, pasireiškusį kapitalizmu, su jo besaikiu darbininkų išnaudojimu, kuris savo ruožtu iššaukė marksizmą ir komunizmą. Kai J. J. Rousseau apie laisvę tekalbėjo tik apskritai, Ch. Darwinas jau aiškiai pasakė, kokios laisvės čia siekiama. Jis jau stengėsi neva moksliškai įrodyti, kad žmogus — tik gyvulys, kurį valdo tik mechaniški procesai. Todėl jų varžymas yra beprasmis. Kad daugiau būtų laisvės šitai žemajai žmogaus prigimčiai, Nietzsche paskelbė, kad Dievas yra miręs, ir šituo būdu teoriškai atpalaidavo žmogų nuo visų dorovės normų bei sąžinės kančių. O visą šitą mokslą apvainikavo Klages, skelbdamas, kad dvasia yra žalinga žmogui, kad reikia stengtis iš jos išsilaisvinti ir grįžti į gyvulio būklę.

Kaip atrodo toksai žmogus, kuriam Dievas yra miręs, kuris yra išsilaisvinęs iš visų dorovės normų, atsistojęs anapus gėrio ir blogio ir leidžiąs sau daryti, kas tik patinka, prieš aštuoniasdešimt metų vaizdžiai yra aprašęs Dostojevskis savo „Demonų" romane, kur visomis dorovės normomis nusikračiusios radikalios revoliucionierių grupės, siekdamos savo tikslų, padaro tamsiausių, tikrą siaubą sukeliančių darbų. O dabar J. Jankus savo „Nakties ant morų" romane žiauriu realizmu atskleidžia moderniojo žvėries psichologiją. Ir kaip įrodyti, kad viso to negalima daryti, ką daro „Nakties ant morų" sadistai, jei Dievas yra miręs, jei sąžinės balsas užmigdytas, jei nėra nė vieno tokio galingo, kuris už visas niekšybes ir nusikaltimus galėtų bausti?

O jei šitoks dorovės normas paneigęs žmogus dar turi politinę galią ir atominę bombą, tai jis elgiasi į nieką neatsižvelgdamas. Jei tik jam reikia, jis per kelias minutes gali sunaikinti tūkstančius gyvybių ar net visą žmoniją, nes jo jau nebevaržo jokie varžtai. Ir šitame milžiniškame skirtume tarp žmogaus išviršinės technikinės galybės ir jo moralinės silpnybės yra visų mūsų dienų krizė ir visa gyvenimo tragika.

Tos didelės krizės priežastis yra ta, kad buvo pervertintas žmogus, nes naiviosios J. J. Rousseau filosofijos įtakoje buvo pasikliauta tik prigimtomis žmogaus galiomis, ugdant žmoguje tik tai, kas jame buvo iš prigimties įdėta ir nesitenkinta pakilti aukščiau jos. Ir jei mūsų dienų pasaulis atsidūrė kryžkelėje ir priėjo bankrotą, tai rodo, kad pamatai, ant kurių jis buvo statomas, nebuvo tvirti. Tai rodo, kad buvo suklysta juos pasirenkant, ir todėl dabar reikia ieškoti naujų pamatų, ant kurių būtų galima kurti ateities žmonių gyvenimas. Šitas ieškojimas turi būti ne teorinis, bet praktinis — pasireikšti viso gyvenimo pakeitimu.

4. Į seniai paskelbtos karalystės šviesą. — Šiandien žmogus nenori gražių teorijų apie laisvę, žmoniškumą, socialinę santvarką, bet jis nori gyventi, jis nori pačia laisve naudotis, o ne vien apie ją svajoti. Šitam žmogaus gelbėjimui yra daug projektų. Vieni, romantikai, ilgisi vidurinių amžių ir norėtų į juos grįžti. Bet jie užmiršta, kad amžinybės negalima įkūnyti šiame pasaulyje, nes čia viskas atiduota istoriniam vyksmui ir nėra tokios žmogiškos santvarkos, kuri amžinai laikytųsi ir kurios nepakeistų jokios laiko aplinkybės. Kiti, vadinamieji humanistai, bando ginti žmogaus laisvę nuo masės diktatūros. Bet jie pamiršta, kad šita diktatūra kaip tik išaugo iš to neriboto laisvės troškimo, kuris yra padėtas į humanizmo bei liberalizmo pagrindus. Šitie du projektai nerealūs, nes pastato mus prieš dilemą: arba šitą žmogų-žvėrį įkalti į retežius, arba atimti jam visokią laisvę ir elgtis su juo, kaip su gyvuliu, arba auklėti jį, išravėti iš jo sielos piktžoles ir išauginti jame visus geruosius daigus su pagelba iš aukščiau. Čia lieka tik du keliai: arba išviršinės prievartos, arba išvidinio tobulinimosi kelias. Pirmuoju keliu eina bolševizmas, antruoju — krikščionybė. Bolševikai yra suradę būdą kaip susitvarkyti su nukrikščioninto žmogaus siautėjimu. Šis būdas — fizinė jėga, žmogaus pavergimas, apkaustymas retežiais. Tačiau šis būdas, jei jis būtų vartojamas, reikštų visos kultūros galą, žmogaus atkritimą į pirmykščią barbarybę ir pagaliau visišką jo žlugimą. Mums lieka tik antrasis — žmogaus išvidinio tobulinimosi kelias, kurį siūlo mums krikščionybė. Tiesa, šis kelias yra sunkus, reikalauja didžiausių žmogaus pastangų, bet jis yra vienintelis ir būtinas. Iš šitos padėties išeidamas popiežius Pijus XI savo enciklikoje „Anas primas" galingai sušuko: Pasauli, arba grįžk prie Kristaus, arba žūsi! Jis pasiūlė pasauliui eiti šituo išvidinio tobulinimosi keliu ir todėl įsteigė Katalikų Akciją, į kurią pakvietė visų tautų, visokio amžiaus, visų luomų žmones. Šitos akcijos tikslas yra įkūnyti Kristaus karalystę šiame pasaulyje, einant krikščioniškos dvasios ugdymo keliu ir remiant šitą ugdymą dieviškų jėgų veikimu. Šitoms dieviškoms jėgoms visu platumu sklisti į žmoniją popiežius įvedė Kristaus Karaliaus šventę, kuri yra ne tik katalikiš-

Kaimo bažnytėlė Žemaitijoje

kojo veikimo viršūnė, bet taip pat dieviškų jėgų šaltinis, būtinas šiam veikimui.

Jėga visada imponavo žmogui, ji svaigino daugelį šio pasaulio vaikų. Išdidžiai kalbėjo kadaise Cezaris: „Nebijokite, Cezaris su jumis!" Kserksas liepė jūrą plakti už tai, kad jo įsakymų neklauso. Vienas Romos imperatorius įsakė strėlėmis šaudyti į dangų, kai tautos šventės metu lijo lietus. Bet ką reiškia šios galybės prieš Kristaus dievišką jėgą? Jis sako: man duota visa valdžia danguje ir žemėje. Jo galybė persunkia dangų ir žemę ir prieš ją nublunka visos šios žemės didžiūnų galybės.

Pasaulio galiūnai stengiasi pasaulį užkariauti ir pavergti. Kas nežino tokių pasaulio užkariautojų, kaip Aleksandras Didysis, Cezaris, Napoleonas, kuriems pasaulis permažas atrodė, kad net turėjo verkti, nerasdami ko užkariauti? Buvo ir tokių, kurie gyrėsi, kad jų karalystėj saulė niekada nenusileidžia. Pasaulio užkariavimo mintis yra ypač stipri mūsų laikais. Ji yra didžioji mūsų dienų problema. Viskas pas mus turi būti pasaulinio mąsto: mes siekiame pasaulinio susisiekimo, pasaulinės prekybos, pasaulinės kariuomenės, pasaulinės politikos. Mūsų svajonė — viena pasaulinė kalba, pasaulinė taika...

O Kristus, nors nebuvo išėjęs už Palestinos sienų, apėmė visą pasaulį. Jame pasaulio užviešpatavimo mintis buvo galingesnė negu mūsų dienų pasaulio užkariautojuose. Šitą mintį Jis įskiepijo dvylikai žvejų, o jie Jo karalystę išplatino po visą pasaulį.

Dažnai pasaulio užvaldymo mintis yra pavojinga. Ji sukelia pasipriešinimų ir sugriauna ištisas karalystes. Napoleonas siekė valdžios per kalnus lavonų; o paskutiniojo karo griuvėsiais paversta Europa ar nėra išdava noro pavergti pasaulį?

Tačiau visai kitaip yra su Kristaus karalystės platinimu. Jos ginklai nėra, kaip pasaulio užkariautojų ugnis, kardas, atominė bomba, bet meilė, dieviškas žodis ir dieviškoji malonė. Pasaulio užkariautojai sėja mirtį, o Dievo karalystės platintojai — taiką ir meilę. Todėl Kristaus karalystės plitime nėra jokio pavojaus tautoms bei valstybėms, bet priešingai, didžiausia palaima. Kristaus karalystės platintojai nenori jokios pasaulio valstybės sunaikinti, nes jie nori jas visas padaryti Dievo karalystėmis.

Visos žmogiškos karalystės sugriūna. Vienuose istorijos puslapiuose skaitome apie jų įsikūrimą, kituose — apie jų žlugimą. Joks pasaulio užkariautojas netikėjo savo karalystės amžinumu; o jei toks būtų buvęs, istorija būtų greitai įrodžiusi jo svajonių klaidingumą. Tik viena Kristaus karalystė tėra amžina. Kada ji atsirado, Romos imperija buvo išplitusi beveik po visą anų laikų pasaulį. O po kelių amžių ji žlugo, bet ant jos griuvėsių įsikūrė pasaulinė Kristaus karalystė.

Pasaulio užkariautojai sužavi minias, tūkstančiai dėl jų aukoja gyvybę. Bet iš tikrųjų daug kilniau aukotis dėl Kristaus karalystės, nes jos realizavime glūdi žmogaus išsigelbėjimas iš barbarybės grėsmės, jame glūdi tautų ir pačių žemiškųjų karalysčių, visos mūsų kultūros bei civilizacijos pagrindų išgelbėjimas. Tik Kristaus karalystės idėjoje yra dar dieviškų jėgų šitam žmonijos gelbėjimui. Šitų jėgų užtenka sukelti dvasinei revoliucijai visoje žmonijoje.

Mūsų dienų krizė yra krikščionybės iš gyvenimo išjungimo, dieviškų jėgų paneigimo žmonijos auklėjime krizė. Išeitis iš šios krizės yra krikščioniškasis sielos auklėjimas dieviškųjų jėgų pagalba. Katalikiškasis veikimas, išreikštas Kristaus karalystės idėja, yra regimasis šito auklėjimo vykdymas istorinėje tikrovėje.

JUODVARNIAI

PAULIUS JURKUS

(TĘSINYS)

IV

Lyg ėriukai kalvos būreliu sustoję,
Taikstosi už dvaro prisiglaust kaitroj;
Garbanėlės raitos kvepiančių šilojų,
Rodos, jos nuo saulės suliepsnotų tuoj.

Pūsteli vėjelis, lieknos pušys svirdi,
Ir lyg kanklių stygos skamba taip ilgai.
Aidas liūdną dainą atneša į širdį, —
Ašarom nubyra kvepiantys sakai.

Giminės ten kapas, vejele užžėlęs,
Švokščiančių pušelių apsuptas ratu,
Ten, kukliai pražydęs, žiūri bitkrislėlis,
Kur nutįsta tiltai debesų baltų.

Oi, prieš daugel metų čia įmintas pėdas
Užnešė vėjeliai paupio smėliu,
Rudenys nuskynė atminimų žiedus,
Kažkada sodintų vasaros gėlių.

Ten našlaitė eina, nešasi žolynų, —
Kartą su mamyte bent pasikuždės.
Prie žemelės glaudžias, kapą apkabina —
Ir paplūsta skundas sklidinos širdies.

Tai, anksti motulė vartelius užkėlė
Ir viena išėjo į tėvų dausas!
O aplinkui dūzgia, siuva bitinėlis,
Ir skuja nukrinta nuo šakos sausa.

Pasiguodus kapui, tyliai atsidūsta, —
Ant žolynų virpa ašara graudi —
„Ak, tu raganėle, susisukus gūžtą
Tėviškėj senojoj, ko mane skriaudi?

Jei dvare nebūtum tu apsigyvenus, —
Būtų mano broliai, būtume visi,
Medumi kvepėtų kiemo liepos senos
Vasarą, kai miega ramuma vėsi."

Suūžė viršūnės, gegė užkukavo
Iš miškų platybių raudančių balsu:
„Dukra mano miela, aš motulė tavo,
Aš girdėjau skundą rūpesčių visų.

O pakilk, mieloji, o pakilk, dukrele,
Pereik visą žemę, tolimus kraštus
Ir atrasi brolių ištrėmimo kelią,
Ir visi sugrįšit į namus gimtus!"

Keliasi seselė, saulė žemėn liejas,
Prieš akis vingiuoja vieškeliai balti,
Skrenda juodi paukščiai, lyg benamiai vėjai,
Ir toli pranyksta girių pakrašty.

Ji parbėga klėtin, kerpa drobę baltą —
Broliams bent po vienus marškinius pasius.
„Dievaži, gal jiesiems audrose ten šalta,
Gal didžiam vargely rasiu juos visus?"

Dvylikai po juostą, kur įaustos gėlės,
Niekad neregėtos žemėj svetimoj,
Deda į ryšelį broliams dovanėlę
Ir, slapčia išbėgus, dingsta tolumoj.

V

Per kalvas, kur saulėj mirga,
Per šalies bekraštį plotą
Lekia vieškelis lyg žirgas
Širmas, jaunas, nežabotas.

Įsisukęs tarp šilojų,
Kvepiančius šlaitus nugriauna,
Nesustabdo savo kojų
Prieš lankų upelį sraunų:

Drąsiai šoka per tiltuką, —
Dunda grindys ąžuolinės,
O paskui į girią suka
Ir panyra žalumyne.

Gera būt juo eit, neklysti,
Paklajoti, kur patinka,
Bet seselę ir jaunystę
Rūpestėlis pasitinka. —

Jos kelionės drąsią dieną
Vakarėlis bailiai blausia,
Kai sutinkamą kiekvieną
Prakeleivį stabdo, klausia:

„Ar nematėt mano brolių,
Juodvarniais kur jie klajoja?"
Žmonės, atskubą iš tolių,
Tyli ir pro šalį joja.

„Debesėli auksaplunksni,
Tave neša visur vėjai, —
Gal kur ąžuolų paunksmėj
Mano brolius tu regėjai?"

Debesėlis supas, tįsta —
Jis nematė niekur brolių —
Ir dangaus skliautais nuslysta
Į laukų bekraštį tolį.

„Tu, keleli paslaptingas,
Kurs žinias visur nešioji,
Gal šešėlis jų praslinko,
Kai padangėje klajojo?"

Nebylys kelelis veržias,
Skuba saulę pasivyti,
O šlaite linguoja beržas,
Glosto einančią sesytę.

„Tu, berželi, kelio sarge,
Išlinguotas lauko vėjų,
Gal ilsėjosi pavargę
Broliai, juodvarniai manieji?"

Pasiūbavo svyrūnėlis
Ir seselei neatsakė, —
Ji, suklupusi šešėly,
Dreba, virpa lyg plaštakė.

Iš tamsių, plačių šilojų
Jai gegutė atsišaukia:
„Kilk, sesyte, eik, mieloji,
Ištremtieji broliai laukia!“

O kur eiti, jei nežino?
Ir našlaitei širdį gelia.
Ryšulėlį apkabina,
Bėga, skuba kaip stirnelė.

VI

Į girią didelę ir šimtamylę
Įeina sesė pamažu,
Jau vakaras kelius užpylė
Šešėlių pilkumos dažu.

Pritilę slenka jie į pirmą vingį
Ir tarp palinkusių šakų
Tuoj susirango poilsiui aptingę
Ir klojasi vėsiu rūku.

Aplinkui pušys — milžinai barzdoti,
Sargai vidurdienių ramių,
Susvirdi, pradeda gailiai raudoti
Iš savo didelių gelmių.

Seni, pražilę ąžuolai pabunda,
Pajudina grubias rankas
Ir ošia šimtmetinį savo skundą
Apie žydėjusias lankas,

Kurias jie matė tolimoj jaunystėj,
Kai buvo girios pašaly,
Apie linksmųjų vėjų karalystę,
Kur liko amžinai toli.

Sesulė žino, ko gi taip giružė
Papudus švokščia nerami,
Tai raganos viršūnėmis atūžia
Pasigerėti naktimi.

Suskridę siaus, lakstys po mišką,
Kudlas į kadugį šukuos
Ir dūkdamos išgąsdins pilką kiškį,
Paukštelį raibą ant šakos.

Paskui susės prie ąžuolų kamienų,
Nagus į žievę jų galąs,
Įsiutę vysis šviesią mėnesieną
Tarp medžių į klampias balas.

Ir ten suras tarp nendrių seną žaltį,
Sius drabužius iš jo odos,
Paties ant karklų mėnesienoj balti,
Gaidys kol kaime sugiedos.

Sesutė eina pro senus kamienus,
Lyg riterius tėvų pilies,
Sena žievė — šarvai kiečiausio plieno, —
Jų niekas pasala nelies...

Ji eina pamažu ir išsigandus,
Ir glosto juos švelnia ranka —
Jų žievę, tuos sunkių kautynių randus
Ir tiki jųjų apsauga,

Kol raganos užbaigs naktinę puotą,
Kol rytas, rengęsis ilgai,
Pakils ir lėks švelnia veja rasota,
Ir prunkš auksiniai jo žirgai.

Tarp medžių mato, kaip takelis rangos,
Ir dangstos lazdynais žaliais,
O iš viršaus jį gaubia eglių rankos,
Ir barsto kvepiančiais spygliais.

Tai žvėrys suleteno šitą taką,
Keliaudami jieškot vandens,
Kur nors šaltinis iš paunksmių teka
Ir prausia garbanas želmens.

Ten turi būt saugu. Ten piktos dvasios
Neranda šios versmės tyros;
Praskleidęs ąžuolus, pušis aukštąsias,
Mėnulis budi lig aušros.

Ir tuo taku, jieškodama sau guolio
Tarp šalto miško žalumų,
Nueina sesė, išsiilgus brolių,
Toli palikusių namų —

VII

Staiga prieš akis praretėjo eglynas,
Prasiskleidė medžiai, ir švietė toks plynas
Dangus. Apačioj debesėliai balti,
Kai kur truputėlį paraudę,
Sugulę viršūnėse snaudė,
Tyla užburti.

Prieš seserį vėrėsi skynimo plotas,
Aplinkui sustoję eglaitės skarotos,
Šaltiny spindėjo vakaris dangus,
Ratu lyg prie kvepiančių ėdžių
Ten ganėsi stirnų ir briedžių
Būrelis saugus.

Trobelė maža iš storulių sienojų,
Pritūpusi aikštėj, žolynais lapojo
Ir žvelgė, kaip spindi ramybėj vanduo,
Kaip driekiasi dūmai į aukštį, —
Ten brolių ir kelio paklausti
Nuėjo sesuo.

Ant slenksčio sėdėjo palinkęs senelis,
Žiūrėjo dangun, kaip naktužė jau kelias,
Kaip skleidžia žvaigždes lyg pirmąsias gėles,
Kaip lenkiasi varpomis javo,
Ir vienas parimęs niūniavo
Liūdnas daineles.

Priėjus arčiau ji paklausė nedrąsiai,
„Ar dvylikos brolių, seneli mielasai,
Kur nors nematei? Užauginę sparnus
Jie juodvarniais skraido po šalį
Ir niekad sugrįžti negali
Į savo namus.“

KODĖL RAŠOME AUKŠTAITIŠKAI?

TARMĖS PROBLEMA LIETUVIU BENDRINĖJE KALBOJE

DR. P. JONIKAS, JAV

Kaip žinoma, šiandien mūsų bendrinės rašomosios kalbos pagrindu eina vakarų aukštaičių tarmė, t. y. pirmiausia Šakių, taip pat Marijampolės ir Vilkaviškio apskričių tarmė. Dabar ši tarmė yra nusistojusi ir apskritai niekas lietuvių nebekelia klausimo, ar nereikėtų tarminį bendrinės kalbos pagrindą keisti. Tiesa, pasitaiko vienas kitas balsas, — tik ne iš kalbininkų specialistų tarpo, — kuris paabejoja, ar ne geriau būtų, kad lietuvių bendrinė rašomoji kalba būtų pasirinkusi rytiečių ar žemaičių tarmę. Bet į tokius balsus rimtai nežiūrima. Šiaip visiems lietuviams atrodo, jog tarmės pasirinkimas mūsų bendrinėje kalboje yra išspręstas.

Taip yra šiandien, bet toli gražu ne taip buvo praeityje. Kokią pasirinkti raštui tarmę ir kaip ją tam reikalui pritaikyti — kelis šimtus metų buvo aktualus klausimas. Buvo mėginta rašomajai kalbai rinktis čia vieną, čia kitą tarmę. Todėl mūsų bendrinė kalba turėjo pergyventi gana ilgą kovų laikotarpį, kol pagaliau viena tarmė nugalėjo. Čia ir mėginsiu parodyti, kaip prie šios vienos, ir būtent vakariečių aukštaičių, tarmės įsigalėjimo prieita.

I. KALBININKŲ PAŽIŪROS Į BENDRINĘ KALBĄ

Tačiau parodyti tą įsigalėjimą, deja, nėra lengva. Šiandien dar nėra kalbamuoju klausimu viskas paaiškėję. Tik bendrais bruožais galima atvaizduoti šio klausimo raidą. Taip yra todėl, kad specialiai bendrinės kalbos klausimu kalbininkai ligi paskutiniųjų dešimtmečių, galima sakyti, visai nesidomėjo. To priežastis buvo neigiama jaunagramatikių (Junggramatiker) pažiūra į bendrinę kalbą. Jie tvirtino, kad tikra, natūralinė kalba terandama gyvosiose liaudies tarmėse, o rašomoji kalba tesanti tik dirbtinė kalbos lytis. Osthoffas prieš 60 su viršum metų prilygino gyvąją liaudies tarmę natūraliai augančiam miške augalui, o bendrinę kalbą tam augalui daržininko perkeltam į daržą, augančiam nuolatinėje daržininko priežiūroje. Daržininkas tam augalui purena žemę, jį rūpestingai laisto, apkarpo jo šakas ir apskritai jo augimą lenkia pageidaujama kryptimi. Tas augalas išaugąs akiai gražus, bet jis vis dėlto esąs dirbtinis, kultūros produktas, o ne natūralinis, gamtos vaisius. Todėl kalbininkui tenka domėtis kaip tik tąja kalbos lytimi, kurioje natūralusis kalbos gyvenimas reiškiąsis, būtent — gyvosiomis liaudies tarmėmis.

Tik paskutiniaisiais dešimtmečiais iškilo kalbininkų balsų, kurie nebesutiko su tokia pažiūra į tarmę ir rašomąją kalbą. Šie kalbininkai ėmė tvirtinti, kad bendrinė kalba taip pat kalbininkui yra įdomi kalbos apraiška, irgi natūrali kalbinė lytis, tik skirtinga nuo liaudinės tarmės. Ypač vad. struktūrinis kalbos tyrimas (paprastai vadinama fonologija, arba Pragos mokykla) pabrėžė, jog tiek gyvoji tarmė, tiek rašomoji kalba nusipelno kalbininko dėmesio, nes ir viena ir antra yra atskira kalbinė sistema, kiekviena pritaikyta savam tikslui. Nuo tų skirtingų tikslų pareina vienoje ir antroje — tarmėje ir bendrinėje kalboje — skirtingų kalbinių priemonių pasirinkimas.

Taigi, po šitos naujos pažiūros iškilimo buvo galima laukti tinkamo dėmesio atkreipimo ir į lietuvių bendrinę kalbą. Tačiau iš svetimtaučių mokslininkų tik vienas kitas tėra palietęs vieną antrą lietuvių bendrinės kalbos klausimą, kartais tik netiesioginiu būdu. Minėtinas E. Hermannas, paskelbęs straipsnį (Litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft, 1929) Goettingeno mokslininkų pranešimuose, kuriame jis pirmiausiai nori pavaizduoti tos problemos didelę reikšmę kalbos mokslui ir parodyti, kas dar reikia čia tirti. Daugiau lietuvių bendrinės kalbos klausimais, jų tarpe ir tarmės klausimu, teko domėtis patiems lietuviams. Bet yra savaime suprantamas dalykas, kad, trūkstant tyrinėtojų ir dar per trumpą laiką, labai nedaug ką galima pasiekti. Juoba, kad stingama paruošiamųjų darbų, monografijų apie kai kuriuos autorius bei jų veikalus. Pvz. maža tepažįstame kalbą Šv. Rašto vertimų Didž. Lietuvoje, evangelijų, kurios buvo vartojamos kelis šimtus metų, XVIII—XIX a. rašytojų. Sakysime, tokio vysk. Valančiaus raštų kalbos ištyrimas daug ką paaiškintų XIX a.

Užžėlusius antakius senis pakėlė,
Į sesę žiūrėjo liūdnai valandėlę,
Kol raukšlėm nubėgo skaidri šypsena:
„Kodėl atėjai iš anapus,
Svajonių ieškotoja tapus,
Mergaite jauna?

Žinai, gyvenu nuo visų čia nutolęs,
Kur lankosi stirnos, pušynų vienuolės,
Kas dedas anapus miškų — pamiršau,
Iš ten negirdžiu jokio aido,
Kur broliai po lygumas skraido,
Tikrai nežinau . . .

Užeik pas mane pailsėti, mergaite,
Nuvargino vieškeliai vingrūs, įkaitę —
Ugnelė tau švies ir sapne užliuliuos.
O rytą diena atsikėlus
Gal pluoštais pažers spindulėlius
Ir tavo keliuos . . .“

Senelis pakilo, duris atidarė,
Pakvipo žolynai, nuo sienų nukarę,
Sujudo ugnelė trobos vidury:
Pakilo liežuviai prigesę,
Ir sveikino einančią sesę
Liepsnelė skaidri.

Jis guolį minkštutį iš kailių pataisė
Ir atnešė uogų, prinokusių vaisių
Iš savo sodelio, iš slėnių plačių,
Ir siūlė — širdelė ko nori, —
Jai didelį varvantį korį
Laukinių bičių . . .

Diena praklajota šešėliuos prapuolė,
Ji jautė, kaip sapnas linguoja jos guolį,
Kaip gęsta sušvitę ugnies rubinai,
Senelis palinkęs sėdėjo,
Į ugnį žolelių vis dėjo,
Niūniavo liūdnai.

lietuvių bendrinės rašomosios kalbos raidoje, bet, deja, Valančiaus raštai tebelaukia savo tyrinėtojo.

Taigi minėtosios aplinkybės labai apsunkina dalyko nagrinėjimą, nekalbant jau apie šiandienines sąlygas. Todėl čia manau pasitenkinti daugiau atskirų pagrindinių klausimų iškėlimu.

II. KELIAS Į BENDRINĘ KALBĄ MAŽOJOJE LIETUVOJE

1. **Mažvydas ir žemaičių tarmė.** Tik metę žvilgsnį į praeitį, tuojau pastebėsime, kad tarmės raida bendrinėje rašomojoje kalboje nėra visam lietuvių gyvenamajam plotui vienoda. Čia Maž. Lietuva atsiskiria nuo Didžiosios. Kodėl taip yra, nėra sunku suprasti. Kai atsirado pirmieji raštai (XVI a.), Maž. Lietuvos lietuviai jau per šimtą metų gyveno kitos valstybės (vokiečių) gyvenimą. Svetimos valstybės politinis, socialinis, kultūrinis gyvenimas turėjo prie to atsiskyrimo prisidėti. Nemaža reikšmės turėjo ir skirtinga Maž. Lietuvos gyventojų tikyba: šie juk buvo protestantai, tuo tarpu kai Didž. Lietuvos gyventojai, išskyrus nedidelį nuošimtį, — katalikai. Aišku, kad turėjo atsiliepti ir skirtingas Maž. ir Didž. Lietuvos tarminis susiskirstymas. Tačiau skirtingos šių lietuvių bendrinės kalbos raidos dar nereiškia, kad jos viena antrai neturėjo įtakos.

Tad pirma pažiūrėkime į Maž. Lietuvą, kokia tarmė ir kaip įsigali jos bendrinėje rašomojoje kalboje.

Kaip žinoma, pirmas lietuvių kalbos paminklas yra Mažvydo katekizmas, pasirodęs 1547 m. (spausdintas Karaliaučiuje). Mažvydas buvo Didž. Lietuvos kilimo, hercogo Albrechto 1546 m. pakviestas į Karaliaučių protestantizmo skelbti lietuviams. Atvykęs bene po vienerių metų išleidžia katekizmą. Pirmas pradėjęs lietuviškai rašyti, tiksliau sakant pirmas išspausdinęs lietuvišką knygą, jis ir savo atsineštinę Didž. Lietuvos žemaičių tarmę turėjo pavartoti tam katekizmui. Tai suprantamas dalykas: kadangi spausdintų raštų prieš jį nebuvo, Mažvydas neturėjo savo rašto kalbai, taigi ir jos tarmei, tinkamų pavyzdžių, kuriais būtų galėjęs pasekti. Tiesa, šis tas trumpesnių dalykų (pvz. giesmių) versta ir prieš Mažvydą, bet jie nebuvo išspausdinti ir negalėjo būti plačiau žinomi bei prieinami. Kita vertus, išmokti Maž. Lietuvos tarmių per tą trumpą laiką, prieš išleisdamas katekizmą, jis negalėjo. Pagaliau ir savo knygą ne vienai Maž. Lietuvai teskyrė. Tad pasirėmimas savo žemaitiškąja tarme ir darosi suprantamas. Bet jau vėliau, kaip jis ilgiau pagyveno Maž. Lietuvos žmonių tarpe, vėlesniuose raštuose ima tolti nuo savo žemaitiškosios tarmės. Jis 14 metų (1549—1629) kunigavo Maž. Lietuvos aukštaičių tarpe (Ragainėje), ir jo tuose vėlesniuose raštuose taikomasi prie vakarų aukštaičių tarmės.

Dar daugiau taikosi vakarų aukštaičiams taip pat Didž. Lietuvos kitas žemaitis, kilęs iš Varnių apylinkės, visą pusę amžiaus vėliau po minėtojo Mažvydo katekizmo išleidęs „Žemčiūgą teologišką" (Margarita Theologica). Ji buvo išspausdinta Karaliaučiuje 1600 m.

2. **Vakariečių aukštaičių įsigalėjimas.** Žemaičių tarmė neilgai tegyvavo Maž. Lietuvos rašomojoje kalboje. Netrukus pasirodo vakarų aukštaičių tarmė. Maždaug nuo XVI a. galo iki XVII a. vidurio ji iškyla ir sutvirtėja Maž. Lietuvos raštuose. Vakarietiškai rašo Baltramiejus Vilentas, taip pat iš Didž. Lietuvos kilęs. Jau aiškiai vakarietiškai nusistato Rėza savo 1625 m. išėjusiame psalmyne (Psalteras Dowido). Galutinai tą tarmę įteisina, kanonizuoja Danielius Kleinas. Jis 1653 m. išleistoje savo gramatikoje (Grammatica Litvanica) nustato rašomosios kalbos dėsnius ir taisykles ir paskelbia, kad tinkamiausia tarmė, pritaikyta bendrinei kalbai, esanti vakarų aukštaičių. Nuo Rėzos bei Kleino laikų Maž. Lietuvos autoriai nebesvyruoja dėl tarmės: gramatika buvo parašyta, praktiškai raštuose pritaikyta, rašto autoriai, nustatytų dėsnių laikydamies, eina toliau. Ir beveik visi vėlesnieji Maž. Lietuvos gramatikai remiasi Kleinu: Šulcas, Rugys (XVII a.), Ostermeieris (Neue litauische Grammatik, 1791), Milkė (1800), geras kalbos mokovas Pr. Kuršaitis (Grammatik der litauischen Sprache, 1876) ir kt.

Kad Didž. Lietuvos žemaičių tarmė, Mažvydo ar kitų pavartota, neprigijo, tai nesunku suprasti. Ji buvo atneštinė, Maž. Lietuvos žmonėms svetima. Ji ir išnyko su tais ateiviais kartu; ėmė nykti net dar anksčiau, jiems dar gyviems tebesant. Bet kodėl neįsigalėjo Maž. Lietuvos žemaičių tarmė? Čia buvo kaltos kelios priežastys. Pirmiausia, Maž. Lietuvos žemaičių plotas keletą kartų mažesnis už aukštaičių, aukštaitiškai vakarietiškai kalbančių buvo kelis kartus daugiau negu žemaitiškai. Antra, žymesnieji autoriai buvo vakariečiai kilimo arba bent tame plote dirbo, pvz. Rėza, Kleinas, Kuršaitis ir kt. Ir ne tik tai svarbu; svarbu ir tai, kad kai kurių autorių kalbai peržiūrėti buvo sudaromos komisijos, kuriose, kiek žinome, irgi daugumas narių buvo iš vakariečių sričių. Pvz., tokių patarėjų turėjo ir Kleinas, kurio minėtąją gramatiką peržiūrėjo ir jam savo pasiūlymų suteikė. Tie žmonės beveik visi buvo iš vakarų aukštaičių vietovių. Be to, matyt, turėjo reikšmės ir geresnis vakariečių tarmės tinkamumas bendrinės kalbos uždaviniams, rašomosios kalbos paskirčiai. Pats Kleinas savo gramatikos prakalboje šia tema pasisako, bet, kaip jis konkrečiai tą reikalą įsivaizduoja, nėra visai aišku. Toje prakalboje jis tik pabrėžia, jog reikią pasirinkti geriausią, visų bendriausią tarmę ir nustatyti jos taisykles. Geriau tas tinkamumas bendrinės kalbos paskirčiai paaiškės vėliau, paremiant vakariečių tarmę Didž. Lietuvos kraštuose XIX a.

3. **Bendrinės kalbos greito susiformavimo priežastys.** Kodėl tarmės klausimas Maž. Lietuvoje palyginti greitai išsisprendė, daug greičiau negu Didž. Lietuvoje? Matėme, kad jau nuo XVII a. pradžios arba vidurio vakariečių tarmė nusistojo Maž. Lietuvos raštuose.

Kaip jau priminta, viena tų priežasčių buvo ta, kad Maž. Lietuvos plotas nedidelis, tarmių jame tiktai dvi pagrindinės. Bet kadangi žemaitiškosios tarmės plotas palyginti su vakarų aukštaičių plotu visai mažas, tai vakariečių tarmė neturėjo stipresnio varžovo pasidarydama bendrinės kalbos pagrindu. Žemaičių tarmės, kad ir mažesnį plotą užimančios, įsigalėjimo galima būtų buvę laukti tik tada, jei žemaičiai kuo nors kitu būtų pralenkę vakarų aukštaičius, sakysime, kultūriniu atžvilgiu, arba jų tarmė geriau būtų tikusi būti bendrine. Bet tokių pirmenybių žemaičiai ten, rodos, neturėjo.

Prie greitesnio tarmės klausimo išsprendimo prisidėjo didesnis Maž. Lietuvos rašomosios kalbos normalizacijos reikalingumas. Tos rašomosios kalbos normų nustatymas ypač buvo reikalingas kunigams ir kitiems nelietuviškos kilmės pareigūnams, kurie turėjo būtinų santykių su lietuviais. Jiems reikėjo išmokti bent įmanoma, suprantama kalba su lietuviais susikalbėti, susiprasti. Štai ypač dėl šios priežasties buvo gyvas reikalas turėti gramatiką, kurioje būtų nustatyti lietuvių bendrinės kalbos dėsniai, — kurioje būtų duotos tinkamos tos kalbos normos ir lytys. Tuo pačiu turėjo gramatikose būti nustatyta ir bendrinės kalbos tarmė. Ir tai padarė gana rūpestingai, pasinaudodamas įvairių lietuvių kalbos mokovų patarimais, Danielius Kleinas jau minėtoje savo gramatikoje (1653) bei jos sutrumpintame vokiškame perdirbinyje (1654).

Daug prie tos stabilizacijos prisidėjo tokie kaip Kleino kalbiniai autorių patarėjai ir kalbos komisijos. Galima sakyti, kad faktiškai vakariečių tarmė buvo beįsigalinti dar prieš Kleino gramatiką, nes jau 1625 m. Rėzos psalmyną tokia komisija peržiūrėjo ir tos knygos vakarietiškąjį pagrindą aprobavo visiems Maž. Lietuvos skaitytojams.

Maž. Lietuvoje jau iš pat pradžių buvo daugiau leidžiama knygų negu Didžiojoje. Ir ta aplinkybė negalėjo palikti be įtakos greičiau nusistoti bendrinei rašomajai kalbai. Raštas yra tam tikras autoritetas, iš kurio mokosi ypač pradedantieji ar mažiau mokantieji.

Vadinasi, XVII a. Maž. Lietuvoje nusistoja ir įsigali vakarų aukštaičių tarmė bendrinės rašomosios kalbos pagrindu. Taigi čia tarmės klausimas išsisprendžia gana greitai ir be kokių ypatingų sunkumų.

III. KELIAS Į BENDRINĘ KALBĄ DIDŽIOJOJE LIETUVOJE

1. **Ilgas kelias.** Visai kitokią dalykų padėtį matome Didž. Lietuvoje. Čia vakariečių tarmė galūtinai teįsigali apie XIX a. vidurį. Čia ilgą laiką varžosi dėl pirmenybės arba greta viena kitos išsitenka raštuose kelios tarmės. Iš pradžių iškyla vidurio aukštaičių ir rytiečių tarmės, o vėliau dar prisideda vakarų aukštaičių ir žemaičių.

Kyla klausimas, kodėl Didž. Lietuva nepasisavino savo raštams tarmės iš Maž. Lietuvos. Juk Maž. Lietuvoje pirmiau pradėta spausdinti knygos, pirmiau čia susikūrė bendrinė rašomoji kalba. Ypač tektų laukti to pasisavinimo dėl to, kad ir Didž. Lietuvos bendrinėje rašomojoje kalboje pagaliau įsigalėjo taip pat vakarų aukštaičių tarmė.

Vis dėlto būta daug priežasčių, kurios tokį pasisavinimą trugdė. Bent iš pradžių tos kliūtys buvo sunkiai nugalimos.

Didž. Lietuvos lietuviai, gyvendami kitos valstybės ir skirtingo istorinio likimo gyvenimą, negalėjo palaikyti glaudesnių santykių su Maž. Lietuva. Ypač svarbu buvo tai, kad Didž. Lietuvos lietuviai gyveno daug didesniame plote ir buvo į daugiau tarmių susiskirstę negu Maž. Lietuvos lietuviai. Jei Maž. Lietuvoje tebuvo tik dvi tarmės (vakariečių aukštaičių ir daug mažesnė žemaičių), tai Didž. Lietuvoje buvo bent keturios ar penkios didesnės tarmės: žemaičių, vidurio aukštaičių, vakarų aukštaičių, rytų aukštaičių ir dzūkų. Tad nusistatyti, kuriai šių tarmių turi tekti rašomosios kalbos garbė, nebuvo lengva. Taigi ir nebuvo lengva pasisavinti Maž. Lietuvos vakarų aukštaičių tarmę, kuri daugeliu atžvilgiu buvo tokia pat kaip Didž. Lietuvos vakarų aukštaičių tarmė. Čia vakarų aukštaičių tarmė turėjo keletą kitų tarmių varžovų, ir tik po ilgo laiko jai tepavyko nugalėti kitas ir įsistiprinti Didž. Lietuvos rašto pagrindu.

Buvo bandymų sukurti ir bendrą Didž. ir Maž. Lietuvos rašomąją kalbą, bet tie bandymai nepavyko. 1701 m. buvo išleistas S. Bitnerio Naujasis Testamentas, kuris buvo skiriamas tiek Didž., tiek Maž. Lietuvos lietuviams. Bandymas pasisekimo neturėjo, nes Maž. Lietuvos lietuviai, kaip rašo Kuršaitis, skundęsi, kad čia kalba esanti skirtinga ir jiems vietomis nesuprantama.

Žinoma, Maž. Lietuvos rašto kalbai pasisavinti, ypač iš pradžių, trugdė ir religiniai skirtumai. XVI a. tikybinių priešingumų atmosferoje nebūtų buvę lengva Didž. Lietuvos katalikams, kurie sudarė didžiausią daugumą Didž. Lietuvos gyventojų, tiesiai pasisavinti tą kalbą, kuria rašė Maž. Lietuvos protestantai, jų tikybiniai priešai, nors ši priežastis ir nebuvo lemianti.

Jau minėtas Didž. Lietuvos ploto didumas ir didesnis tarmių įvairumas negu Maž. Lietuvoje prisideda prie paaiškinimo klausimo, kodėl Didž. Lietuvoje negalėjo taip greitai nusistoti viena kuri tarmė rašomojoje kalboje. Neprisidėjo prie greito vienos tarmės įsigalėjimo ir vieningos interesų bendruomenės nebuvimas. Glaudesnė bendruomenė buvo tikybinė. XVI—XVII ir XVIII a., net iki vidurio XIX a. ir tikybinių raštų daugiausia išeidavo. Daugumas, išskyrus nedidelį nuošimtį, Didž. Lietuvos gyventojai katalikai. Bet ir šita tikybinė bendruomenė nesudarė vieningos susisiekimo bendruomenės. Tikybinis gyvenimas apsiribodavo atskiromis vyskupijomis. Todėl paprastai ir rašomosios kalbos klausimas iš pradžių atskirai kiekvienai tokių vyskupijų buvo sprendžiamas, atskira tarmė vartojama raštuose. Ir dar daugiau: ilgą laiką, net dar ir XIX a., ypač kunigai tikybiniam reikalui versdavosi net savo parapijos žmonių kalba bei tarme. Tas, žinoma, pasakytina pirmiausia apie šnekamąją tų kunigų kalbą, apie pamokslus. Bet pasitaikydavo ir atskiroms parapijoms skiriamų knygų. Pvz. net 1862 m. Vilniuje kun. F. Wojciechowskis išleido lietuvišką elementorių, knygos viršelyje pažymėdamas, kad jis skiriamas Valkininkų parapijai („Diel Wejku Olkiniku Parapijos").

Negalėjo Didž. Lietuvoje greitai nusistoti nei bendrinė rašomoji kalba, nei viena kuri tarmė ir dėl to, kad čia kunigai bei kiti pareigūnai buvo daugumas lietuviai ir nejautė tokio reikalo mokytis kalbos iš gramatikos, kaip tai reikėjo tokiems pareigūnams ne lietuviams M. Lietuvoj. Ir iš tikrųjų, gramatikos Didž. Lietuvoje vėlai tepasirodė. Apie 1630 m. Širvydas parašė lietuvių kalbos gramatiką, bet ji bibliografų nematyta, rodos, nebuvo išspausdinta. Toliau minėtina anoniminė gramatika, išėjusi 1737 m., parašyta lotynų kalba. XIX a. pradžioje parašoma daug, bet menkaverčių gramatikų; jų daugelis nebuvo išspausdintos. Tada trūko ir kalbininkų. Pirmą autoritetingą ir įtakingą gramatiką teparašė J. Jablonskis (1860—1930) XIX a. gale (išleista 1901). Žinoma, prie bendrinės kalbos stabilizacijos, taigi ir tarmės nusistojimo, pagreitinimo negalėjo prisidėti ir apskritai mažiau centralizuotas, mažiau organizuotas Didž. Lietuvos gyvenimas.

2. **Įvairių tarmių varžytynės.** Dabar trumpai pažvelkime svarbesnius tarminės raidos etapus Didž. Lietuvos bendrinėje rašomojoje kalboje.

Pirmas žinomas raštas, išleistas Didž. Lietuvoje yra M. Daukšos katekizmas, išspausdintas Vilniuje 1595 m. Daukša buvo vidurio aukštaitis, kilęs iš Babėnų kaimo (tarp Dotnuvos ir Kėdainių). Ir savo raštus — minimąjį katekizmą ir 1599 m. išėjusią katalikų postilę — parašė vidurio aukštaičių tarmės pagrindu.

Bet Daukša ne iš visų lietuvių tesusilaukė pritarimo. Jo kalba buvo nepatenkinti rytiečiai, kurių tarmė užima gana didelę Lietuvos ploto dalį. Todėl 1605 m. kažkoks jėzuitas išverčia rytietiškai tą patį Ledesmos katekizmą, kurį buvo išvertęs Daukša. Vertėjas prakalboje skundžiasi, kad Daukša išvertęs katekizmą žemaitiškai, ir jis vietomis „lietuviams" (suprask, rytų aukštaičiams) buvęs nesuprantamas. Dėl to jis iš naujo išverčiąs tą katekizmą įprasta rytiečių kalba.

Antras įžymus Didž. Lietuvos autorius Širvydas buvo kilęs iš rytų Lietuvos (gal nuo Anykščių) ir veikė rytiečių tarpe, sakė pamokslus Vilniuje. Tad ir jo raštuose, būtent, „Punktuose sakimu" (I 1629, II 1644) ir lenkų lotynų lietuvių kalbos žodyne (Dictionarium trium lingvarum) iškyla rytiečių tarmė.

XVII a. pradėtos leisti evangelijos, susilaukusios daugelio leidimų, visą tą amžių irgi remiasi rytų aukštaičių tarme. Minėtina, kad ir 1737 m. išspausdinta anoniminė gramatika (Universitas Lingvarum Lituaniae) aprašo rytiečių bei viduriečių tarmę.

XVIII ir XIX a. pradžioje bei viduryje labiau iškyla žemaičių tarmė. Jos iškilimo svarbiausios priežastys

tuo metu, rodos, bus žemaičių ekonominis ir kultūrinis sutvirtėjimas.

Taip mes prieiname XIX a., kuriame ir Didž. Lietuvoje vakarų aukštaičių tarmė galūtinai įsigali bendrinėje rašomojoje kalboje. Bet tas atsitinka antroje XIX a. pusėje. O ligi tol raštuose išsitenka kelios tarmės: rytiečių, žemaičių ir vakariečių. Tos tarmės paprastai yra taip pasiskirsčiusios, kad rytiečiams rašomos knygos rytiečių aukštaičių tarmės pagrindu, žemaičiams žemaičių, o vakariečiams — vakarų aukštaičių pagrindu. Rytietiškai tada rašo pvz. Ažukalnis ir liaudyje išpopuliarėjęs poetas A. Strazdelis, abudu patys rytiečiai. Ažukalnis net sakosi, kad jis savo raštais norįs „iššaukti daugiau lietuviškų (rytietiškų) raštų. Girdi, aukštaičiai nesuprantą žemaitiškai ar vakarietiškai parašytų raštų. Nors esą daug knygų, bet dėl kalbos jos neįtinkančios rytiečiams. Šiuo laikotarpiu vakarietiškai rašo savo kampo žmonėms kun. A. Tatarė, Zanavykas (taigi vakarų aukštaitis), keleto pamokomo turinio knygelių autorius, žmonių švietėjas. XIX a. pradžioje ir apie vidurį yra ypač daug iš žemaičių krašto kilusių rašytojų ir veikėjų: S. Daukantas (1793—1864), Vysk. M. Valančius (1801—1875), L. Ivinskis (1808—1881) ir visa eilė mažesnių. Jie remiasi žemaičių tarme, bet galima sakyti, kiekvienas laikosi daugiau savo kampo patarmės: Valančiaus, o ypač Daukanto raštuose prasimuša pajūrinių žemaičių (vad. dounininkų) tarmės ypatybės, nors ir tų dviejų rašytojų kalba nėra vienoda; Ivinskio raštuose iškyla pietų rytų žemaičių (dūnininkų) kalbos ypatybės.

Taigi maždaug iki XIX a. vidurio dar nebuvo Didž. Lietuvoje vienos rašomosios kalbos, bendros visiems lietuviams. Buvo tenkinamasi atskiromis srytinėmis rašomosiomis kalbomis, kurios remdavosi atskiromis tarmėmis.

Bet tokia padėtis, ypač antroje XIX a. pusėje, jau daugelio autorių nebepatenkino. Vis aiškiau iškyla reikalas turėti vieną, bendrą visiems lietuviams rašomąją kalbą, kurioje ir tarmė būtų kitiems priimtina.

Tokios vienos bendros kultūrinės kalbos sudarymą rėmė ypač šie veiksniai. Pirmiausia tautinės sąmonės pakilimas. XIX a. viduryje gausiau atsiranda iš liaudies — grynojo lietuvių kamieno — kilusios inteligentijos. Ji dega noru šviesti liaudį, kurti tam reikalui pritaikytą lietuvišką literatūrą. Atsiranda vis daugiau pasaulinio turinio raštų, ypač didaktinio pobūdžio. Čia jau noromis nenoromis tenka rimčiau susirūpinti ir visiems lietuviams prieinama rašto kalba, reikia imtis ją sutvarkyti, sukultūrinti, normalizuoti. Labiausiai tokios vieningos, normalizuotos kalbos reikalavo nuo XIX a. vidurio pradedą rodytis tam tikri perijodiniai leidiniai, pvž. Ivinskio kalendoriai. Aiškus dalykas, kad ypač tokie perijodiniai leidiniai negalėjo būti skiriami tik vienos tarmės žmonėms. Jie buvo skiriami visiems, įvairių tarmių lietuviams ir todėl turėjo rūpintis savo kalba jiems visiems, bent jų daugumai įtikti. Būtina tokią kalbą buvo turėti „Aušrai“ (1883), pirmam tautinio judėjimo lietuvių laikraščiui. Dar daugiau tokios vieningos bendrinės kalbos reikalavo mokykla. Tiesa, tuo metu rusų okupacijai viešpataujant, aukštesniųjų mokyklų, kuriose mokslas būtų einamas vien lietuvių kalba, nebuvo. Lietuvių kalba tik kai kuriose tokiose mokyklose buvo leista dėstyti atskiru dalyku (pvz. Marijampolės gimnazijoje, Veiverių mokytojų seminarijoje ir kt.). Sistematingai lietuvių kalbos nuo 1871 m. buvo mokoma Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Mat, čia būsimieji kunigai turėjo mokytis lietuviškai pamokslus sakyti. O tam prireikė juos ir lietuvių kalbos dalyke paruošti. Paėmęs tuos seminarijos auklėtinius mokyti lietuvių kalbos, A. Baranauskas (1835—1902) aiškiai ir susidūrė su nebuvimu vienos bendrinės lietuvių kalbos. Baranauskas ir pastebi, kad jam tada iškilo gyvas reikalas turėti vieną rašybą ir vieną kalbą, kurios galėtų mokyti klierikus.

Kada taip gyvenimas vertė turėti vieną rašomąją kalbą visiems lietuviams, iškilo neišvengiamas reikalas nustatyti jos pagrindus, sudaryti jos normas ir taisykles. Vienas svarbiausiųjų dalykų buvo išspręsti tarmės klausimą. Ir štai daugis autorių svarsto, kokią reikia pasirinti tarmę tos bendrinės rašomosios kalbos pagrindu. O gal ne vieną, gal kelias reikia suderinti?

3. Sąmoningos pastangos. Kuri tarmė būtų geriausia bendrinei rašomajai kalbai, buvo sunkiai išsprendžiamas klausimas Didž. Lietuvoje. Čia įvairūs autoriai buvo įvairių nuomonių. Jiems reikia surasti bendrą bazę, dėl kurios visi galėtų sutikti. Teoretiškai ne vienas pabrėžia, kad reikią pasirinkti tą tarmę, kuri mažiau svetimų įtakų tesanti gavusi. Girdi, tokia būtų kalba tų lietuvių, kurie gyvena ne Lietuvos pakraščiuose, bet jos viduryje. Taip pvz. yra manęs lietuviškų kalendorių ir kelių knygelių autorius L. Ivinskis, pats rašęs ir lietuvių kalbos žodyną. Bet tokiomis pastangomis dar nebuvo išsprendžiamas tarmės klausimas, nes Lietuvos viduryje ne viena tarme kalbama.

Rašytojui, autoriui, žinoma lengviausia pasirinkti vieną tarmę ir ja rašyti. Taip ir artimesnės apylinkės skaitytojams lengviau įtikti. Daugumas ir šiuo metu tuo keliu linkę eiti. Bet kurią pasirinkti tarmę, kuria galima būtų įtikti kitiems skaitytojams? Ne vienas autorius mėgina tą klausimą spręsti tuo būdu, kad jis rašo paprastai savo tarme, o skaitytojams siūlo raštą skaitytis kiekvienam vėl savo tarme. Tą pagrindą mes randame paskelbtą pvz. kun. Kitkevičiaus religinių giesmių knygoje, išėjusioje Vilniuje 1848 m.

Jisai prakalboje pasisako rašąs rytietiškai, o skaitytoją kviečia jo lytis persiskaityti pagal savo tarmę. Kur jis rašąs pvz. r u n k a, ž u s i s (=žūsis), k i n t e t (= kintėt), skaitytojas galįs skaityti r a n k a, ž ą s i s, k e n t ė t ar kitaip, žiūrint, kokia jis tarme kalbąs. Tuo pačiu pagrindu remiasi 1850 m. ir Daukantas savo istorijos rankraščio (Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje) prakalboje. Jis pats rašo žemaičių (dounininkų) tarmės pagrindu, kaip jis sakosi, ta tarme, kurioje esą daugiau mokančių skaityti. Bet skaitytoją prašo išsiversti lytis į savąją tarmę. Jei skaitytojas randąs parašytą k a n t r i y r n a r s i k a r e j w e j, k a n t r į w i r ą, antrą kartą skaitydamas jis tuos žodžius galįs persiskaityti k a n t r u s i r n a r s u s k a r e j w e j, k a n t r u w i r u ir tt. Tie autoriai tą savo principą nori paremti ir kitų tautų pavyzdžiais. Esą, ir prancūzai savo knygas skaitą tarmiškai; tiesa, jie rašą vienaip, bet įvairiaip skaitą, pagal savo (skaitytojo) tarmę.

Bet toks principas negalėjo išspręsti nei bendrinės kalbos klausimo apskritai, nei tarmės klausimo specialiai. Iš tikrųjų, juk tada kitų tarmių skaitytojams būtų reikėję susidaryti tam tikrus dėsnius, pagal kuriuos kiekvienos tarmės skaitytojas galėtų rašytojo tarmę išsiversti į savąją. Kiekvienai tarmei tada būtų reikėję atskiros gramatikos arba toje pačioje gramatikoje būtų tekę parodyti, kaip bet kuri lietuvių tarmė, kuria koks nors autorius gali parašyti veikalą turi būti verčiama į kiekvieną kitą tarmę. Taigi toks tarmės klausimo sprendimas praktiškai pasirodo labai painus ir sunkus.

Dėl to mėginama ieškoti kito kelio. Tokį kelią tarėsi atradęs A. Baranauskas. Jam buvo aišku, kad reikia vienos bendrinės kalbos, kad neįmanoma klierikus mokyti atskirų tarmių kalbos ir toms tarmėms rašyti atskiras gramatikas bei duoti atskiras rašybas. Bet kaip tuos įvairiatarmius žmones sutaikyti viena

J. Pautienius (aliejus)

kalbos — bendros kalbos — lytimi? Ir štai Baranauskas atsako: reikia visas tarmes derinti rašomojoje kalboje. Taigi rašomoji lietuvių kalba turinti remtis ne kokia viena atskira tarme, bet visomis kartu. Kodėl visomis? O gi todėl, atsako Baranauskas, kad: 1. viena tarmė pilnai neatvaizduoja visos lietuvių kalbos, nes ji neturi nei visų lietuvių kalbos žodžių, nei visų lyčių (formų); 2. kiekvienam lietuviui paprastai vis savoji tarmė atrodo geresnė ir gražesnė; 3. kiekvienoje tarmėje yra žodžių ar lyčių, kurių neturi kitos tarmės. Todėl ir negalima vienos tarmės aukščiau kelti už kitą, nei vienos tarmės niekinti.

Taigi Baranauskas savo rašomojoje kalboje, kurią dėstė minėtoje seminarijoje, derina visas lietuvių (iš tikrųjų tik ano meto Kauno gubernijos) tarmes. Bet kaip tas derinimas reiškiasi? Čia jis remiasi etimologiniu (kilminiu) pagrindu, būtent, įvairias tarmines lytis suveda į tą etimologinę lytį, iš kurios vėliau jos išriedėjo. Pvz. jei vienoje tarmėje sakoma v a i k a s, kitoje v a i k s, trečioje v â k s, tai Baranauskas rašomajai kalbai pasirenka lytį v a i k a s, nes iš šios vėliau yra kitos išriedėjusios. Ieškodamas tų pilnesnių etimologinių lyčių, Baranauskas tačiau toliau į senovę neina, neima tų bendrųjų lyčių, kurios jau iš gyvosios kalbos išnykusios, bet pasitenkina tomis, kurios tebebuvo pažįstamos žmonių tarmėse. Pvz. senesnė lytis yra r a n k o m u s, iš kurios vėliau išriedėjo r a n k o m s. Baranauskas savo rašomajai kalbai pasirenka lytį r a n k o m s, nes r a n k o m u s neberandama gyvojoje kalboje: ji iš gyvosios kalbos jau išnykusi, tesutinkama senuosiuose raštuose. Tokias lytis pasirinkdamas, Baranauskas tikėjosi sukursiąs gyvą, ne mirusią rašomąją kalbą. Baranauskas pažymėjo, kad jis tenoris sudaryti bendrinę rašto, bet ne šnekamąją kalbą. Tą rašomąją kalbą kiekvienos tarmės skaitytojui Baranauskas, kaip ir minėtasis Kitkevičius (kuris, turbūt ir bus turėjęs Baranauskui įtakos) siūlė išsiversti į savo tarmę.

Iš esmės paėmus, ir Baranauskas su savo rašomąja kalba neturėjo pasisekimo. Tai dėl to, kad kalbiškai neišlavintiems ir tos kalbos principas nelabai aiškus; ypač praktiškai daugiui sunku iš įvairių tarmių sulyginimų susirasti etimologiškai pirmesnes lytis. Būtų kiek palengvėjęs toks lyčių susiradimas, jei Baranauskas būtų savo bendrinės rašomosios kalbos gramatiką su paradigmomis bei pavyzdžiais išspausdinęs ir padaręs visiems prieinamą. Bet ji paliko neišleista.

Tuo pačiu tarmių derinimo keliu iš pradžių ėjo ir genialus savamokslis kalbininkas K. Jaunius (1849—1908).

Taigi ir po šių Baranausko bandymų tarmės klausimas bendrinėje kalboje praktiškai nebuvo išspręstas. Ilgainiui pasirodė, kad gyvenime paprastesnis kelias yra vienos kurios tarmės pasirinkimas. Nugalėti kitas tarmes ir įsigalėti vienos bendrinės rašomosios kalbos pagrindu ir Didž. Lietuvoje, kaip jau anksčiau esame užsiminę, pavyko vakarų aukštaičių tarmei. Trumpai pažvelkime, kaip ir kodėl tai atsitiko.

4. Krypimas į vakarų aukštaičių tarmę. Jau minėjome, kad rytietiškosios evangelijos pačioje XVIII a. pradžioje, o gal ir XVII a. gale, imamos versti į vidurietčių, o paskui ir į vakariečių tarmę. Reikia spėti, kad tai įvyko ne be Maž. Lietuvos įtakos. Juk tada jau buvo 50 metų praėję nuo Kleino gramatikos pasirodymo, o Maž. Lietuvoje jos aprobuotoji vakariečių tarmė jau buvo galutinai įsitvirtinusi, rašto kalba buvo apskritai beveik visai nusistojusi. Toji Maž. Lietuvos rašomoji kalba ilgainiui negalėjo palikti be įtakos Didž. Lietuvai.

Ta įtaka toliau turėjo dar padidėti. Tatai paliudija ir pačių autorių pasisakymai. Būdingas yra S. Stanevičiaus pareiškimas. Jis 1829 m. Vilniuje išleido (pakartojo) 1737 m. anonimo rytiečio gramatiką, tuo norėdamas prisidėti prie lietuvių bandrinės kalbos sutvarkymo. Leidinio prakalboje jisai sako, kad Didž. Lietuvos raštų kalba esanti daug blogesnė už Maž. Lietuvos. Pastarosios raštų kalba esanti panaši į sodą, kur medžiai žmogaus rankomis rūpestingai tiesiomis eilėmis susodinti, o Didž. Lietuvoje ji panaši į medžius, augančius be sargo ir be jokios priežiūros. Nors jis nepasisako, kad stačiai reikėtų priimti Maž. Lietuvos raštų kalbą (jis siūlo ją kurtis nusižiūrėjus į įvairių laikų ir vietų geriausius raštus), vis dėlto jis pastarąją laiko tobulesne už Didž. Lietuvos raštuose vartojamąją.

Giria Maž. Lietuvos raštų kalbą ir Daukantas. Viename laiške, XIX a. viduryje rašytame Pr. Kuršaičiui, jis sako, kad Didž. Lietuvos raštai nepasižymį nei tokia

nuosaikia rašyba, nei kalba, kaip Maž. Lietuvoje. Jis pats prašo Kuršaitį atsiųsti jam Ostermejerio gramatiką.

Didelės įtakos turėjo anuomet garsaus kalbininko A. Schleicherio lietuvių kalbos gramatika (1856), kuri, kaip ir Kleino bei kitos Maž. Lietuvos gramatikos, rėmėsi vakarų aukštaičių tarme. Schleicheris šitoje mokslinėje gramatikoje gerai aprašė ir išaiškino vakarų aukštaičių tarmės lytis, ir kiti kalbininkai juo pasekė; pvz. lenkų kalbininkas J. Karlowiczius savo tyrinėjime „O języku litewskim" (1875) kaip tik dėl tos priežasties lietuvių kalbai aprašyti pasirenka vakariečių, o ne kurią kitą tarmę, ir apskritai seka Schleicheriu.

Tas vakariečių tarmės aprašymas, jos lyčių išaiškinimas bei nustatymas ir tos tarmės įsigalėjimas Maž. Lietuvos raštuose verčia ir Didž. Lietuvos autorius pripažinti, kad vakarų aukštaičių tarmė turi pirmenybių būti vartojama rašte. Štai rytietis St. Raila, „Aušros" laikraščio bendradarbis, pačios „Aušros" metu viename laiške savo draugui rašo, jog galbūt galėtų būti vartojama ir įsigalėti rašte ir rytiečių tarmė, jei būtų kas jai parašęs tokią gramatiką, kaip vakarų aukštaičių tarmei. Jei jis liksiąs „Aušros" redaktoriumi, rašysiąs irgi ne kitaip kaip vakarietiškai.

Nebuvo be įtakos ir Baranauskas, pasukant į vakariečių tarmę Didž. Lietuvoje. Nors jis sakėsi remiąsis ne viena tarme, bet deriną̨s visas tarmes rašte, vis dėlto ir jis praktiškai priėjo apskritai vakariečių aukštaičių lytis. Mat, rinkdamasis senesnes gyvosios kalbos formas, jis turėjo iš tikrųjų beveik visas jas imti iš vakariečių tarmės, nes apskritai senesis garsynas yra išlikęs šitoje aukštaičių tarmėje.

Toliau ne be įtakos turėjo būti ir tai, kad antroje XIX a. pusėje įžymesni tautinio judėjimo žmonės, vadai buvo vakariečiai arba jiems artimi žmonės, pvz. J. Basanavičius, J. Šliupas, J. Vištelis, M. Jankus ir kt.

Vakarų aukštaičių tarmę priimant matome ir studentų būreliuose Maskvoje ir Petrapilyje dar prieš „Aušros" pasirodymą. Ten būsimieji visuomenės veikėjai ruošėsi išmokti rašyti savo žmonėms tinkama kalba straipsnius ir knygas. Ir jų tarpe esama nemaža vakariečių. Vieni jų susipažinę su Baranausko pastangomis kurti bendrinę rašomąją kalbą, kiti su Kuršaičio ir Schleicherio lietuvių kalbos gramatikomis. Jie skaito taip pat ir Maž. Lietuvos raštus, Kuršaičio leidžiamą „Keleivį", kuris rašomas tradicine Maž. Lietuvos (t. y. vakarų aukštaičių) kalba. Iš „Aušros" (1880—81), Maskvoje leisto studentų hektografuoto laikraštėlio, matome, kad jų pagaliau priimama vakarų aukštaičių tarmė, nors iš pradžių ir buvo svyruojama.

Todėl ir suprantama, kad 1883 m. Ragainėje pradėjusi eiti „Aušra", visiems lietuviams skiriamas tautinis laikraštis, jau turi pramintą kelią ir be svyravimų priima vakarų aukštaičių tarmę. Ne be reikalo jų redaktoriai buvo J. Basanavičius, J. Šliupas, taip pat prie redagavimo prisidėjo J. Vištelis, turbūt ir M. Jankus. Prisidėjo prie redakcijos darbo ir J. Mikšas, kuris, nors pats buvo Maž. Lietuvos žemaitis, bet jam, Maž. Lietuvos lietuviui, tarmės pasinrinkimas nedarė galvosūkio: jam laikymasis vakarų aukštaičių tarmės, Maž. Lietuvos raštuose jau seniai įsigalėjusios, atrodė savaime suprantamas.

Taigi nuo „Aušros", tiksliau sakant, prieš pat „Aušrą", vakarų aukštaičių tarmė galutinai įsigali ir Didž. Lietuvos rašomosios kalbos pagrindu.

Be minėtųjų daugiau išorinių priežasčių, vakariečių aukštaičių tarmei pasirinkti turėjo reikšmės ir pačios tarmės geresnis tinkamumas bendrinės rašomosios kalbos paskirčiai. Jos dėsningumas paprastesnis ir lytys pilnesnės. Jau Schleicheris savo lietuvių kalbos gramatikoje pabrėžė, jog jis pasirenkąs gramatikai vakarų aukštaičių tarmę, o ne, sakysime, žemaičių, sveikesnes galūnes. Žemaičių tarmėje dėl kirčio atitraukimo galūnės net iki nepažįstamumo sutrumpėjusios. Reikia pažymėti, kad žemaičių tarmėje daugiau atskirų lyčių sutapusių į vieną, pvz. d a r b a reiškia ir 1. d a r b o ir 2. d a r b ą ir tt. Rašomojoje kalboje, kur yra siekiama tikslingumo ir aiškumo, kur atskira grafinė forma siekia savarankiškumo, kaip tai ne be reikalo tvirtina fonologai, tokio lyčių sutapimo yra vengiama.

IV. TARMIŲ REIKŠMĖ BENDRINĖJE KALBOJE

Iš eilės tenka paaiškinti klausimą, ar gryna vakarų aukštaičių tarmė, be kitų priemaišų, išlieka bendrinėje rašomojoje kalboje; ir apskritai, ar liaudinė tarmė rašto kalboje nėra keičiama.

Nekalbant jau apie tai, kad griežtai imant, grynų tarmių, neturinčių skolinių iš kitų, nėra (panašiai kaip nėra kalbų, neturinčių svetimų kalbų skolinių), reikia pabrėžti, kad liaudinė tarmė neišlieka su visomis savo ypatybėmis nepakitėjusi bendrinėje rašomojoje kalboje. Paprastai ji esti daugiau ar mažiau keičiama, prisitaikoma, skolinasi šio bei to ir iš kitų tarmių. Todėl bendrinė kalba tarmės požiūriu yra tam tikras mišinys; paprastai tik pagrindas esti vienos tarmės. Taip yra ir lietuvių bendrinėje rašomojoje kalboje. Jau patys pirmieji lietuviškieji raštai nėra gryna tarme parašyti. Žinoma, čia nekalbame apie tą tarminį mišinį, kuris tam tikra stilistine, karakteristikos priemone vartojamas grožinėje literatūroje.

Kaip tas tarminis mišinys lietuvių bendrinėje kalboje atsirado ir kodėl? Čia minėtina keletas aplinkybių bei priežasčių.

Viena, rašto autoriai yra pažinę ne tik vieną savo tarmę, bet ir kitas, gyvenę kitos tarmės žmonių tarpe. Tą galima pasakyti ir apie pirmosios lietuviškosios knygos autorių Mažvydą. Pats žemaitis, gyveno ir veikė tarpe vakarų aukštaičių (Ragainėje). Be to, jis turėjo įvairiatarmių pagelbininkų, net pirmatakų (pvz. giesmių ir Šv. Rašto vertėjų), o jo motina bene buvo aukštaitė vakarietė. Iš tikrųjų jau toje pirmojoje jo knygoje randame ir vakarų aukštaičių lyčių, nors jo katekizmo pagrindu eina ir Didž. Lietuvos žemaičių tarmė. Ne vieną savo tarmę tepažino ir vidurio aukštaitis M. Daukša, pirmosios žinomos lietuviškos knygos autorius Didž. Lietuvoje. Jam buvo nesvetima žemaičių tarmė. Kaip praneša Valančius, jis buvo ir Varnių kanauninkas, ir Betygalos klebonas, ir Kražių altarista. Todėl ypač jo raštų žodynas yra surankiotas iš įvairių tarmių.

Prie tarminio mišinio susidarymo vėliau prisidėjo ir literatūrinės tradicijos įtaka. Autoriai, skaitydami kitomis tarmėmis parašytus raštus, šio bei to iš tų raštų pasisavina ir kalbai.

Rašte tarminės lytys gali būti ir sąmoningai maišomos. Pvz. S. Daukantas viename savo rankraštyje yra pareiškęs, kad vietoje žemaičiuose sakomos vienos lyties daugiskaitos vardininkui ir vienaskaitos kilmininkui p o n i j e s reikėtų, kad būtų tikslingiau, aiškiau, vienam linksniui vartoti p o n i j e s, o kitam p o n i j o s, vadinasi, jau aukštaitišką lytį.

Tarmių sumaišymas atsiranda ir dėl nepavykusių pastangų pasekti bendrinės rašomosios kalbos tarme, t. y. kada įvairių tarmių autoriai savo tarmės žodžius ar lytis verčia į bendrinės kalbos tarmę ir čia paklysta, nesusekdami vertimo dėsnių. Tokiu būdu gaunasi ne grynų, bet maišytinių, hibridinių tarminių lyčių. Pvz. žemaitis dūnininkas (raseiniškis) L. Ivinskis savo raštuose nori pasekti jau įsigalinčia vakariečių aukštaičių tarme, ir, sakysime, vietoj savo tarmės k a i m y n a s, g r y b a s (su ilgu y) rašo k a i m i e n a s, g r i e b a s

ŠEŠĖLIS

JONAS GRINIUS

Žygimanto Augusto privatus kabinetas*), išmuštas juodais apmušalais. Priešais sienoje natūralaus dydžio karalienės Barboros atvaizdas. Uždangai pakylant girdėti ilgesinga muzika.

1.

ŽYGIMANTAS (apsivilkęs juodais drabužiais ir apsisiautęs ilgu trumpų rankovių apsiaustu, sėdi prie rašomojo stalo ir skaito pergamentą).

KOTRYNA (tyliai įėjusi). Jūsų didenybe...

ŽYGIMANTAS (vis skaitydamas pergamentą). Tai jūs, karaliene?

KOTRYNA. Aš norėčiau su jumis porą žodžių...

ŽYGIMANTAS (nežiūrėdamas į ją). Gal rytoj, arba kitą dieną.

KOTRYNA. Pasiuntinys iš Vienos atvežė karaliaus, mano brolio laišką. Aš norėjau pasikalbėti, ką jam atsakyti.

ŽYGIMANTAS (pakėlęs galvą). Vis tiek. Kas jums patinka.

KOTRYNA. Jei aš parašysiu teisybę, bus nemalonu ir jums ir mano broliui.

ŽYGIMANTAS (trūktelėjęs pečiais). Tai ką gi aš galiu padaryti? Prie nemalonumų aš jau esu pripratęs.

KOTRYNA. O aš — priešingai. Aš norėčiau apie mus ką nors gero parašyti.

ŽYGIMANTAS. Jei ką randate, prašom.

KOTRYNA. Deja, karaliau, jūs su manim kalbate taip, lyg aš būčiau ne jūsų žmona.

ŽYGIMANTAS (padėjęs pergamentą ant stalo ir atsilošdamas). Aš esu labai apsivylęs jumis, karaliene... Jau ketveri metai po vestuvių, o sosto įpėdinio kaip nėra, taip nėra. Ar netiesa?

KOTRYNA. Bet aš... aš dėl to nekalta, karaliau, jei Dievas nelaimina.

ŽYGIMANTAS. Nelaimina. Bet kodėl nelaimina?

KOTRYNA. Gal jūs pats, karaliau, geriau galėtumėt atsakyti. Juk jūs jau trečią žmoną turit.

ŽYGIMANTAS. O man reikia įpėdinio. Ir senatas reikalauja užtikrinti karalystės ateitį.

KOTRYNA. Aš graužiuosi dėl to, karaliau. Bet aš — vis dėlto jūsų žmona. Jei bent retkarčiais mane aplankytumėt...

ŽYGIMANTAS. Jūs matot. Aš neturiu laiko. (Paima pergamentą.)

KOTRYNA. Prieš šitą mirusios karalienės atvaizdą jūs, rodos, ištisas valandas praleidžiate besvajodamas. Jūs net nepagalvojate, kad tas mirusios garbinimas, tie juodi kabineto apmušalai mane įžeidžia.

ŽYGIMANTAS (stoja). Deja, karaliene, dėl jūsų tos man brangios praeities išbraukti iš savo gyvenimo aš nemanau.

KOTRYNA. Aš to ir nereikalauju. Bet, man rodos, aš turiu teisės prašyti, kad baigtumėt tą demonstratyvų gedulą, arba tą paveikslą kur nors kitur — į viešą salę — išnešdintumėt.

ŽYGIMANTAS. Karaliene, čia mano privatus kabinetas, ir aš laikau, kas man patinka. (Paima pergamentą.)

KOTRYNA. O kam jūs laikote, karaliau, tas favorites? Mirusios karalienės palydoves? Ko jos čia taip dažnai lankosi pas jus? Ypač Diana.

ŽYGIMANTAS. Aš visai neturiu pareigos kam nors duoti atskaitomybę dėl to, kas pas mane lankosi. Bet šį kartą aš jums galiu trumpai paaiškinti. Diana Kęsgailaitė — karalienės Barboros pusseserė ir jos nelaimių liudytoja.

*) „Gulbės Giesmės“ epilogas.

(su i e) dėl to, kad kiti jo tarmės žodžiai su y (pvz. d y n a) atliepia aukštaičių tarmėje i e (d i e n ə). Čia paklydo Ivinskis dėl to, kad jis vietomis mechaniškai laikėsi vertimo dėsnio, neatkreipdamas dėmesio į tai, jog kai kuriose lytyse ir žemaičiai dūnininkai, ir aukštaičiai vakariečiai taria tą patį ilgą y (pvz. v y r s : v y r a s). Dėl tos pačios priežasties žemaitis dounininkas Valančius kartais parašo pvz. s u m e r g a i č e (mergaicze), j i s m a č ė (macze), g a u d ž e vietoj jo tarmės galūninių minkštųjų t, d raštų kalboje (kuri rėmėsi vakariečių aukštaičių tarme) yra č ir dž. Bet jis čia paklydo beversdamas todėl, kad nesuvaikė dėsnio, kuriais būtent atvejais žemaičių dounininkų galūniniai minkštieji t, d atsiliepia aukštaičių č, dž.

Tokių lyčių, vadinamųjų hipernormalizmų, randame daugelio autorių raštuose.

Reikia minėti, kad tarmių sumaišymo rašte atsiranda ir per rinkėjo (zecerio) kaltę. Pvz. galimas dalykas, kad kai kurios dzūkybės (dzūkų tarmės ypatybės), kurias pastebime Širvydo raštuose, yra tokiu būdu aiškintinos.

Taigi yra įvairių atskirų atvejų, įvairių kelių, kuriais atsiranda tarmės sumaišymas, pakitėjimas rašte. Bet — tą turime aiškiai pabrėžti — ne tik atskiri, kartais atsitiktiniai atvejai čia kalti. Tarmės pakitėjimo esmę ne jie nulemia. Pagrindinis dalykas yra tas, kad visa tarmės sistema apskritai esti atitinkamai pritaikoma specialiniams rašomosios kalbos uždaviniams, bendrinės kalbos paskirčiai. Vienas svarbiausių to pritaikymo principų yra tas, kad bendrinėje rašomojoje kalboje pasireiškia didesnė kalbinių priemonių racionalizacija ir specializacija. Jau senuosiuose raštuose randame naujadarų, žodžių, kurie reikalingi kultūrinėms raštų kalbos sąvokoms reikšti. Čia ypač priklauso vėlesnių laikų terminai. Arba ir iš tarmės (ar tarmių) paimti žodžiai pakeitę savo reikšmę. Pavyzdžių čia nėra reikalo duoti, nes jų gausu tiek lietuvių, tiek kitose bendrinėse kalbose.

Taip pat raštuose randame vartojant sudėtingesnius sakinius ir posakius, kurie ne tik tarmėje neįprasti, bet ir šnekamojoje bendrinėje kalboje. Čia, kaip ir žodyno srityje, gali pasireikšti ir kitų tautų bendrinės kalbos įtaka (lietuvių kalboje tepastebime slavų bei germanų kalbų įtakos). Bet tuo visko toli gražu negalime paaiškinti. Priežastis čia yra ta, kad liaudies tarmės sintaksinėmis, posakinėmis bei žodyno lytimis negalima bepasitenkinti reiškiant sudėtingesnes, atsajesnes (abstraktesnes) kultūrinio gyvenimo sąvokas bei tikslesnius minties santykius. Todėl tenka nuo tarminių lyčių nutolti. Bendrinės rašomosios kalbos paskirties įtaka reiškiasi taip pat ir fonetikoje bei morfologijoje. Kaip matėme, Daukantas, norėdamas išvengti dviejų linksnių sutapimo į vieną formą, tyčia griebiasi tarminų lyčių maišymo.

Taigi matome, kad gana ilgas ir vingiuotas kelias yra mus atvedęs į vakarų aukštaičių tarmę bendrinėje rašomojoje kalboje.

KOTRYNA. Bet argi tinka, karaliau, tyčiom tarp savęs ir manęs statyti velionę su jos tarnaitėmis ir įtartina praeitimi?

ŽYGIMANTAS. Karaliene, aš jum nekartą sakiau, kad draudžiu blogai atsiliepti apie velionę, kurios jūs nepažinot. (Jis nusigręžęs žiūri pro langą.)

KOTRYNA. Bet aš — taip pat žmogus. Aš taip pat turiu teisių. Ir aš reikalauju tas tarnaites išsiųsti į Lietuvą. (Tyla.) Kodėl jūs man neatsakote, karaliau?

ŽYGIMANTAS (atsigręžęs). Karaliene, aš savo širdies prievartauti nepratęs. Jei jums nepatinka gyventi mano dvare, aš jums siūlau išvykti pas savo brolį. Kad ir rytoj pat.

KOTRYNA (išsigandusi). Karaliau! Jūs norite mane atskirti?

ŽYGIMANTAS. O kas gi mus riša?... Sosto įpėdinio jūs man nedavėte, mirusios karalienės neapkenčiate, manęs nemylite...

KOTRYNA. Tai netiesa, karaliau! Tik jūs šalinatės nuo manęs.

ŽYGIMANTAS. Teisybė, karaliene. Todėl aš ir siūlau jums grįžti į Austriją. (Vaikšto.)

KOTRYNA. Argi žmoniška, karaliau, atstumti žmoną, kuri jums niekuo nenusikalto? Padaryti gėdą, kad visas pasaulis pirštais badytų?...

ŽYGIMANTAS. Tiesa, tai nemalonu. Bet aš jau seniai apie tai galvoju ir kitos išeities nematau. (Sėda prie lango.)

KOTRYNA. Karaliau! Nebūkite toks žiaurus! Neatstumkite manęs... (Tyla.) Aš jus maldauju, karaliau. (Tyla.) Laikykite mane savo tarnaite — aš pakęsiu ir tylėsiu, o visam pasauliui skelbsiu, kad jūs — geriausias mano karalius. O jei bent retkarčiais mane aplanktytumėt, gal Dievas mus palaimintų. Gal ir sosto įpėdinių susilauktume.

ŽYGIMANTAS (stoja). Aš nemėgstu veidmainystės ir nenoriu, kad kiti dėl manęs veidmainiautų. Juk aš, dvariškių patariamas, vedžiau jus, karaliene, beveik prieš savo sąžinę. Aš ilgai stengiausi jūsų atžvilgiu save priversti. Bet jau netrumpas laikas, kai aš to nebepajėgiu, ir prašau jus palikti mane vieną.

KOTRYNA. Bet ar žmogus turi teisę atrišti tai, ką Dievas surišo? (Tyla.) Argi jums sąžinė nieko nesakytų, jei, mane ištrėmęs, vestumėt kokią liuteronę ar kalvinistę?

ŽYGIMANTAS. Kam spėti tai, ko nė aš pats nežinau?

KOTRYNA. Tai nepaniekinkit manęs, karaliau. Neištremkit!

ŽYGIMANTAS. Ne, karaliene. Aš savo sprendimo nebepakeisiu. (Jis eina ir sėda prie rašomojo stalo.)

KOTRYNA (graudindamosi). Karaliau... Reikia nors pasigailėti...

ŽYGIMANTAS. Deja, aš jums nieko daugiau pasakyti nebegaliu.

KOTRYNA (pradeda verkti ir pagaliau pamažu išeina pro duris).

ŽYGIMANTAS (ilgai tyli, paskui atsitiesdamas atsidūsta ir vėl ima skaityti pergamentą, kol įeina Diana su Butautiene).

2.

DIANA (su reveransu). Būkite pasveikintas, jūsų didenybe.

ŽYGIMANTAS (atsigręždamas). A! Tai jūs, mieloji Diana! Prašom. Ir jūs, Būtautiene...

DIANA. Mes norime prašyti jūsų didenybę mus atleisti.

ŽYGIMANTAS. Dėl ko atleisti? Kur?

BUTAUTIENE. Jūsų didenybe, mes norėtume grįžti namuosna. Lietuvon.

ŽYGIMANTAS. Argi jums čia negerai?

DIANA. Mes nenorime, brangus karaliau, nei pačios nuoskaudų kęsti, nei kitiems nemalonumų daryti.

ŽYGIMANTAS. O kas jus drįsta skriausti? Ar karalienė?

DIANA. Aš jums jau seniau minėjau, karaliau.

BUTAUTIENE. Šiandien jos didenybė panelę Diana net gulove išvadino.

ŽYGIMANTAS. Ji daugiau jūsų nebeįžeidinės, Diana. Aš ją į Austriją išsiųsiu.

DIANA. Todėl aš ir nenoriu būti nesantaikos priežastimi.

ŽYGIMANTAS. Mieloji Diana! Tų priežasčių yra daug daugiau.

DIANA. Gal būt. Bet aš nenoriu, kad dvariškiai juoktųsi iš manęs, karaliau.

ŽYGIMANTAS. O kas jie tokie? (Tyla.) Pasakykit, ir aš tuoj juos nubausiu.

DIANA. Jūsų didenybė mus atleiskite, ir tada nieko nebereikės.

ŽYGIMANTAS. O kas palaikys gyvą karalienės Barboros atminimą? Kas primins man jos atgailą ir kentėjimus, kokius ji pakėlė Dubingių vienatvėj? Tik jūs, Diana, ir jūs, Butautiene. Tik jūs tai matėte tada. Ar netiesa?

BUTAUTIENE. Dabar jūsų didenybė turi kitą karalienę, ir mums negražu ją pykinti.

ŽYGIMANTAS (atsistoja). Argi jūs nepastebit, kad karalienė Kotryna man svetima? Daug svetimesnė negu jūs.

BUTAUTIENE. Mums atrodo, kad visi jūsų didenybę gerbia ir myli.

ŽYGIMANTAS. Jūs klystate, Butautiene. Aplinkui mane tik intrigos. O aš toks vienišas. Visai vienišas.

DIANA. Bet mes, karaliau, taip pat turime pagalvoti apie savo ateitį.

ŽYGIMANTAS. Teisybė. Jūs dar jauna, Diana. (Apkabinęs ją per pečius.) O ką jūs manytumėt, jei aš jums išrinkčiau šaunį riterį?

DIANA. Kas gi ims mane tokią... be garbės apšmeižtą?

ŽYGIMANTAS. Aš — jūsų karalius, Diana. Aš jumis pasirūpinsiu. Tikėkit. Bet ir jūs manęs nepalikit. (Jis atsitraukia.)

DIANA. O kas yra tasai riteris, apie kurį jūsų didenybė kalba?

ŽYGIMANTAS. Tuo tarpu tai mano sekretas. Bet vėliau...

DIANA. Ar jis koks kunigaikštis, ar tik šiaip bajoras?

ŽYGIMANTAS. Nebijokite, Diana. Už savo tarno ar paprasto bajoro aš jūsų neatiduosiu. (Įeina Radvila Juodasis su suvyniotu pergamentu rankoj.)

3.

RADVILA J. (prie durų). Laba diena, jūsų didenybe.

ŽYGIMANTAS (eidamas į Radvilą). O! bičiulis! (Kratydamas jam ranką.) Malonu.

RADVILA J. Kaip sveikata, jūsų didenybe?

ŽYGIMANTAS. Dėku, neblogai. Tik liūdna, kad seni draugai pradeda užmiršti.

DIANA (pasiruošusi išeiti). Jūsų didenybe, prašom atleisti. Gal mes vėliau.

ŽYGIMANTAS. Tik nepaisykit kalbų, mano bičiulės. Kai išsiųsiu namon abi karalienes, tada ir jums bus gyvenimas šviesesnis.

DIANA (su Butautiene, padariusios reveransą, išeina).

RADVILA J. Bravo, karaliau! Taip seniai reikėjo.

ŽYGIMANTAS. Jūs nesuprasite, bičiuli, kaip karalienė Kotryna man svetima ir atstumianti. Jos kalba mane erzina, o jos draugiškas gestas sukelia many tiesiog šlykštumą.

RADVILA J. Tai ko jūs laukiate, karaliau? Jei būtumėt manęs paklausęs ir su savo Kotryna pasielgęs, kaip Anglijos Henrikas su savąja, jūs būtumėt galė-

jęs vesti kitą. Kad ir tą pačią Dianą. Gal jau ir sosto įpėdinis jums krykštautų lopšy.

ŽYGIMANTAS. Deja, bičiuli. Aš neturiu tokios plačios sąžinės, kaip Anglijos Henrikas, ir juo labiau negaliu savo žmonoms galvų kapoti.

RADVILA J. Aš jums to nė nesiūlau, karaliau.

ŽYGIMANTAS. Bet jeigu aš mesčiau žmoną, kurią jūs pats man išpiršote, ir vesčiau kitą, aš iškeisčiau tikėjimą į moters sijoną. Ar tai nebūtų panašu į išdavystę? (Vaikšto.)

RADVILA J. Bet jūsų žmona — bergždžia. O jums reikia sosto įpėdinio, karaliau. Valstybės interesai to reikalauja.

ŽYGIMANTAS. Kažin, bičiuli? Kažin ar sąžinės reikalai nėra aukščiau valstybės interesų?

RADVILA J. Pasenusi pažiūra, mano karaliau.

ŽYGIMANTAS. Tai garbinga riteriška pažiūra.

RADVILA J. Bet ji įpėdinių neduoda.

ŽYGIMANTAS (sustojęs). A, įpėdinių!... O kas man užtikrins, kad kita moteris man tokį įpėdinį pagimdys? Jūs ir pats žinote, bičiuli, kad Anglijos Henrikas žmonas keitė, kaip čigonas arklius — ir galvas kapojo, ir naujus sijonus kilnojo, bet apvaizda sūnaus jam vis tiek neatsiuntė. Ar netiesa?

RADVILA J. Anglijos karalius gali nors prieš istoriją pasiteisinti padaręs visa, kad sostas nepaliktų tuščias.

ŽYGIMANTAS. (perėjęs per kabinetą). Žinote, bičiuli. Aš noriu jums atskleisti vieną paslaptį. Aš turiu sūnų, tik man jį reikia surasti.

RADVILA J. Bet jis tikriausiai neteisėtas.

ŽYGIMANTAS. Jeigu aš jį viešai pripažinčiau savo sūnumi, ar tai ne vistiek, kokia moteris jį pagimdė?

RADVILA J. Tačiau, deja, joks bajoras nesutiks jo pripažinti sosto įpėdiniu.

ŽYGIMANTAS. Štai, bičiuli! Ar tai ne prietaras, prieš kurį reikia kovoti? (Vėl vaikšto.)

RADVILA J. Jei jau kovoti, karaliau, tai kovoti rimčiau — reformuoti tikėjimą ir vesti jauną princesę.

ŽYGIMANTAS. Gundyti jūs mane puikiai mokate. Bet kai aš pats nežinau, kur tiesa, aš klausiu, ką dėl to pasakytų karalienės Barboros vėlė. Ji tikriausiai nepritarų. Ar netiesa?

RADVILA J. Tačiau mirusieji, kad ir labai mylimi, ar jie gali turėti teisių į gyvuosius?

ŽYGIMANTAS. Aš pakviečiau Tvardauską, kad iššauktų karalienės Barboros vėlę. Tada gal daug kas paaiškės.

RADVILA J. Prisiminti mirusius, be abejo gražu. Tačiau aš norėčiau jus draugiškai perspėti, karaliau. Ta praeitis paraližuoja jūsų valią. Jūs tampate neryžtingas. Jūs arba abejojat, arba viską pradedate atidėlioti ryt dienai.

ŽYGIMANTAS (prie Radvilos). Duok man, bičiuli, tiesą, kaip ant delno, kaip du kart du, ir aš veiksiu. Bet kai aš nežinau, aš abejoju. Aš dėl daug ko abejoju. Dėl tikėjimo, dėl vedybų. Abejoju ir dėl savęs. Jūs šypsotės, bičiuli, o aš abejoju. Juk ką aš galiu žinoti — gal mano toks likimas, kad aš turiu nudžiūti, kaip nukirsta šaka.

RADVILA J. A, karaliau! Jūs perdaug į tą fatalizmą...

ŽYGIMANTAS. Ir jūsų Kalvinas, rodos, fatalizmą pripažįsta? Ar netiesa?

RADVILA J. A, jūsų didenybe! Prašau atleisti mano išsiblaškymą. Štai kaip tik pergamentas iš Kalvino. Jį ką tik atvežė į jūsų kanceliariją.

ŽYGIMANTAS (paimdamas pergamentą). Kuriems galams jis man rašinėja? Katekizmui mokytis aš — jau persenas.

RADVILA J. Galbūt nori jus apaštalu padaryti?

ŽYGIMANTAS (nusijuokęs). Geras iš manęs apaštalas!... Štai ant stalo dar pora jo laiškų. Ką tik skaičiau. Bet atvirai jums prisipažinsiu, kad aš to Kalvino tikėjimo nesuprantu. Kuo jis geresnis už popiežiaus? Kuo?

RADVILA J. Svarbiausia jis atpalaiduotų jus nuo Romos jungo, karaliau. O tada galėtumėt vesti kitą moterį be sąžinės skrupulų ir pašalinių varžtų.

ŽYGIMANTAS. O jūsų Kalvinas ar apseina be varžtų? Ženevoj, rodos, jis ir melstis ir miegoti su policija įsako. O jei man dar nurodys, kokią moterį vesti ir kiek kartų su ja į lovą atsigulti, tai aš jau geriau nenoriu...

RADVILA J. A, karaliau! Bet pasiryžti pagaliau reikia. Laimėjimą neša tik pasiryžimas ir kantrybė. O kai jūs svyruojat, jūs vien tik pralaimit. (Įeina Bonna.)

4.

BONNA. Karaliau, ar gali man paskirti valandėlę?

ŽYGIMANTAS. Ar svarbaus ką turite?

BONNA. Taip.

RADVILA J. Prašau mane atleisti, karaliau.

ŽYGIMANTAS. Bet jūs dar sugrįšite? Dar vieną reikalą turėčiau.

RADVILA J. Sugrįšiu, mano karaliau. (Išeina.)

BONNA. Karaliau, tu perdaug susibičiuliavai su tuo Radvila.

ŽYGIMANTAS. Susibičiuliavau, karaliene. Ir nuo seniai. (Sėda prie stalo.)

BONNA. Aš jau pastebėjau, kad tu net nuo sosto lipi jam pasitikti. Lyg ne tu, o jis būtų karalium. (Sėda priešais jį.)

ŽYGIMANTAS. Ar karalius — kokia mumija, kad nė draugiškų jausmų negalėtų turėti?

BONNA. Ar tai Radvila tave prikalbėjo ištremti karalienę Kotryną, ar šventasis Kalvinas?

ŽYGIMANTAS. Kas jums tai pranešė, karaliene?

BONNA. Ji pati man skundėsi. Kruvinomis ašaromis verkė.

ŽYGIMANTAS. Tai gal ji pasakė ir kodėl aš taip nutariau?

BONNA. Pasakė. Ji man daug ką pasakė. Bet aš netikiu, kad tu dėl favoričių padarytum tokią gėdą jai ir sau.

ŽYGIMANTAS. Tai jūs, prašom, patarkite jai išvykti savo noru. Tada galės kalbėti, kas patiks. Kitaip aš būsiu priverstas ją ištremti.

BONNA. Ar tu proto, Žygimantai, netenki?

ŽYGIMANTAS (stoja). Karaliene!...

BONNA (taip pat stoja). Bet ar tu pagalvojai, ką tu darai? Juk tu pats ją pasirinkai. Man nė žodžio neprasitaręs, pats slaptai nusiuntei Radvilą piršliais. Ir štai dabar, kada visa Lenkija ir pasaulis visas Kotryną laiko garbinga karaliene, tu sumanei išvyti ją, kaip baudžiauninkę, kaip mergšę kokią.

ŽYGIMANTAS. Bet kokią teisę jūs turite čia kištis ir man pamokslus sakyti?

BONNA. Juk aš — motina tavo!

ŽYGIMANTAS (eidamas į šalį). Ir dėl to jūsų giminės prakeikimas mane persekioja?

BONNA. Ką tu pasakei, akiplėša? Prakeikimas?...

ŽYGIMANTAS (kietai). Taip. Visa veidmainystė ir neapykanta.

BONNA. Apjakėli! Aš visą gyvenimą tau paaukojau. Tik tu, minkštakauli, nesugebi jo už ragų paimti.

ŽYGIMANTAS. O kas yra mano nelaimių kaltininkė? Ar ne jūs? Kas nunuodijo mano pirmąją žmoną? Kas sukurstė senatą prieš mane ir karalienę Barborą? Kas ją nužudė?...

BONNA (nutraukdama). Nutilk, piktažodžiautojau!...

ŽYGIMANTAS (tęsdamas). O kas dabar man ant sprando karia tą bergždžią našlę? Kas kursto ją prieš

mane? Jūs! Tik jūs sugriovėte mano gyvenimą ir persekiojat, lyg išsigimusi pamotė, lyg...

BONNA (Žygimantaui bekalbant, šaukia). Nutilk! Nutilk, sakau! Nieko aš nenunuodijau ir nenužudžiau. Tik tu, išdavike, visur mane dergi.

ŽYGIMANTAS. Ne aš, bet jūs — ta išdavikė!

BONNA. Niekše! Aš — motina tavo!...

ŽYGIMANTAS. Ir už tai aš jus ištremsiu, kad nors aš pats sava mirtim numirčiau.

BONNA (desperacijoj). Žygimantai!... (Tyla.) Bus skandalas visoj Europoj.

ŽYGIMANTAS. Prašau tuoj sutvarkyti savo reikalus ir išvažiuoti.

BONNA (su išgąsčiu ir nuolaida). Ką tu darai? Ką tu darai? Žygimantai, mano sūnau!...

ŽYGIMANTAS. Aš viską pasakiau. Arba jūs tuojau savo noru išvykstate in Italiją, arba mano žandarai jus palydės iki sienos. (Eina lauk.)

BONNA. Palauk, Žygimantai! Neišeik! (Šiam sustojus). Ar tu, išsigimėli, nebijai keršto dangaus? (Sušvelnėjusi.) Juk aš tave prie savo krūtinės nešiojau, kaip baltą balandėlį. Aš maniau, kad tu būsi džiaugsmas mano ir garbė. O tu išaugai angimi pikta ir dabar man į pačią širdį geli.

ŽYGIMANTAS (sugrįždamas arčiau). Gerai. Aš sutinku jūsų ištrėmimą atšaukti, bet su sąlyga. Jūs prikalbėsit karalienę Kotryną, kad išvažiuotų geruoju, be skandalo. O jūs pati iki gyvenimo galo užsidarysit vienuolyne. Sutinkat?

BONNA. Šitas malones, renegate, gražinu tau. Bet tu už ištrėmimą mano kruvinomis ašaromis cypsi net kape. (Išeina.)

ŽYGIMANTAS (žiūrėdamas į duris, kur išėjo Bonna). Ir tai vadinasi motinos meile!... (Sėda prie rašmojo stalo ir vėl ima skaityti pergamentą. Pasigirsta tyli bet skausminga muzika, kuri trunka per sekančią sceną. Įeina Tvardauskas.)

5.

TVARDAUSKAS (apsirengęs juodai, laikydamas prie kairio šono kažin ką, pridengtą juoda skepeta). Karališkoji didenybe, aš jūsų patarnavimams.

ŽYGIMANTAS. A, ponas Tvardauskas. Ar gali man iššaukti karalienės Barboros vėlę?

TVARDAUSKAS. Taip, jūsų karališkoji didenybe. Nors uždavinys labai sunkus. (Žvilgterėjęs į Barboros atvaizdą ir pasižvalgęs po kambarį). Šiam svarbiam reikalui norėčiau pasinaudoti šiuo staliuku.

ŽYGIMANTAS. Prašom. (Stoja).

TVARDAUSKAS (padeda ant staliuko atsineštą juodai uždengtą daiktą, o drauge patį staliuką pastato vidury kabineto ties Barboros portretu, padeda ten kėdę ir kreipiasi). Maloniai prašau karališkąją didenybę sėsti prie šio staliuko.

ŽYGIMANTAS (sėsdamas). O kas toliau, pone Tvardauskai?

TVARDAUSKAS. Tuoj bus pasakyta, karališkoji didenybe. Viskas pasakyta. O dabar prašyčiau leisti man užtraukti langų užuolaidas.

ŽYGIMANTAS. Prašom.

TVARDAUSKAS (užtraukia langų užuolaidas ir kabinetas aptemsta). Dabar prašau karališkąją didenybę daryti visa, ko prašysiu. Štai ant staliuko prieš jus guli stiklinis rutulys, pripildytas ypatingų skysčių. Aš jį dabar nudengiu ir prašau ant jo uždėti savo rankas. Ar jau uždėjote, jūsų didenybe?

ŽYGIMANTAS. Taip. Uždėjau.

TVARDAUSKAS. Dabar prašau susitelkti ir galvoti apie garbingąją karalienę — kas jūsų didenybei buvo maloniausia ir skaudžiausia. O aš jūsų klausiu ir prašysiu atsakyti... Ar esi pasiryžęs, karaliau, susitikti mirtį ir amžinybę akis į akį?

ŽYGIMANTAS. Taip. Esu pasiruošęs.

TVARDAUSKAS. Jei esi pasiruošęs, tai užmik dabarty ir pabusk amžinybėje. Prašyčiau pakartoti.

ŽYGIMANTAS (lyg atsidusęs). Užmik dabarty ir pabusk amžinybėj.

TVARDAUSKAS. Garbingoji karalienės vėle, kur tu bebūtum, ar šviesiose dausose už aukštų žvaigždynų, ar žemės tamsiose gelmėse, ar plačiose erdvėse beskrajotum, išgirsk mūsų maldavimą. Užmik amžinybėj ir prisikelk dabarty. (Muzika išryškėja. Tvikstelėja, lyg žaibas ir stiklinis rutulys pradeda šviesti). Ar matote, karališkoji didenybe? Rutulys jau šviečia.

ŽYGIMANTAS (protylom). Matau.

TVARDAUSKAS. Tai ženklas, kad vėlė išgirdo. O dabar prašyčiau žiūrėti į rutulį ir klausyti mano žodžių. Garbingoji karalienės vėle, kuri teikeis išgirsti mūsų šauksmą, pasirodyk mūsų mirtingoms akims ir prakalbėk. Prašyčiau pakartoti.

ŽYGIMANTAS (drebančiu balsu). Garbingoji karalienės vėle, kuri teikeis išgirsti mano širdies šauksmą, pasirodyk mano mirtingoms akims ir prakalbėk. (Muzika skausmingai pakyla ir, trinktelėjusi, trumpam visai nutyla. Sienoje, kur kabėjo Barboros atvaizdas, staiga sušvinta karalienės šešėlis).

TVARDAUSKAS. Dabar prašyčiau pažiūrėti tiesiai. Prieš jūsų didenybę garbingosios velionės šešėlis.

ŽYGIMANTAS (pakildamas ir užsidengdamas veidą). Viešpatie! Viešpatie!...

TVARDAUSKAS. Karališkoji didenybe, dabar prašyčiau klausti.

ŽYGIMANTAS (nedrąsiai). Mano karaliene... mano mylimoji, ar tai tu?

ŠEŠĖLIS. Aš, karaliau.

ŽYGIMANTAS. Ar tu gyva, karaliene, ar tai tik tavo šešėlis?

ŠEŠĖLIS. Gyva, karaliau, nes mirusieji gyvena tikriau negu gyvieji.

ŽYGIMANTAS. Ar tu laiminga ten? ar kenti?

ŠEŠĖLIS. Aš kenčiu, karaliau, nes tu miršti.

ŽYGIMANTAS. Bet aš dar gyvas, karaliene.

ŠEŠĖLIS. Kas prisiriša prie gyvenimo, tas prisiriša prie mirties.

ŽYGIMANTAS (patylėjęs). O mūsų laimės dienas ar tu dar prisimeni, karaliene?

ŠEŠĖLIS. Prisimenu, karaliau, ir kenčiu.

ŽYGIMANTAS. Kodėl? Argi meilė tėra kančia?

ŠEŠĖLIS. Kas myli, tas laisvai prisiima auką už kitų kaltes.

ŽYGIMANTAS. Tai reiškia, kad Apvaizda nėra teisinga. Už savo darbus aš turėčiau atsakyti, bet ne tu.

ŠEŠĖLIS. Žmogus atsakingas už žmones, o juo labiau valdovai.

ŽYGIMANTAS. Ne, karaliene, ne! Tai neteisinga, jei žmogus turi atsakyti už kitus, ypač už tuos, kurių jis nepažįsta.

ŠEŠĖLIS. Amžinybės žvilgsniu žmonės yra solidarūs kaip vieno medžio šakos, nes ten teisingumas prieš meilę tėra tik šešėlis.

ŽYGIMANTAS. O gal aš, karaliene, galiu kuo nors padėti tavo kančioj?

ŠEŠĖLIS. Aš prašyčiau, karaliau, prisikelti iš mirties.

ŽYGIMANTAS. Ar tuo tu nori pasakyti, kad mano padermė miršta?

ŠEŠĖLIS. Daugiau negu tai, nes dvasios gyvybė svarbesnė už augalo vaisių, dėl kurio tu kovoji.

ŽYGIMANTAS. Bet aš — karalius. Aš turiu užtikrinti sostui ateitį. Ar netiesa? Ir dangus dėl to neturėtų mane smerkti.

A. Vaičaitis

Iliustracija

ŠEŠĖLIS. Bet tu pats, sekdamas savo motina, esi pasmerkęs save ir savo padermę.

ŽYGIMANTAS. Tai netiesa, karaliene. Aš beveik visada kovojau prieš savo motinos užgaidas.

ŠEŠĖLIS. Žmogus pats savo viduje pasirašo arba išganymą, arba pasmerkimą. Ir tu tai padarei, nusižengdamas aukščiausiam meilės ir ištikimybės įstatymui.

ŽYGIMANTAS. Ir tai neteisybė, karaliene. Be galo didelė neteisybė. Juk tu pati žinai, kad tavo meilė, kaip skaisti aušra po klaikios nakties, pripildė mano būtybę saldžia svaiginančia šviesa. Tik valandėlę švystelėjusi tu palikai mane vieną ir aklą. Klajodamas tamsoj, aš tik tavęs tejieškau ir vieno tetrokštu — priglausti savo nuvargusią galvą prie tavo krūtinės. Arba kad nors išgirsčiau tavo melodingąjį balsą, palytėčiau tavo dieviškai švelnų veidą, arba kad nors tavo drabužių šlamesį ar kokį nors kitą brangų ženklą iš tavęs patirčiau. Tačiau, deja, aplinkui — tik tyla ir tuštuma, o visos mano pastangos įsiveržti ten, kur tu, kruvinai atsimuša į kurčios tuštumos kiautą. Ir šai tu dabar dar man priekaištauji, kad aš nusikaltęs meilei ir ištikimybei.

ŠEŠĖLIS. Deja, tu, karaliau, paneigei ištikimybę, dar prieš susitikdamas su manim, ir dvasioj atsiskyrei nuo būties medžio, kaip neprinokęs vaisius.

ŽYGIMANTAS. Argi aš kaltas, jei aš nežinojau ir nežinau, kur tikroji būtis? kur tas skaidrusis šaltinis numalšinti troškuliui, kurį tu many sukėlei. Ir užuot pasigailėjusi manęs, abejonių ir vienatvės nukankinto, tu smerki mane.

ŠEŠĖLIS. Aš nesmerkiu tavęs, nelaimingasis mano karaliau. Bet aš noriu, kad tu ištęsėtum pažadą ir prisikeltum, nes amžinoji gyvybė svarbesnė už augalo, kuris sunyksta ir miršta.

ŽYGIMANTAS (perkrisdamas į fotelį). A, karaliene! Mano karaliene! . . .

TVARDAUSKAS (eidamas į karalių). Karališkoji didenybe, kas jums yra?

ŽYGIMANTAS. Užteks. Baikite. (Muziką, kuri pamažu kilo, sušvilpia lyg viesulas ir nutrūksta su išnykstančiu šešėliu).

TVARDAUSKAS (atitraukia langų užuolaidas, pastato staliuką į pirmykščią vietą ir pasiima juodai uždengtą rutulį). Jūsų karališkoji didenybe, ar atleisite mane?

ŽYGIMANTAS (atsistodamas). Palauk. (Atidaręs stalčių, duoda Tvardauskui piniginę ir sėda prie stalo).
TVARDAUSKAS. Dėkoju, karališkoji didenybe. Jei kada ko nors reikės, aš visada pasiruošęs. (Apsigręžęs išeiti, susitinka Radvilą Juodąjį ir nusilenkia). Mano pagarba šviesiajam kancleriui. (Išeina).

6.

RADVILA J. Jūsų didenybe, aš grįžtu, kaip buvau žadėjęs.
ŽYGIMANTAS (padaro neaiškų gestą, bet nepjėgia atsakyti).
RADVILA J. Kas jums yra? Jūs — toks nesavas...
ŽYGIMANTAS. Aš nežinau... (Rodydamas į Barboros atvaizdą). Tai kažin kas...
RADVILA J. Ar buvo koks panašumas į velionę karalienę?
ŽYGIMANTAS. Ir išvaizda, ir balsas buvo jos. Bet ji taip šaltai ir šiurkščiai su manim kalbėjo, lyg teisėjas į nusikaltėlį.
RADVILA J. Ar ji pasakė ką nors reikšmingo, karaliau?
ŽYGIMANTAS. Jos žodžiai mane taip sujaudino, kad aš dabar nemokėčiau jums nė pasakyti.
RADVILA J. Gal kada vėliau... O dabar aš norėčiau paklausti apie tą reikalą.
ŽYGIMANTAS. Tiesa... Aš jau buvau jums minėjęs. Aš turiu sūnų, bet negaliu jo surasti. Neseniai aš išsiuntinėjau laiškus į visus vienuolynus, nurodydamas sūnaus amžių ir motinos vardą. Tačiau ligi šiol iš niekur neturiu jokios žinios. Sakau, gal jūs, mano bičiuli, galėtumėt man padėti. (Tyla). Aš niekam to nenoriu pasakoti — tik jums. Jei jūs nuvyktumėt į Varšuvą ir surinktumėt visas žinias apie buvusio kašteliono dukterį Marilę?
RADVILA J. Galėčiau. Nors geriausias būdas sosto problemai išspręsti būtų atsiskirti nuo karalienės Kotrynos ir vesti jauną žmoną pagal reformuotą evagelikų doktriną.
ŽYGIMANTAS. A, kiekviename žingsnyje jums vis tas kalvinizmas.
RADVILA J. Ne kalvinizmas, karaliau, o valstybės gerovė to reikalauja.
ŽYGIMANTAS (atsistodamas). O kas per stabas man toji valsybė? Kodėl aš jai turiu prievartauti savo sąžinę ir savo pavaldinių tikėjimą? Rodos ir pats Dievas to iš žmonių nereikalauja. Ar netiesa?
RADVILA J. Ir aš jums to nesiūlau, karaliau. Tačiau jei valstybė visiems mums reikalinga, tai kas nors turi aukotis. Tuo tarpu pas mus niekas to nenori — nei bajorai, nei kunigai su vyskupais ir pagaliau — atleiskite už žodį — net pats karalius.
ŽYGIMANTAS. Ar karalius, bičiuli, koks atpirkimo ožys?... (Trumpa tyla). Aš valstybės gerovei galiu aukoti visus savo proto ir valios išteklius, bet man būtų gėda sulaužyti pažadą, duotą karalienei Barborai neatsiskirti nuo Romos. Ypač po šios dienos jos perspėjimo.
RADVILA J. Nemanau, kad karalienė Barbora būtų buvusi tokia tamsi popiežininkė. Tačiau jei astrologo burtai tokie svarbūs jūsų didenybei — atleiskite man už atvirumą, — tai kam mes dar kalbame? Reikėjo iš anksto pasakyti.
ŽYGIMANTAS. Deja, bičiuli, jūs manęs suprasti nenorit. (Eina šalin).
RADVILA J. O kas, karaliau, jus lig šiol geriausiai suprato ir ištikimiausiai tarnavo?... Kas padėjo iškovoti karalienei Barborai vainiką? Kas pasiimdavo atsakingiausias misijas? Tik aš — jūsų ir valstybės labui. Ir dėl to man skaudu, karaliau, kad dėl asmeninių skrupulų pastatote valstybę prieš pavojus. (Trumpa tyla). Ar pagalvojate, kas bus su ja, kai po jūsų sostas liks tuščias. Kas bus su Lietuva, karaliau? Kas gins ją, kada nei jūsų nei manęs nebebus? Priešai to ir telaukia. Tada ją vieną, paliktą be valdovo, užpuls svetimi. Išplėš ir išdraskys tai, ką jūs ir aš esame pastatę .Štai kas skaudu.
ŽYGIMANTAS. Deja, nei jūs, nei aš nesame dievai, kad pajėgtume užtikrinti ateitį. Ar netiesa?
RADVILA J. Tačiau valdovas turi padaryti visa, kas yra jo galioj. O jūs, karaliau, vis dažniau kalbate ir veikiate taip, lyg jūsų gyvenimo turinį sudarytų šeimyniniai sentimentai.
ŽYGIMANTAS (priėjęs prie jo). Bičiuli! Pirma, negu aš tapau karaliumi, aš jau buvau žmogum.
RADVILA J. O dabar jūs tuo ir skiriatės iš kitų žmonių, kad esate karaliumi.
ŽYGIMANTAS. Ir kaip tik dėl to, deja, aš nevisada buvau ištikimas tiems žmogiškumo principams, kuriuos mumyse įdiegė aukštesnės galios. O kas juos sulaužo, tas pats save išduoda (Sėda).
BADVILA J. O kuo jūs save taip išdavėte, karaliau, leiskite paklausti?
ŽYGIMANTAS (liūdnas). Aš turėjau sūnų, bet jo nepripažinau. Dabar jis man taip labai reikalingas, o aš jo surasti nebegaliu. Ar netiesa?
RADVILA J. Surasti jį aš jums padėsiu. Bet jei dėl jūsų projekto jį padaryti sosto įpėdiniu kiltų krašte bruzdėjimas, aš būsiu bejėgis.
ŽYGIMANTAS. Ar tam aš jus, mano bičiuli, Lietuvos kancleriu padariau?
RADVILA J. Aš jums dėkingas, karaliau. Bet kada priešai į mūsų valstybę kėsinasi iš pakraščių, tada ne laikas ją pradėti griauti iš vidaus — jums ir man, karaliau.
ŽYGIMANTAS. Kokius priešus jūs turite galvoj? Rusus?
RADVILA J. Taip, karaliau. Aš manau, kad jau pats laikas sutvarkyti Livonijos klausimą, kol Maskvos lokys neuždėjo Lietuvai savo letenos iš šiaurės.
ŽYGIMANTAS. O jūsų pusbrolis, mano hetmanas Radvila, ar jau ruošia strateginį planą?
RADVILA J. Taip, jūsų didenybe. Jis jau paruoštas. (Įeina tarnas).

7.

TARNAS. Leiskite pranešti jūsų didenybei. Vienas domininkonas iš Čenstachavo norėtų pamatyti jūsų didenybę.
ŽYGIMANTAS (į Radvilą). Ar mes savo pokalbio, bičiuli, negalėtume nutraukti iki rytojaus... Gal būt čia atvyko kaip tik tas vienuolis, kuris patarnaus mano jieškojimams.
RADVILA J. (liūdnokas). Jei tokia jūsų didenybės valia, aš dėl Livonijos mielai sugrįšiu rytoj.
ŽYGIMANTAS (paduodamas ranką). Aš lauksiu, bičiuli. (Tarnui). Pakviesk man tą vienuolį.
TARNAS. Klausau, jūsų didenybe. (Išeina paskui Radvilą).
ŽYGIMANTAS. Nejau mano jieškojimai nebus veltui? Ir aš surasiu tą atstumtąjį? (Tyla. Duryse pasirodo brolis Augustinas).
B. AUGUSTINAS. Laudetur Jesus Christus.
ŽYGIMANTAS. Per omnia saecula.
B. AUGUSTINAS. Aš esu brolis Augustinas... jūsų didenybės sūnus.
ŽYGIMANTAS. Mano sūnus?!
B. AUGUSTINAS. Mūsų vienuolyno tėvas viršininkas gavo jūsų didenybės laišką ir įsakė man čia vykti.
ŽYGIMANTAS (neapsispręsdamas). Mano sūnus...
B. AUGUSTINAS. Taip... Jūsų neteisėtas sūnus.
ŽYGIMANTAS. Dėl visa ko... norėčiau tave paklausti, kuo vardu tavo motina.

B. AUGUSTINAS. Argi jūsų didenybė nežino? Jos vardas Marilė.

ŽYGIMANTAS. O kur ji dabar? Ar gali pasakyti?

B. AUGUSTINAS. Vos pagimdžiusi mane, mirė.

ŽYGIMANTAS. Tai tu augai... kaip našlaitis?

B. AUGUSTINAS. Taip, jūsų didenybe.

ŽYGIMANTAS (perėjęs porą kartų per kabinetą). Jaunystėje aš kadaise padariau klaidą, arba, sakysime... nuodėmę ir skriaudą. Tavo motinai ir tau. Dabar aš tą klaidą norėčiau atitaisyti ir tave pripažinti savo sūnum. Žinoma, jei vienuolyno vadovybė dokumentaliai įrodys.

B. AUGUSTINAS. Viešas įteisinimas, jūsų didenybe, man neturi reikšmės.

ŽYGIMANTAS. Štai kas... Bet vis dėl to tu man turėtum atleisti. Ypač kad aš skriaudą noriu išlyginti ir tave išaukštinti.

B. AUGUSTINAS. Aš jūsų didenybei atleidžiu. O nuo bet kokio išaukštinimo vienuolis turi šalintis, kaip nuo pagundos.

ŽYGIMANTAS. Argi protinga karaliaus sūnaus teises iškeisti į vienuolio abitą? Tegu ir domininkono. (Sėda).

B. AUGUSTINAS. Aš noriu kiekvieną dieną sudėti Viešpačiui auką už savo paties ir savo tėvų nuodėmes.

ŽYGIMANTAS. Tai gražu iš tavo pusės, tiesa. Bet jeigu tu sutiktum būti mano sūnum, aš tave apvesdinčiau su gražia ir malonia moterim. Galėčiau net kokią princesę išpiršti. Turėtum puikią žmoną, gyventum turtinguose palociuose...

B. AUGUSTINAS. Šitokios pagundos aplanko kiekvieną vienuolį. Bet aš, dėku Dievui, lig šiol joms atsispirdavau.

ŽYGIMANTAS. O ką tu pasakytum, jei aš tau išrūpinčiau sostą? Sakysim, tą patį, kurį aš dabar valdau. Juk tu — vienintelis mano sūnus.

B. AUGUSTINAS. Tai neįmanoma, jūsų didenybe.

ŽYGIMANTAS. Kodėl neįmanoma?

B. AUGUSTINAS. Aš nenorėčiau, kad dėl manęs kiltų dar didesnis sąmyšis negu dėl amžiną atilsį karalienės Barboros.

ŽYGIMANTAS (stoja). Tu tada vaikas buvai ir nieko neišmanei.

B. AUGUSTINAS. Aš girdėjau, jūsų didenybe, ką tada kalbėjo tėvai vienuoliai. O kai karalienė buvo prie mirties, mes dar meldėmės už jos sveikatą arba laimingą mirtį. (Trumpa tyla). Paskui... Aš paskui ilgai galvojau ir supratau, kad Viešpaties akyse karaliai gali būti didesni skurdžiai negu paprasti vienuoliai ir baudžiauninkai.

ŽYGIMANTAS. Ar šitie tavo žodžiai, sūnau, nėra puikybės kalba?

B. AUGUSTINAS. Prašau man atleisti. Bet aš kalbu, kaip paprastas vienuolis, kuris į gyvenimo prasmę žiūri kitaip negu pasaulis.

ŽYGIMANTAS. Bet ar nėra puikybė tikėti, kad tik jūs — vienuoliai — vieni težinote tiesą? (Tyla). Argi protinga įsivaizduoti, kad vienuolio celėj tu gali būti naudingesnis negu dirbdamas šalia manęs milijonams žmonių?

B. AUGUSTINAS. Gal jūsų didenybė nesupyksite. Vienuoliai mano, kad atgaila ir malda jūsų karalystei nemažiau pasitarnauja negu paprasta žmonių išmintis.

ŽYGIMANTAS. A, sunku man su tavim ginčytis, kada tu į viską žiūri amžinybės žvilgsniu. (Nusisuka į langą).

B. AUGUSTINAS. Man atrodo, jūsų didenybe, kad taip ir teisinga žiūrėti. Viešpats Išganytojas teismo dienoj visų mūsų darbus paseikės kaip tik amžinybės saiku.

ŽYGIMANTAS (atsigręžęs). O aš su tavim noriu kalbėtis, kaip žmogus su žmogum, kaip tėvas su sūnum... Rodos, ir Dievo įsakymas liepia vaikams tėvus gerbti ir jiems padėti.

B. AUGUSTINAS. Aš stengiuos, jūsų didenybe, to įstatymo klausyti, nes dvasinė tėvystė ir sūnystė aukštesnė už kūniškąją.

ŽYGIMANTAS. Bet argi tu niekada nepasilgai tėvo? Gyvo tėvo, su krauju ir širdimi, kuris tave mylėtų ir tavęs ilgėtųsi?

B. AUGUSTINAS. Aš tokio tėvo, deja, nepažinau.

ŽYGIMANTAS (prieidamas). Štai aš toks esu. Aš tavo tėvas. Ar netiesa? Nelaimgas ir vienišas. Tarp svetimų pasiilgęs gimininingos širdies. (Tyla). Sakyk, ar tau negaila manęs?

B. AUGUSTINAS. Aš jūsų didenybę suprantu. Ir man iš tikro gaila.

ŽYGIMANTAS. Tai kodėl tu nenori man padėti?

B. AUGUSTINAS. Jūsų didenybę, aš turiu pagalvoti ir apie save. O vienuolyne aš jums galiu kitokiu būdu patarnauti.

ŽYGIMANTAS. Užsispyrėli! (Eina ir vėl grįžta). Ar tu pagalvojai, ko verti tie tavo dvasiniai tėvai, kurie tave išauklėjo tokį kietos širdies, be jautrumo tikro tėvo sielvartui? (Negavęs atsakymo ir sušvelnėjęs). Argi tu nematai, kad mano gyvenimo saulė jau slenka žemyn, o mano galvos plaukus rudens šalna jau pabarstė pelenais?

B. AUGUSTINAS. Deja, mus visus laukia ta pati dalia.

ŽYGIMANTAS. Tik tu įsivaizduok kokia mano būklė. Tos širdys, kurios mane mylėjo ir kurias aš branginau, jau amžinai nustojo plakti. Mano žmona ir mano motina — piktesnės už priešus. Mano bičiuliai mane apleidžia. Ir aš lieku vienas su sunkia valstybės našta ant pavargusių pečių. Be mylinčios širdies, be sūnaus, kuriam galėčiau patikėti savo sostą ir savo tautas.

B. AUGUSTINAS. Aš jus suprantu, tėve.

ŽYGIMANTAS (paimdamas jį už pečių). Tu pasakei... tėve?

B. AUGUSTINAS. Taip, tėve.

ŽYGIMANTAS. Sūnau! Mano sūnau!... Aš niekada iš gyvų lūpų šito brangaus žodžio dar nesu girdėjęs. (Jį paleidžia).

B. AUGUSTINAS. Aš nežinau, tėve, kas dėl to kaltas. Tačiau ir aš nuo pat kūdikystės augau tarp svetimų. Tai mane ir verčia abejoti pasaulio teisybės ir garbės verte.

ŽYGIMANTAS. Bet tu dabar jau pažinai tėvą. Tu matai, kad jis gailisi savo klaidos ir prašo tave atleisti skriaudas. (Tyla). Sūnau! Juk tu nepaliksi manęs vieno. Ar netiesa?

B. AUGUSTINAS. Jei aš būčiau mažytis žaidęs ant jūsų kelių, gal... Bet dabar...

ŽYGIMANTAS. O kraujo balsas? Ar jis nesugraudina tavęs?

B. AUGUSTINAS. Kraujas, tėve, prabyla ne vienu saldžiu balsu. Bet jį reikia nugalėti dėl aukštesnių tikslų.

ŽYGIMANTAS. Tai tu nesutinki?

B. AUGUSTINAS (patylėjęs). Jei jūsų didenybė... nebeturi daugiau ko pasakyti, prašyčiau mane atleisti.

ŽYGIMANTAS (po pauzos). Eik... Bet apsigalvok ir sugrįšk!

B. AUGUSTINAS. Aš jau apgalvojau, jūsų didenybe, ir... prašau man atleisti. (Jis nusilenkia ir išeina).

ŽYGIMANTAS (ilgai stovi vienas, lyg sustingęs). Baigta. (Perkrisdamas į fotelį). Baigta su manim... ir su jogailaičių dinastija!

UŽDANGA

GALAS

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS POEZIJA

INDIVIDUALIZMO ATGIMIMAS IR ĮSIGALĖJIMAS

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS, JAV

III. SĄJŪDŽIAI PO „KETURIŲ VĖJŲ“

„Keturi Vėjai“*) savo gyvenimu ir pagaliau mirtimi paruošė dirvą naujai, geriau susikristalizavusiai, poetų kartai ir patys herojiškai mirė lietuviškos poezijos fronto pirmose linijose. Mirė jie todėl, kad jų kovos priemonės, kaip paprastai tokiais atvejais atsitinka, buvo dažniausiai fiktyvios — geri norai, entuziazmas ir begalinis noras kurti.

1. Piūvis (1928—1929). Pirmoji nauja kregždė buvo literatūros žurnalas „Piūvis“. Po didelių kovų, literatūros gyvenime laikinai ramybei viešpataujant, būrelis literatūros mylėtojų, tiesiog šios rūšies alkolikų — Motiejus Miškinis, Petras Juodelis, Jonas Kuosa-Aleksandriškis (Kossu-Aleksandravičius), Antanas Miškinis ir dar vienas kitas — susibūrė aplink šį naują žurnalą. „Piūviui“, o tuo pačiu ir jo bendradarbiams, charakteringiausia žymė — besąlyginė literatūros ir apskritai kultūros meilė. „ Piūvis“ neskelbė jokių revoliucijų, bet pačiu ramiausiu būdu stengėsi kiek galint giliau įsiskverbti į literatūros gelmes, nagrinėti estetines bei formalines problemas.

Šis ramus ir pozityvus žurnalo nusiteikimas aiškintinas labai paprastai. „Keturi Vėjai“ įrodė, kad didelis triukšmas tinka išjudinimui, revoliucijai, bet ne pozityviai kūrybai. Dėl to turbūt naujajame žurnale visi klausimai nagrinėjami be galo rimtai, profesionališkai, surandant įdomią perspektyvą ir visiškai naują požiūrį. Tai „Piūvio“ metodas. Žurnalo ideologijos charakteringiausiu bruožu laikytinas lietuviškosios kultūros formų bei šaltinių jieškojimas. Jam mažai rūpėjo srovės, bent tokioj formoj, kokioj jos pas mus reiškėsi. Pjūvininkai pirmiausia iškelia ir atkreipia dėmesį į visus didelius pasaulio literatūros talentus, nežiūrint kokiai srovei ar epochai jie bebūtų priklausę. Tipinga pjūvininkų dvasios ir siekimų išraiška yra dviejų mūsų poetų, Jono Kuosos Aleksandriškio ir Antano Miškinio, poezija, galima sakyti, tobulai realizavusi „Piūvio“ formalinius, estetinius bei tautinius siekimus.

2. Granitas ir Linija. „Piūviui“ sustojus, katalikiškos krypties būrelis, kurio branduolį sudarė „Šatrijos“ draugovės literatai, vadovaujamas J u o z o K e l i u o č i o, išleido literatūros almanachą „Granitą“ (1930). Granitininkų tarpe dominavo nuosaikiųjų vokiečių ekspresionistų tipo poetai, kurių žymiausi — Bernardas Brazdžionis, Petras Karuža, Stasys Anglickis, Gražina Tulauskaitė ir kiti. Teoretinių straipsnių davė Jonas Grinius, Ignas Skrupskelis, Juozas Keliuotis ir kiti. Šio sąjūdžio siekimus apytiksliai išreiškia leidinio redaktorius J. Keliuotis, ilgesniame straipsnyje išdėstydamas granitininkų estetines formalines ir apskritai literatūrines pažiūras, kurioms charakterizuoti, be abejo, geriausia tiktų bergsoniškas k ū r y b i n i o d i n a m i z m o terminas. J. Keliuočio pažiūros, tačiau, nebuvo labai charakteringos patiems granitininkams, kurių didžioji dalis buvo gryni literatai, o pats Keliuotis daugiau linko į kultūros filosofiją ir kultūrines problemas apskritai.

(„Granito“ teišėjo tik vienas sąsiuvinys, tačiau jo dalyvių dalis, daugiausia poetai, vėliau leido žurnalą „Liniją“. Red.)

3. Naujoji Romuva (1930—1940). Šis žuralas išėjo vietoj „Granito“, to paties Juozo Keliuočio redaguojamas, panaudojant ir „Granito“ antrajam numeriui ruoštą medžiagą. „Naujosios Romuvos“ kultūrinė ir estetinė bazė buvo platesnė. Ją būtų galima pavadinti savotiška pjūvininkų ir granitininkų idėjų sinteze. Tame žurnale taip pat dalyvavo ne tik granitininkai, bet ir visiškai kitokių pažiūrų žmonės. Jo bendradarbių tarpe taip pat matome ir pjūvininkus J. Kuosą-Aleksandriškį ir A. Miškinį.

„Naujosios Romuvos ideologijai nustatyti labai gerai tinka jau mūsų pavartotas kūrybinio dinamizmo terminas. Jos ideologiniu dvasios tėvu laikytina bergsoninė filosofija. Šio žurnalo kryptyj pasireiškia visos pagrindinės minėto filosofo tezės. „Naujoji Romuva“, kaip ir Bergsonas, skelbia kultūrinį dinamizmą, kūrybinę evoliuciją, vitalinio polėkio būtinumą, tikėjimą į laisvę, nepasitikėjimą eksperimentu ir dvasinę autonomiją. Tarpusavio santykiavimo, ryšių sudarymo ir psichologinių tyrinėjimų srity propaguoja i n t u i c i j o s i r i n t e l e k t u a l i n ė s s i m p a t i j o s metodą. „Naujosios Romuvos“ dažniausiai cituojami autoriai — Marcel Proust, Charles Baudelaire, André Gide, Henri Bergson, Albert Thibaudet, Dostojevskis, Romain Rolland, Charles Peguy — taip pat atskleidžia vieną šio žurnalo krypties atspalvį.

Vėliau „Naujoji Romuva“, stengdamosi apimti platesnius lietuviškos šviesuomenės sluoksnius, t. y., plėsdama savo bazę, nukrypsta į savotišką kultūrinį eklektizmą, aišku, nenukrypdama nuo savo pagrindinės linijos. Naujaromuvinis entuziazmas, energija ir dinamizmas suvaidino labai reikšmingą Lietuvos kultūrinio gyvenimo revoliucionieriaus bei išjudintojo vaidmenį.

Dar vienas didžiųjų „Naujosios Romuvos“ nuopelnų yra mūsų kultūrinės veiklos pasukimas aiškiai vakarietiška kryptimi. „Naujoji Romuva“ griežtai kovojo su slaviškosios kultūros persvara, aišku, jos nepaneigdama, bet siekdama tam tikros pusiausvyros bei jieškodama naujos kultūrinės bazės naujam lietuviui. Kaip tik dėl to šitame žurnale galėjo tilpti ir Vaižgantas, ir Krėvė, ir Jakštas, ir Sruoga. Principe „Naujoji Romuva“ kultūrinio lietuvio tipo pagrindu ėmė lietuvį giliausia to žodžio prasme, linkusį į individualizmą ir lyrinę kontempliaciją, papildydama jį vakarietišku dinamizmu, kitaip sakant, Dobilą ir Vaižgantą jungdama su Bergsonu.

„Naujosios Romuvos“ poetai savo estetine pasaulėžiūra nesudaro tokios kompaktiškos visumos, nes poezijoje individualinis momentas gal ryškiau negu kitose srityse dominuoja. Dėl to „Naujosios Romuvos“ poeziją galima būtų pavadinti lietuviškuoju individualizmu. Formos prasme beveik visi poetai yra integralinės formos šalininkai, nelinkę į išorines revoliucijas bei kraštutinumus.

Be literatūros, „Naujoje Romuvoje“ formavosi ir naujoji Lietuvos menininkų karta, išaugusi pocėsan-

---

*) Apie „Keturius Vėjus“ ir keturvėjininkus A. Nyka-Niliūnas rašė straipsny, kuris buvo išspausdintas „Aidų“ Nr. 24. Taigi šis straipsnis apie individualizmo atgimimą yra ano tęsinys.

neinės epochos menininkų idėjų poveikyje. Tasai žurnalas ištisą dešimtmetį buvo visų pažangiausių meninių grupių tribūna. Naujaromuvių sąjūdžio didžiausi priešai buvo slavofiliškai nusiteikusi senosios kartos inteligentija, negalėjusi pakelti naujos kūrybingos šio žurnalo dvasios ir labai aiškaus lietuviškumo.

4. Trečias Frontas (1930—1931). Jei „Piūvis", „Granitas" ir „Naujoji Romuva" pasisakydavo už individualinę poeziją, tai „Tretysis Frontas" buvo nusiteikęs priešingai. „Trečią Frontą" išleido 1930 m. kairiųjų literatų sambūris, pasivadinęs Rašytojų Aktyvistų Kolektyvu. Jų leidžiamos literatūros gazietos, „Trečio Fronto", branduolį sudarė marksistinės pasaulėžiūros literatai.

Nagrinėjant trečiafrontininkų atsiradimo priežastis ir mėginant surasti veiksnius, išauginusius šį literatų sambūrį, jų būtų galima surasti net keletą. Literatūriniu šaltiniu pirmoje eilėje laikytini „Keturi Vėjai", nors trečiafrontininkai patys kratosi šios giminystės. Toliau, SSSR literatūra. Idėjiniais jų tėvais bei auklėtojais laikytini: šiauliškės „Kultūros" žuralas ir vis didėjanti saloninio marksizmo įtaka mūsų intelektualų sluoksniuose, ypač universitete, — įtaka, kuri vėliau buvo pavadinta kultūrbolševizmo vardu.

„Trečio Fronto" avangarde buvo šie literatai: Kazys Boruta, Bronys Raila, Antanas Venclova, Jonas Šimkus, Petras Cvirka ir Korsakas-Radžvilas. 1931 metais prie trečiafrontininkų prisidėjo ir žinomoji poetė Salomėja Bačinskaitė-Nėris.

Savo deklaracijoj trečiafrontininkai rusų mėgiamą matrosą pakeičia lietuvišku bernu, paimtu iš K. Borutos poezijos, kuris „eina apsimovęs savo darbo klumpėm užkariauti savosios žemės, teisės ir laisvės". Trečiafrontininkai reikalauja aktyvumo, skelbia kolektyvizmą ir literatūros srityje iškelia ir pabrėžia *utilitarinį principą*, kuris yra pirmoji taip vadinamojo socialistinio realizmo fazė. Savo forma trečiafrontininkus būtų galima pavadinti *kairiaisiais ekspresionistais*. Poezijoj jie žymesnių rezultatų nepasiekė, žinoma, jei neskaitysime Kazio Borutos ir Salomėjos Nėries, kurie mažą ką bendro kūrybiškai su šiuo sąjūdžiu teturėjo.

„Trečią Frontą" likvidavus jį pakeitė „Prošvaistės" almanachas.

Visų aukščiau suminėtų ryškesnių sąjūdžių, kovojusių už naują poezijos formą, griežčiausias priešas, kaip ir „Keturių Vėjų" periode, buvo Adomas Jakštas, puolęs ir kairiuosius ir dešiniuosius naujovininkus. Putino ir Sruogos poetų karta šių sąjūdžių atžvilgiu laikėsi nesuinteresuoto neutralumo politikos. Kai kuriuos kraštutinumus jie prie progos paironizuodavo, bet niekur į atvirą kovą neišeidavo.

Mūsų aukščiau aptarti žurnalai turėjo didelės reikšmės naujosios poezijos evoliucijai. Tačiau, iš kitos pusės, jie buvo daugiausia tik *tribūna* ir poetų formavimęsi lemiamu balsu, galima sakyti, nedalyvavo. Atskiri poetai susidarė nuosavas individualines sroves, pagal kurias jie čia ir bus nagrinėjami.

IV. INDIVIDUALISTINĖS POEZIJOS RENESANSAS

1. Jonas Kuosa-Aleksandriškis. 1930 metais išėjusi Jono Kuosos-Aleksandriškio (Kossu-Aleksandravičiaus) pirmoji poezijos knyga *Eilėraščiai*, buvo pirmas didelis naujausios lietuvių poezijos žygis, sudaręs pagrindinį poetinio atsinaujinimo postą, atnešusį su savim visus antrojo Nepriklausomybės dešimtmečio poezijos elementus bei užuomazgas.

Visas Jono Kuosos-Aleksandriškio gyvenimas ir kūryba yra glaudžiai susiję su Lietuvos tautiniu, valstybiniu ir kultūriniu iškilimu. Jis yra charakteringiausias jos trumpo aukso amžiaus poetas ir kritikas (ne literatūros, bet apskritai).

Aleksandriškis gimė 1904 m., t. y., pačiose 1905 metų revoliucijos išvakarėse. Kai savanoriai, anot Antano Miškinio, pėsti keliavo į laisvės kovų laukus, Jonas Kuosa-Aleksandriškis pėsčias išėjo į Kauną mokytis, į tą patį Kauną, kurį jis taip mylėjo, matė išaugant, kuris taip pat yra vienas geriausių mūsų nepriklausomo kultūrinio, politinio bei ekonominio gyvenimo laimėjimų ir nepasisekimų liudininkų. Gal dėl to Kaunas ir užims, palyginti, tiek daug vietos naujausioje mūsų poezijoje.

Gyvendamas ir mokydamasis, tarnaudamas ir rašydamas, Aleksandriškis aktyviai dalyvavo kultūriniame gyvenime. Savo gausiuose straipsniuose, kurie vėliau buvo surinkti ir išleisti atskiroje „Dievų ir Smūtkelių" knygoje, jis kovoja su negudriais valžios žygiais, su mūsų kultūrinėse institucijose įsigalinčiais slaviškais variagais. Aleksandriškis ginčijasi su Balčikoniu, gailisi, kad mirė Tumas-Vaižgantas, ir kad nebebus kam Lietuvoj tiesaus ir laisvo žodžio pasakyti.

Aleksandriškio gyvenimo momentus čia prisiminėme, norėdami paryškinti jo ir jo kartos visokeriopą ryšį su Nepriklausomos Lietuvos epocha. Juk tai buvo pirmoji karta, kuri be jokių sąlygų tikėjo Lietuva, kratėsi romantiškai mickevičinio patriotizmo ir niekino tūlus mūsų konjunktūrinius patriotus, laikiusius užsienio bankuose pinigus ir dvarus svetimose šalyse. Tai buvo karta, kuri savo likimą rišo tik su Lietuvos likimu.

Bet dabar eikime prie poezijos. Kaip minėjome, jau pirmoje „*Eilėraščių*" knygoje pasirodo visi plataus ir gilaus Aleksandriškio talento elementai ir naujosios lietuvių poezijos pagrindinės tendencijos. Poezijos skaitytojai buvo nustebinti ne tik šio poeto naujo žodyno bei atnaujintos tematikos, bet ir naujos formos.

Aleksandriškio formalinis naujumas rėmėsi ne išoriniais efektais, bet vidinio pasaulio formų autentiškumu bei originalia išraiška. Jei ankščiau poetus, o tuo pačiu ir poezijos skaitytojus, kankino konvencionalizmo ir šablono liga, tai Aleksandriškio poezijoje jos nė žymės nebėra. Atsisakydamas konvencionalinėmis priemonėmis žudyti savo emocijas ir savo vidinio pasaulio ritmą, Aleksandriškis susikūrė tik jam pačiam tinkamą reiškimosi ekvivalentą, t. y., originalią formą. Nevartodamas senų poetinės magijos formulių, Aleksandriškis iki minimumo sumažino neišvengiamą atstumą, kuris lieka tarp idėjos ir formos, jų tarpe pastatydamas beveik lygybės ženklą. Dėl to kiekvienas jo žodis buvo meninis kūnas ir kraujas, jei taip galima iš viso išsireikšti. Šiuo požiūriu jis buvo revoliucionierius, lietuviškajai poezijai suteikęs naujai ištryškusio šaltinio gaivinančio skaidrumo. Pakeisdamas formą, poetas nepadarė keturvėjininkų klaidos — svetimomis išmoktinėmis formomis reikšti savo jausmus — ir laimėjimas buvo užtikrintas.

Aleksandriškis, kaip sakėme, nesiekia tematinės revoliucijos, jis pasilieka, galima sakyti, prie tų pačių temų, kaip ir senieji mūsų poetai (peizažas, asmeniniai išgyvenimai, tautos kančia ir likimas), bet jis taip atnaujina ir atgaivina šias temas, kad tiesiog nebegalima jų pažinti. Atnaujindamas tematiką, Aleksandriškis iš esmės pakeitė ir formą, kaip integralinę poezijos dalį. Žodis jo poezijoje atgauna pirmykštę emocionalinę jėgą ir betarpiškai kalba į skaitytoją. Taip pat jis įveda didelį skaičių visai naujų žodžių, neturėjusių iki šiol pilnų pilietinių teisių mūsų lyrikoje.

Technikinės formos ir poetinių išraiškos priemonių atžvilgiu „Eilėraščių“ rinkinys taip pat sudaro epochą. Kas kūrinėlis, žiūrint iš 1930 metų perspektyvos, yra tikra rimo ir ritmo revoliucija. Visi šio rinkinio dalykai pilni dar iki šiol nevartotų asonansų, išlaisvinusių lietuviškąją poeziją iš nuobodaus maironinio rimo nelaisvės ir iš įprastinio ketureilės strofos supratimo. Iliustracijai paimkim vieno geriausių Maironio eilėraščio ketureilį ir porą Aleksandriškio strofų.

Maironis:

Užmigo žemė. Tik dangaus
Negęsta akys sidabrinės,
Ir sparnas miego malonaus
Nemigdo tik jaunos krūtinės.

Aleksandriškis:

Yra tokios akys, kaip rudenio
Kad gervių ištiesti kaklai,
Ir tokios kaip saulė vidudieny
Šiltos; ir šiltos kaip stiklai.

(Akys)

Rami naktis, nutilusi
Pasibaisėtina! Ak, ai man,
Ten pulkais tik dega, tik pilasi
Ir krinta lietumi kaip deimantai

(Rugpiūčio naktis)

Iš šių palyginimų matyti, koks didelis šuolis padarytas. Vietoj klasiškosios ritminės schemos, Aleksandriškis naudojasi laisva, nesuvaržyta strofa, kurios eilučių ritmas nebesiremia griežtu skandavimu, bet vidaus tarimo logika ir vidiniu skambėjimu. Tačiau principe Aleksandriškis pasilieka klasiškosios formos rėmuose, nesilaikydamas tik kai kurių jos dogmų. Akių palyginimas su rudenio gervių ištiestais kaklais rodo, koks milžiniškas žingsnis padarytas palyginimo, kaip poetinės priemonės, evoliucijoje.

Tematiškai, kaip jau minėjome, labiausiai išryškinti peizažo, asmeninis ir tautos likimo motyvai. Asmeninių jo eilėraščių pagrindinė spalva yra tikrumas ir nuoširdumas. Juose poetas yra kraštutiniškai atviras. Jo meilė nebėra romantiški simboliai, įsivaizduotos pasakos, bet sunki ir konkreti kančia. Jam neįdomu duoti objėktyvų meilės aptarimą. Geriau jis sutinka pasipasakoti, kaip jam buvo „gal šešiolika, o jai gal metais tik mažiau“, kokios buvo tuomet mėnesienos naktys ir kaip

Davė išmaldą akys sutikusios
Gražiai, kaip pasakoj apie guldeną
Ir taip numestuos brangiuos skatikuose
Žydėjo laimė, laimė neišguldoma.

Kitur jis savo asmeninę tragediją lygina su didžiosiomis pasaulinės literatūros šios rūšies tragedijomis. Dėl to neretai pasirodo nelaimingasis karalius Lyras, iki beprotybės mylinti Ofelija, Liūdno Vaizdo Riteris ir jo nepasiekiamoji Dulcinėja iš Tobozo, universaliniai personažai, tikri poeto kančios ir idėjos broliai.

Peizažiniuose šio rinkinio eilėraščiuose poetas irgi visiškai naujas. Retai kur peizažas tapomas dėl paties peizažo. Tai greičiau poeto dalis, pasilikusi vaikystėje gimtajame tėviškės gamtovaizdyje, nuolatos atgyjanti ir tarytum atnaujinanti poeto žaizdas bei fatališką meilę jam. Dėl to jo peizažai toki skausmingi ir nykūs. Kai kur peizažas yra asmeninių poeto išgyvenimų fonas, kaip sakysim, eilėraščiuose „Einu šalin“, „Savaip gražus“, „Antai tenai“ ir t. t., kurie priklauso prie pačių geriausių „Eilėraščių“ periodo kūrinėlių.

„Lygumų skyriuje“ poetas sielojasi savo tautos likimu ir istorinėmis jos kančiomis. Kontempliuodamas gimtąjį peizažą, jis prisimena prūsus, gyvenusius miškų platybėse, herojiškai kovojusius su svetimaisiais ir nužudžiusius Adalbertą Vaitiekų, atėjusį sudrumsti tylos. Šiuose eilėraščiuose išsiskleidžia autoriaus patriotinė ideologija. Aleksandriškio patriotizmas yra integralinis, t. y., gyva, esminė jo egzistencijos dalis. Ji reiškiasi kiekviename jo žodyje ir siekime. Nieko nebėra šitame patriotizme romantiško, to, kas mūsų aušrininkams buvo neišvengiama būtinybė. Tai yra visiškai laisvo ir nepriklausomo žmogaus patriotizmas. Neužtinkame niekur pas mus taip populiaraus valdiško žodinio patriotizmo, už kurį paprastai mokama alga, dalinami ordinai ir kitoki žemiškosios garbės ženklai. Kai kur poetas reiškia gilų tikėjimą savo tautos ateitimi ir kūrybinį entuziazmą:

Išvargai tu prie pamotės
Ilgesio metus,
Bet dabar tau laimės plotis
Ir saldumas kaip medus...

Mes tau aptversim rūtų darželį,
Vai tai prie pačio mes patvorėlio,
Mes tau išpiršim šelmį bernelį,
Prie vieškelėlio ten, karčiamėlėj.

Nieks nematė tavo grožio,
Pamotės namuos;
Mes tau dilgių, mes tau rožių —
Žodelius mes tau mamos.

Pasipudruosi skruostus ir smakrą
Ir pabarstysi akių vosilką.
Mes išbučiuosim krūtis ir kaklą,
Nuglamonėsim liemenio šilką...

Ne, mes duosim puikų miestą —
Gatvių du šimtu,
Kad čia purvas nepaliestų,
Einame tenai kartu.

Tave nuvesim, tave įkursim
Ant žalių marių mėlyno krašto,
Ten tavo dalią dalužę bursim
Iš vivingriųjų pasakų raštų.

(Išvargai tu)

Šitame fragmente ryškiai, tiesiog programiškai, matosi nepriklausomybės periodo kartos siekimai.

Kitur Aleksandriškis prabyla skausmingos kritikos žodžiais, kuri tik šiandien iškyla visu savo prasmingumu. Poeto buvo tiesa. „Ėjau laukais“ eilėraštyje jis sako:

Dar andai pasakas, dainas ir raudas kūrei,
Giedojai be gaidų, rašei be popieriaus,
Grožėjaisi šilais ir laukais, ir jūrom...
Praėjo tie laikai... Turi jau operą.

Provincija?... Ko jai? Ir šiandien tyli ji
Sulinkusi lauke be aimanos...
Ir laimės ieško, tik ne čia, Brazilijoj,
Lyg tėviškė ne jos, o tenorų palaimintų.

Viešpatie, atimk iš manęs visas profesijas,
Atimk iš manęs — aš jų nenoriu,
Palik tik vieną man profesiją —
Profesiją tenoro.

Tuomet pragėręs balsą ir tėvynės meilę,
Aš būsiu tėviškei brangus ir nepamainomas,
Priminsiu jos vargą — žinia — tik prie kokteilio
O tėviške, o tėviške, kur einame?

Aleksandriškio kriticizmas nėra poetinė priemonė. Jis yra tiesioginė išraiška to skausmo, kurį jis patyrė, matydamas surusėjusių tenorų mindžiojamą ir išnaudojamą, savanorių krauju nupirktą žemę. Ne paslaptis, kad tūlas tenoras, kuris šiandien antru kartu dainuoja svetimiesiems, per vieną vakarą uždirbdavo daugiau, negu pilkas lietuvis per dešimtį metų (? Red.), ir buvo tėviškei brangus ir nepamainomas. Tačiau kritika poetui yra persunkus dalykas, o kita vertus, poetas — ne prokuroras, anot Antano Miškinio. Sekančiame rinkiny Aleksandriškis, pamatęs, kad jo niekas nebeklauso, pakryps į savo individualių išgyvenimų sritį, o mūsų abejose citatose išreikštas mintis toliau plėtos kitas poetas — Antanas Miškinis. Aleksandriškis, turbūt, pajuto, kad, toliau kritikuojant, ir jį galėtų ištikti Baranausko likimas, o gyvenimo smulkmenos palaužtų kūrybinį žodį.

Baigiant apie „Eilėraščius" reikia priminti, kokią didelę įtaką turėjo Aleksandriškio naujovės. „Eilėraščiai", vėliau prisidėjus kitiems rinkiniams, išaugino ištisas armijas poetų. Jie nepaprastu greitumu multiplikavo įvairiomis pamėgdžiojimų formomis Aleksandriškio motyvus, žodyną, sąskambius, žinoma, dažniausiai juos suprofanuodami.

Antrajame „Imago Mortis" rinkiny (1934 m.) Aleksandriškis pasuka grynai asmeninės poezijos kryptimi. Peizažo, tautos likimo bei kritikos temos laikinai išnyksta, belieka tik asmeninis motyvas, transformuotas, pagilintas ir suuniversalintas. Knyga yra be galo kompaktiška, sakytum, vienas kūrinys, padalintas į mažesnes dalis, reiškiančias poeto išgyvenimo etapus.

Kodėl poetas atsisakė kritikos? Pirmiausia, jis jautė, kad konkreti tikrovė yra pakankamai nešvari, kad galėtų supurvinti kiekvieną kilniausią idealą. Dėl to šitame rinkiny jis pasirodo naujuose pavidaluose, maža ką bendro turinčiuose su kasdienine realybe. Tiesiog kritikavęs ir pavargęs bekritikuodamas, šioje knygoje Aleksandriškis užsideda iliuzorinius Don Kichoto šarvus ir, aukštai iškėlęs jietį, išjoja abstrakčios teisybės ieškoti bei savo damai amžinos garbės parnešti. Norint ieškoti simbolių (o poetas juo tolyn, juo labyn krypsta į simbolizmą), šaunaus higaldo ir jo nepasiekiamosios damos vaizde būtų galima įžiūrėti dar ir poeto bei jo tėvynės idealo santykių simbolinę transpoziciją.

Pradėjęs rinkinį nuostabiu „Pastoralės" eilėraščiu, per visą knygą praeina įvairiuose pavidaluose. Vienoje vietoje jis save norėtų palyginti su nugalėtu ir iš ringo išmuštu boksininku, kuris, perblokštas, sako: „Kumščiavaus dėl juoko..." Tik tam, kad paslėptų savo skausmą. Kaip pirmajame rinkiny matėme, poetas tikrai dalyvavo sunkiose bokso rungtynėse, kovodamas su nepalyginamai už jį galingesniais priešais — kasdienybe ir likimu.

„Imago Mortis" rinkinyje asmeninės gaidos aiškiai dominuoja. Ankstybesnieji motyvai visiškai išsijungia, užleisdami vietą sunkiam pesimizmui. Šito nukrypimo ir pesimizmo priežastis poetinėje formoje Aleksandriškis yra atskleidęs eilėraštyje „Ženkit":

Ženkit, mano graudžios, mano nykios eilės,
motyvu „mais où sont les neiges d'antan!",
Eikit mano jambai, eikit ketureiliai,
Iš niekur į niekur, nevilties kraštan!
. . . .
Tėviške, aš niekad tau neįsipyksiu:
Tujen negi verkti — juoktis atėjai.
Sielvartai nemarūs širdyje palikit
Ir nebegadinkite jūs ūpo jai.

Ir pagaliau šitame pačiame eilėrašty jis yra išsireiškęs: „Tai manoji lyra, kaip kareivio kapas, jau be žado bus". Kareivis kovoja, miršta už idealą ir, matydamas jį supurvintą, deja, nebegali prabilti.

Be abejo, buvo ir daugiau šio asmeninio pesimizmo priežasčių. Tik ką duotas aukščiau mūsų aiškinimas gyvenimiškai gal ir netikslus. Negalima įsivaizduoti žmogaus, kuris būtų niekas kitas, kaip tik herojus. Poeto asmeniniai išgyvenimai čia taip pat buvo suvaidinę ne mažą vaidmenį, o taip pat ir pesimistinės, fatališkai liūdnos Charles Baudelaire poezijos įtaka. Tai taip maždaug poeto patriotinis sielvartas „Imago Mortis" rinkinyje pavirto į universalinį liūdesį.

Šitokį liūdesį Antanas Baranauskas kadaise apibūdino kaip liūdesį, nežinia dėl ko. Aleksandriškio liūdesys, būdamas kartu ir lietuvio lyrinis ilgesys, yra taip pat daugelio nusivylimų bei suklupimų išvada, likiminis pesimizmas, maitinamas žmogiškos egzistencijos prasmingumo klausimų. Tik kūrimo valandą prabėga pro akis iliuzorinės vizijos, viskas trumpai minutei nušvinta, bet po to gyvenimas dar labiau patamsėja. Kraštutinę baironiško pesimizmo išraišką randame eilėraščiuose: „Ak, kaip gera man", „Prietema", „Cnock-out" ir „Fūga in As-moll".

Formos atžvilgiu „Imago Mortis" žymi naują etapą. Šioje knygoje mažiau formalinių eksperimentų, užtat daugiau pusiausvyros ir organiško idėjos su forma sutapdinimo. Rinkinį Aleksandriškis baigia vienu pagrindiniu savo šedevru, „Iš ūkanoto, rūškano rudens", kuris neišnykstamai skamba atminty:

Iš ūkanoto, rūškano rudens
Paklydęs gervių sielvartas skardėjo.
Ir gaila man tų metų ir vandens,
Kur šita ūkanų tyla tekėjo.

Pakvimpa sopuliu tada pietai,
Sparnus tada ištiesia mintys mano,
O dykumose kliedi apie tai
Išvargęs, ilgas metų karavanas.

Bet rūškano rudens šalta drėgmė
Tolydžio vis manon krūtinėn smelkias —
Ūkanų nebepramuša giesmė,
Nepramuša akių apkvaitęs alkis.

Ir tik prisimenu, tik daug menu:
Menu pavasarį ne vieną kvapnų. —
Grakščiai prabėga stirnos — daug dienų,
Ir taip prabėga giedras mano sapnas...

Rūškanas ruduo. Nieko nematau,
Tik ant gėlių jaučiu, kad viskas baigias.
Rengiuos tartum didžiausį džiaugsmą tau
Rudens tyloj papasakot, Solveiga,

Kaip tąsyk gerves nunešė pietai,
Kaip tąsyk skausmas ūkana skardeno;
Ir pasaką pasekti apie tai,
Kaip tyruose sutirpo karavanas...

Trečioje „Intymių giesmių" knygoje Aleksandriškis vėl grįžta į „Eilėraščių" tematiką ir nuotaikas. Tik šiame rinkinyje poetas nebėra toks konkretus, bet paskendęs į save, daug sunkiau suprantamas. Iš paviršiaus žiūrint, nekomplikuoti klasiškos formos eilėraščiai slepia savyje sunkiai suvokiamas mintis. Poetui nebeįdomu, ar kas jį supras, ar ne. Nuo šio rinkinio jo poezija darysis vis labiau uždara. Šia proga pažymėtinas faktas, kad, nors skaitytojai visą Aleksandriškio poeziją priėmė atviromis širdimis ir ją pamėgo, ne visada suprato poeto simbolių gilesnę prasmę. Juos pagaudavo ir fascinuodavo sugestyvinė ir labai

tiesioginė jo žodžio jėga, bet nevisada jie pajėgdavo giliau įsiskverbti. Vis dėlto su pagrindu poetas ne kartą skundėsi nebuvęs tinkamai suprastas. (Plg. eilėr. „Recenzija“.) Jo poezijoj visada pastebimas antrasis — ezoterinis planas, kuriame glūdi paslėpta jo poezijos esmė.

„Intymių Giesmių“ rinkiny, lyg šmėkla, vėl iškyla tautos likimo motyvas. — Vienas pačių reikšmingiausių šio rinkinio eilėraščių, mūsų nuomone, yra „Septynios Psalmės“. Savo pobūdžiu jis yra lyg antroji „Pastoralės“ stadija. Šitame eilėrašty poetas davė stiprų kosminių konvulsijų regėjimą, simbolizuojantį visko skendimą į naktį, paskutinį čiurlioniškojo R e x žodį. O „Septyniose Psalmėse“ šis regėjimas virsta mistiškomis figūromis, ezoterinėje formoje simbolizuojančiomis tautos likimines kovas. Visa formalinė šio eilėraščio jėga ir sugestyvumas prabyla į mus šiais beviltiškais žodžiais:

Viešpatie, eilės tirpsta, jėgos mažta
Ir ryja juos ten šitos marių gelmės!
Tu nepasieksi niekad marių krašto,
Septyni sopuliai, septynios psalmės!

Tai vakaro, ne mano žaizdos gyja,
Ne vakaro, tai mano kraujas alma...
Širdin įsmigę aštrūs kalavijai,
Septyni sopuliai, septynios psalmės.

Antrajame „Pralaimėjimo gando“ skyriuje ir trečiajame „Ulialiūmės kapo“ skyriuje vėl dominuoja asmeniniai motyvai. Ir čia Aleksandriškis duoda pagrindinius šios nuotaikos šedevrus: „Našlaitis“, „Karavanas“, „Šilainė“, „Rutina“, ir „Fedra“. Stabtelėsime tik ties „Fedra“. Tai yra tos nuotaikos eilėraštis. Jame Aleksandriškis praskleidžia kažin kokį mums nežinomą ir tobulą džiaugsmą. Mums ir nesvarbu žinoti konkrečias to džiaugsmo priežastis, tik įdomu pažymėti, kad tai yra amžinas nekintančios formos džiaugsmas. „Fedroje“ Aleksandriškis maždaug pasiekia aukščiausią savo poezijos ribą. Dėl savo turtingos instrumentacijos šis kūrinys šalia „Septynių Psalmių“, „Karavano“ bei „Elnio“, yra vienas tobuliausių bei muzikaliausių rinkinio dalykų.

Ketvirtame knygos skyriuje vėl visiškai aiškiai pirmauja tautos likimo motyvas. Nors poetas čia ir maskuojasi, pavadindamas skyrių „Tik be kita ko“ (o gal tai tik ironija), tuoj pastebi, kad šie klausimai tebėra viena skaudžiausių poeto žaizdų. Jis nebegrįžta į vulgarios kasdienybės kritiko postą ir reiškia tik savo sunkų skausmą:

Kai negirdžiu jau Algirdo skaudžių trimitų,
Kai nematau jau Vytauto pulkų —
Su sielvartu gulu, su juo keliuosi rytą
Ir sunkiai paliktus kanklius velku.

. . . .

Ne, nes aš bijau sunykti mūsų kasdienybėj,
O žygius juk regėjimuos mačiau.
Saulėleidy Nemunas kaip ašara sužibo,
Bet patys kankliai skamba vis kurčiau.

(V a i d i l a i)

Mums šiandien, be abejo, tragiškiausiai skamba „Vorkslos“ eilėraštis, kuriame Aleksandriškis sako: „Tavimi, Lietuva, vis niekas netikėjo, tavimi niekas netikės.“ Poetas, matė, kad šilčiausiose Lietuvos kūno vietose gyveno tie, kurie niekada ja n e t i k ė j o. Poeto tragedija sunki, nes jis, kaip pradžioje minėjau, priklauso prie tos kartos, kuri be sąlygų ja t i k ė j o ir savo likimą rišo su jos likimu.

Ketvirtasis ir paskutinysis Nepriklausomoj Lietuvoj išleistas (jei neskaitysime 1940 m. išėjusios „P o e z i j o s“, apimančios visus rinkinius) Aleksandriškio eilėraščių rinkinys buvo „U ž g e s ę c h i m e r o s a k y s“. Formos atžvilgiu ši knyga turi daug bendrų bruožų su „Intymiomis giesmėmis“, tik forma čia jau yra visiškai griežtai klasiška. Šia kryptimi poetas žengė paskutinį žingsnį. Kai kuriuose eilėraščiuose žymu net formos persvaros prieš turinį, ko anksčiau nebuvo galima pastebėti. Tai labai aiškiai matyti „Lakštingaloj“ bei „Ratelių ir variantų“ skyriaus rondeau formos trumpuose eilėraščiuose, kuriuose Aleksandriškis iš tiesų pasiekia Charles d'Orléans grakštumo („Pavasaris“, „Santa Croce“) ir Francois Villon nuoširdumo („Ratelis“, vienas didžiausių mūsų poezijos šedevrų). Griežta klasiškoji forma Aleksandriškio poezijai suteikė daug puošnumo, skulptūrinio reljefingumo ir spindėjimo. Patys eilėraščiai tapo šaltesni. Jausmas iš jų nebesiveržia per kraštus, bet amžinoje savo formoje spinduliuoja, kaip rūpestingai nušlifuotas brangakmenis įmantrioje kristalo taurėje, prieinamas tik rafinuotam skaitytojui:

Net pilnatis žalsvam skliaute sustingo,
Perlas paristas stiklu —
Ištryškusi tyra lakštingala
Pabėrė džiaugsmo išteklių.

Atėjo pasaka naktis į šilą
Viršūnių aidu išdidi,
O treliai skverbiasi į tylumą —
Taip laimėn veržiasi širdis.

Atėjo pasaka, ir mes ją matėm —
Trapi voratinklio gija...
Iš desperacijos: — Anatema! —
Kuždėjo krisdama skuja.

Atėjo pasaka į žalią naktį,
Atėjo pasaka į mus —
Nuversti sunkų karsto akmenį,
Versme atverti troškimus.

Atėjo pasaka ir mus ištiko,
O versmės niekad neišdžius,
Nes džiaugsmas liejasi į nykumą,
Nes plaka daugelis širdžių.

Į šitą šilo pasaką, į žalią,
Į šitą džiaugsmą įsiliet
Ir eit pušų spygliais, šakelėmis,
Lyg ta lakštingalos čiurkšlė.

O nieko, nieko pasakai nestinga —
Dėl ko tu, ašara, rities?
Šaltinio krištolas, lakštingala
Ir džiaugsmas liejas iš nakties.

(L a k š t i n g a l a)

Šiame kūriny pasiektas aukštas meninio nesuinteresuotumo laipsnis. Poetas čia yra absoliučiai vienišas savojo pasaulio gelmėse, mažai beliečiamas aplink jį vykstančios žemiškosios komedijos ar tragedijos. Dvasioje tik nusivalymo džiaugsmas, ir kančios terminas čia nebeturi kasdieniškos prasmės.

„Užgęsusių chimeros akių“ rinkinio pradžioje randame „Katarsio“ eilėraštį, kurį aiškino beveik visi Aleksandriškio poezijos nagrinėtojai. Iš tikrųjų šis eilėraštis turi poezijos rakto charakterį. Tai yra nelyginant kokia labai kondensuota poetinė išpažintis, iš kurios paaiškėja poeto pasisakymo prasmė ir didelė misija: „Kad tau antru kart kentėt nebereiktų to paties sunkaus gyvenimo kančios“. Poezija yra poeto kraujo auka.

Didesnę šios knygos dalį užima „Luna-Parkas“, arba viena žmogaus gyvenimo diena. Šis kūrinys yra pats universaliausias ir objektyviausias visoje poeto kūryboje. Tai nebe asmeninis ar patriotinis, bet visuotinis sielvartas. Šitose poemos nuotaikose pavaizduota viena kasdieniškiausių pilko (o juk visi žmonės pilki) žmogaus dienų. Jos fone poetas rodo save ir apskritai žmogų universalinės tuštumos akivaizdoje keliaujantį į naktį, („Intymių Giesmių“ rinkinio eilėraštis „Kelionė į naktį“ galėtų tikti šios poemos įžanga), besisukanti karuselėje, ieškanti draugų, šilumos ir pagaliau prieinanti ironiškos išvados:

Ar ne ten, ne žemėj geso
Šypsenos veiduos?
Kas už tikslą, kas už prasmę
Laimę atiduos?
(Luna-Park)

Ir lieka tada vienintelis inertiškas kirmino mostas — kvietimas:

Skersgatvis iš lėto merkias —
Dar gūdžiau...
Miela, eikim Luna-Parkan
Pasidžiaugt...
(Prisikėlimas)

Tai toks šiurpus yra žmogiškas prisikėlimas. Aleksandriškis „Luna-Parke“ yra tikrai baisus pesimistas. Tokiu jį daro nesulaikomas visko blukimas. Jeigu jo „Imago Mortis“ sielvartas buvo kartu ir milžiniško nerimo bei troškulio rezultatas, tai čia jis yra beviltiškas, be išeities. „Luna-Parke“ jis priartėja prie šių dienų egzistencialistų ir duoda tikrai tragiškai beprasmės, kažkieno žemėn nusviesto žmogaus vienos gyvenimo dienos vaizdą. „Luna-Parkas“ yra nauja, daug bendresnė ir universalesnė „Imago Mortis“ rinkinio sielvarto fazė.

1940 metais išėjo rinktinė Aleksandriškio poezijos knyga, sumuojantis eilėraščių rinkinys, apimąs visas keturias šiame straipsny aptartas knygas. Kai kurie eilėraščiai šiame rinkiny yra taisyti. Mūsų nuomone, šitie taisymai nevisur nusisekę. Tiesa, sunku šiuo atveju būti objektyviam. Dauguma ištaisytų eilėraščių kadaise buvo išmokti atmintinai. Gal dėlto ir sunku dabar prisiderinti prie naujosios redakcijos. Ir taip yra ypač su „Pastorale“, „Našlaičiu“, „Kūrimo valandos“ pabaiga ir kitais.

J. Kuosai-Aleksandriškiui mūsų poezijos renesanso epochoje, kuri prasidėjo maždaug 1930 metais, tenka viena pačių pirmųjų vietų. Šiandien dar mažoka perspektyvos, kad galėtume pilnai nustatyti šio poeto reikšmę. Negalima nustatyti dar ir dėl to, kad ir šiandien poeto plunksna duoda tokios jėgos eilėraščius, kaip „šv. Sebastijonas“, „Vėlinės“, „Platanai“, „Draugams“, „Kur nubėgot jūs, mano jaunos dienos“. Tačiau jau šiandien visiškai aišku, kad be Aleksandriškio mūsų poezija nestovėtų tokioje aukštumoje. Taip pat jau dabar galima tvirtinti, kad Aleksandriškis savo kūryboje plačiausiai apėmė ir tobuliausiai išreiškė Nepriklausomybės epochai charakteringas mūsų tautines, kultūrines bei estetines aspiracijas.

DU SONETAI

JONAS MEKAS

PIRMAS

Melsvam virpėjime
išgeso snaigės.
Dabar — apsvaigęs
aš nuo žydėjimo.

Kiekvieną lapą,
taurelę gilią,
saulė pripylė
spalvų ir kvapo.

Bet nei lelijos,
nei mirtų kekės
gražiai nusvirę,

nebus kaip jos akys —
nei tokios mėlynos,
nei tokios tyros.

ANTRAS

Išėjau pasiklausyti,
pasižiūrėt naktelės.
Kaip gintaro akelės
žvaigždelės švyti.

Ko sugėlė širdelę,
ko suvirpėjo?
Ar ne pati įsižiūrėjai
akelių?

Ir diemedėlių krūmai,
ir dobilo raudonumas
užsidės rasa —

tik tau bus visa
naktis vien graudumas,
vien tik graudumas.

KŪRYBOS PASAULY

KNYGŲ VERTINIMAI

NAUJASIS PSALMYNAS

(Psalmių knyga. Vertimas lotynų kalbon iš pirmykščių tekstų, parūpintas Biblinio Popiežiaus Instituto profesorių ir vertimas lietuvių kalbon su paaiškinimais. Parūpino Dr. Juozapas SKVIRECKAS, Kauno Arkivyskupas. LUX, Stuttgart 1949 m. in 12°, 522 p.)

Pasirodžius 1945 metais naujajam lotyniškajam psalmių vertimui, mes, atrodo, būsime viena iš pirmųjų tautų, kuri iš naujo psalmes išsivertė. Tai didelis įvykis religinėje mūsų literatūroje, tuo didesnis, kad tai įstengėme atlikti tremtyje, kur ir leidėjai yra nestiprūs ir skaitytojai negausūs. Po Naujojo Testamento ir Popiežių enciklikų Psalmynas yra vienas iš vertingiausių LUX leidinių. Kadangi šis Psalmynas patiekia lietuviškajai visuomenei abu naujus tekstus — lotyniškąjį ir lietuviškąjį, — tad apie juos abu ir teks mums kalbėti, padarius pradžioje keletą bendrų pastabų apie pačias psalmes.

1. Beveik visos tautos senuosiuose savo kūriniuose yra apdainavusios savo didvyrius ir jų žygius. Tuo tarpu Izraelis sutelkė savo poeziją aplinkui Dievą, nes Dievas buvo Didysis šios tautos Herojus, Didysis jos Vadas ir Karalius. „Vieni kariškais vežimais, kiti žirgais, o mes esame galingi Viešpaties, mūsų Dievo, vardu“ (ps. 19, 8), sakoma psalmėje, tuo išreiškiant bendrąją Izraelio gyvenimo linkmę. Dėl to ir šios tautos poetai savo įkvėpimo objektu pasirinko ne karo žygius, ne atskirų asmenų herojiškus darbus, bet Dievo veikalus gamtoje ir istorijoje: „Mes giedosime ir šlovinsime Tavo galybę (ps. 20, 14). Tuo būdu ir psalmių knygos virto viena ištisa Dievo darbų epopėja, vienu dideliu kvietimu: „Ateikite ir regėkite Viešpaties darbus: kokių nuostabių dalykų Jis yra žemėje padaręs“ (ps. 45,9). Ir nėra gražesnės bei gilesnės religinės poezijos pasaulio literatūroje, kaip psalmės. Ištisa gama žmogaus jausmų Dievo atžvilgiu čia prabyla: meilė ir baimė, kaltė ir gailestis, garbinimas ir prašymas, viltis ir susigraužimas. Visa tai iškelia psalmes į žmogiškosios kūrybos viršūnes ir atskleidžia gilią poetinę Izraelio tautos nuotaiką.

Tačiau šia žmogiškąja puse psalmės anaiptol dar neišsisemia. Psalmės yra ne paprastoji religinė, bet įkvėptoji Izraelio poezija. Tai savo esme paties Dievo kūrinys, atskleidžiąs mums antgamtinę tvarką ryšium su žmogiškosios egzistencijos reikalais. Šiuo atžvilgiu psalmės sudaro organinę Šventraščio dalį ir pralaužia tautines Izraelio sienas, virsdamos dieviškuoju Apreiškimu. O dėl savo tematikos platumo, dėl savo nuotaikos įvairumo bei gilumo, dėl religinio jausmo skaidrumo jos yra pasidariusios dažniausiai skaitoma ir krikščioniškojoje liturgijoje plačiausiai naudojama Šventraščio knyga. Nuo to laiko, kai Dovydas psalmes įvedė į Sinagogos kultą, nesiliauja skambėjusios šios tolimų amžių giesmės kiekviena žmogiškojo likimo proga.

Vis dėlto, psalmėse dieviškasis Apreiškimas prabyla į mus ne tiesiog, kaip, sakysime, Mozės knygose, Evangelijose ar Apaštalų Darbuose, bet renkasi poetinio vaizdo bei simbolio kelią. Dieviškasis Įkvėpimas (kanoniškąja prasme) čia susijungia su žmogiškuoju įkvėpimu (psichologine prasme), su meniniu būties pergyvenimu ir renkasi žodį nebe kasdienine ar filosofine, bet poetine prasme. Jeigu kitose (ne poetinėse) Šventraščio knygose dieviškoji Mintis esti perteikiama protui tiesiog suvokiama forma (įsakymai, patarimai, pamokymai, įspėjimai ir tt.), tai psalmėse ši Mintis esti pajaučiama tik vaizdų ir simbolių, palyginimų ir priešginybių, pakartojimų, ir paralelizmų pagalba, vadinasi viso to, kas sudaro poetinės išraiškos priemones.

Šita tad poetinė išraiška yra jau nebe Dievo apreikšta, bet žmogaus sukurta. Todėl ji neturi to absoliutumo, kokio turi jos nešamas dieviškasis turinys. Poetinė psalmių išraiška yra reliatyvi: suaugusi su ją sukūrusios tautos papročiais, charakteriu, pergyvenimais. Būdamos Izraelio poezija, psalmės tuo pačiu neša su savimi žydiškai-rytietiškąjį pasaulio pergyvenimą ir žydiškai-rytietiškus vaizdus bei simbolius. Psalmių poetinėje formoje jaučiama nomadinės-klajoklinės tautos istorija ir papročiai, kur „nusidėjėliai tempia lanką, ir deda savo strėlę ant virvelės“ (ps. 10, 2); kur Dievas gyvena palapinėje arba šventajame kalne (ps. 14, 1); kur sielvartaujantį žmogų supa daugybė veršiukų ir Basano jaučių (ps. 21, 12), kur Dievu besidžiaugianti siela pasisotina „tarsi taukais ir riebalais“ (62, 6). Tai yra žmogiškoji įkvėptojo poeto dalis su savo grožiu bei originalumu, tačiau su savo silpnybėmis ir sunkumais.

Psalmės tad yra trijų veiksnių padaras: 1. antgamtinio, davusio joms dieviškąją Mintį bei Dvasią; 2. poetinio-individualinio, apvilkusio dieviškąją Mintį poetiniais vaizdais ir 3. tautinio, paėmusio šį vaizdinį apvalkalą iš žydiškosios aplinkos. Todėl kiekvienas, kuris imasi psalmes versti, turi paisyti šių trijų veiksnių ir kiekvienam iš jų atiduoti jam priderančią dalį. Jis turi būti atidus dieviškajai Minčiai, kad nesužalotų Apreiškimo. Jis turi įsijausti į poetinio vaizdo savybes, kad neužmuštų poezijos. Jis, galop, turi susidoroti su rytietiškosiomis poetinėmis priemonėmis taip, kad jos iš tikro pažadintų skaitytojuose tą pergyvenimą, kurį autorius yra į jas įdėjęs. Kaip yra šiuo atžvilgiu su abiem naujaisiais vertimais?

2. J. E. arkiv. J. Skvireckas psalmes lietuviškai išvertė iš naujojo lotyniškojo vertimo, padaryto popiežiaus Biblinio Instituto profesorių ir patvirtinto pop. Piaus XII raštu „In cotidianis precibus“ (1945 m. kovo 24 d.). Ligi šiol Bažnyčios vartotasis

lotyniškasis psalmių vertimas buvo padarytas ne iš originalo, bet iš graikiškojo vertimo, todėl nevienoje vietoje buvo netikslus ir neaiškus. Naujasis vertimas, panaudojus visas filologijos mokslo priemones, šias spragas užtaiso. Aiškumo ir tikslumo atžvilgiu naujasis lotyniškasis vertimas žymiai pralenkia senąjį. Kas yra kamavęsis, norėdamas suprasti 28 psalmę (ypač 6 ir 8 eilutes) arba 94 psalmės pastarųjų eilučių priešginybę (si introibunt in requiem meam), tas bus dėkingas naujojo vertimo autoriams už jų stropų darbą. Biblinio Instituto profesoriai ypatingą dėmesį kreipė į tai, kad dieviškoji apreikštoji mintis būtų išreikšta aiškiai ir tiksliai. To jie yra visiškai pasiekę. Jokių ypatingesnių galvosūkių naujajame lotyniškajame vertime nėra.

Bet šio Instituto profesoriai nebuvo poetai. Įsižiūrėję į psalmių antgamtinį veiksnį, jie daugelyje atvejų paleido iš akių poetinį. Laimėjęs aiškumo bei tikslumo atžvilgiu, naujasis lotyniškasis vertimas nukentėjo p o e t i š k u m o atžvilgiu. Neviena graži senojo vertimo eilutė virto paprasta proza naujajame vertime. Sakysime: seniau — „Deus, Deus meus, ad Te de luce vigilo“; dabar — „Deus, Deus meus es; sollicite Te quero“. Seniau — „qui in altis habitat“; dabar — „qui in alto sedet“. Seniau — „Domini est terra et plenitudo eius“; dabar — „Domini est terra et quae replent eam“. Ir tt. Be abejo, tuo nenorima pasakyti, kad senasis vertimas jau visur būtų buvęs poetiškas arba kad naujasis vertimas būtų tiktai proza. Ne! Kai kurios senojo vertimo prozinės vietos kaip tik naujojo vertimo yra supoetintos. Pavyzdžiui: seniau — „psallite sapienter; dabar — „psallite hymnum“. Seniau — „ex utero ante luciferum genui te“; dabar — „ante luciferum tamquam rorem genui te“. Seniau — „dico ego opera mea regi“; dabar — „dico ego carmen meum regi“. Vis dėlto savo visumoje naujasis vertimas poetiniu atžvilgiu senajam neprilygsta. Net ir ritmika yra nukentėjusi. Skaitant susidaro įspūdis, kad senieji vertėjai eilutes ir žodžių tvarką taikė g i e d o j i m u i; tuo tarpu naujieji vertėjai jas taikė s k a i t y m u i, todėl ritmika pasidarė daug kur šlubuojanti ir nesklandi. Pavyzdžiui viena eilutė iš garsios „Miserere“ psalmės: seniau — „Tibi soli peccavi et malum coram Te feci“; dabar: — „Tibi soli peccavi et, quod malum est coram Te, feci“. Šalia suracionalinimo (šalutinis sakinys) naujasis vertimas yra ir nesklandus.

3. Biblinio Instituto profesorių keliu eina ir J. E. arkiv. J. Skvireckas, patiekdamas mums l i e t u v i š k ą j į psalmių vertimą. Jo Ekscelencija stengiasi kuo tiksliausiai išreikšti dieviškąją Mintį, net atskiruose žodžiuose nenutoldamas nuo lotyniškojo teksto. Šiuo atžvilgiu lietuviškasis vertimas yra be didesnių priekaištų. Anksčiau „Žiburiuose“ kilęs ginčas, ar posakio „Deus est nobis refugium“ (ps. 45, 1) naujasis vertimas „Dievas mums tvirtovė“ yra geresnis už senąjį „Dievas mūsų prieglauda“, neturi gilesnio pagrindo, nes pats J. E. arkiv. J. Skvireckas kitose vietose šios rūšies posakius verčia p r i e b ė g a: „tavo priebėga yra Viešpats“ (ps. 90, 9), „Tu buvai mums priebėga“ (ps. 89,1) ir tt. Iš tikro, „priebėga“ yra pats tiksliausias „refugium“ vertinys, kurio neatstoja nei „tvirtovė“ nei „prieglauda“. J. E. Arkiv. J. Skvirecko vertimas patvirtina pop. Pijaus XII žodžius, kad šiandien, „stropiai naudojant visas naujausiojo mokslo priemones, jau gali būti parūpintas toks vertimas, kuris psalmių prasmę ir galybę taip aiškiai išreikštų“, jog būtų galima suprasti, „ką Šv. Dvasia norėjo pažymėti psalmisto lūpomis“ (In cot. precibus).

Šiam tikslumui bei aiškumui pasiekti J. E. arkiv. J. Skvireckas pasirinko ž o d i n i o vertimo kelią, kuris yra dviašmenis. Iš vienos pusės jis įgalina vertėją tiksliai išreikšti verčiamajame žodyje glūdinčią s ą v o k ą. Bet iš kitos pusės jis beveik visados užmuša poetinį žodžio v a i z d ą, nes vaizdas žodiškai dažniausiai yra neišverčiamas. Negyva lotynų kalba gal ir gali pakelti žodinį vertimą, nes niekas šiandien negali pasakyti, kaip tokį vertimą pergyventų lotyniškai kalbanti tauta. Todėl toki lotyniški posakiai, kaip „palpebrae eius scrutantur filios hominum“ (ps. 10, 4), „cornu salutis meae“ (ps. 17, 3), „circumstant me iuvenci multi“ (p. 21, 13), „explora renes meos“ (ps. 25, 2), „facit subsilire ut vitulum Libanum“ (ps. 28, 6), „blandior butyro es facies eius“ (ps. 54, 2) gal ir galima pakęsti. Bet kai juos J. E. arkiv. J. Skvireckas pažodžiui išverčia lietuviškai — „jo akių v o k a i tyrinėja žmones“, „mano išganymo r a g a s“, „daug v e r š i ų stovi aplink mane“, „ištirk mano i n k s t u s“, „priverčia p a š o k t i k a i p v e r š į Libaną“, „jo veidas švelnesnis už s v i e s t ą“ — įkvėptojo autoriaus vaizdas visiškai dingsta, nes lietuviškai šiuos vaizdus mes pasakytume v i s a i k i t a i s žodžiais. Mums lietuviams vokai, ragas, veršiai, inkstai, sviestas yra ne poetiški, bet grynai biologiniai ar ekonominiai žodžiai. Todėl panaudoti poezijoje jie ne tik vaizdo neperteikia, bet jį net paneigia, nes mums sukelia visiškai priešingų asociacijų. Šie pavyzdžiai rodo, kad ž o d i n i s v e r t i m a s p o e z i j a i n e t i n k a. Poetinių vaizdų tikra prasme išversti negalima. Juos galima tik atkurti, panaudojant tokius žodžius, kurie vaizdą duotų, nepaisant, kad jie gramatiškai ir nebūtų tie patys. Todėl nepoetiškumo priekaištas, padarytas Biblinio Instituto profesorių vertimui, tinka ir J. E. arkiv. J. Skvirecko darbui. Sąvokinis-racionalinis pradas jame yra per daug stiprus, kad leistų pajausti šios dieviškosios poezijos išvidinį grožį.

Tas pats vertimo žodiškumas padaro, kad nevienas posakis lietuviškai virsta nebesuprantamu arba keistoku, pavyzdžiui: „skydas yra man Dievas“ (ps. 7, 11), „virvės man krito į malonias vietas“ (ps. 15, 6), „kiekvienas žmogus stovi tik kaip kvapas“ (ps. 37, 6), „iš tavo vėžių trykšta riebumas“ (ps. 64, 12), „skelbsiu tavo petį šitai kartai“ (ps. 70, 18), „iš užpakalio ir iš priešakio tu apimi mane“ (ps. 138, 5) ir tt. Ir tik dirstelėjus į lotyniškąjį tekstą paaiški tikroji šių posakių prasmė. — Taip pat tenka paabejoti ar tradicinių vardų, kaip Mozė, Babilonas, cherubinas pakeitimas į Mošę, Babelę (ps. 136, 8), kerubų yra laimingas.

Baigiant tenka pastebėti, kad kaip psalmėms sukurti reikėjo Dievo ir žmogaus bendradarbiavimo, taip ir joms išversti reikia dviejų jėgų: e g z e g e t o, kuris atskleistų tikrąją prasmę, ir p o e t o, kuris šią prasmę apvilktų poetiniu drabužiu. J. E. arkiv. J. Skvireckas naujajame psalmyne šią prasmę yra jau atskleidęs. Reiktų tad dabar psalmėmis susidomėti mūsų poetams ir pamėginti įdėti šią prasmę į poetinius vaizdus. Nevienas didelis poetas yra psalmes vertęs (Claudel). Kodėl tad šio darbo negalėtų imtis, atsiremdami į egzegetinius laimėjimus, ir mūsų poetai? Tuomet turėtume psalmes visame jų grožyje.

A. Maceina.

K. BRADŪNO „APEIGŲ“ LYRIKA

Gimtojoj žemėj vokiečių okupacijos metais išleistus du Kazio Bradūno lyrikos rinkinius — „Vilniaus Varpus“ ir „Pėdas Arimuose“ — mažai kas tematė. Plačiau su Bradūno poezija žmonės tegavo susipažinti tik tremty. Pirmu Vokietijoj išleistu jo rinkiniu buvo „Svetimoji Duona“, kurią tremtiniai greit išgrobstė ir už kurią poetas buvo apdovanotas viena 1946 metų literatūros premijų (Liet. Raud. Kryžiaus).

1947 m. K. Bradūnas iš lyrikos pasuko į epą ir sukūrė „Maro“ poemą. Remdamasis žmonių lūpose užsilikusiais prisiminimais, jis kūriny vaizduoja XVIII amž. pradžios didįjį

marą, kuris nušlavė Lietuvos gyventojus ir laukus nusėjo kapais kapeliais. Anas juodasis maras Bradūno sąmonėje, atrodo, susisiejo su dabar Lietuvoj siaučiančiu raudonuoju bolševikiniu maru. Poetas atskirais ano juodojo maro epizodais, susietais su metu laikais, su gamtos gaivalais ir Lietuvos peizažu, pavaizdavo ne tiek pačio maro plastinius paveikslus, kiek šiurpią klaikią maro nuotaiką. Todėl poema išėjo ne grynai epinė, bet vidurys tarp epo ir lyrikos — didelė baladė.

Nors mes baladžių lietuvių literatūroj turime ne vieną, tačiau „Maras" pasiliks ne tik K. Bradūno kūryboj, bet ir apskritai lietuvių literatūroj, nes maro, anos didžiosios istorinės Lietuvos nelaimės, nė vienas mūsų poetų ir rašytojų nėra mėginęs literatūriškai pavaizduoti. Turint tai galvoje, buvo galima tikėtis, kad 1947 m. premijų paskirstyme „Maro" autorius bus atžymėtas. Tačiau dėl keisto aplinkybių susipynimo išėjo kitaip — K. Bradūnas gavo premiją už „Vilaniaus Varpų" sonetų rinkinį, kurį, gražiai iliustruotą, buvo išleidusi „Patrijos" leidykla. Šitaip tos pačios leidyklos buvo vainikuotas pats pirmasis Bradūno lyrikos rinkinėlis, kuris turi nemaža silpnų eilėraščių, pačiam poetui mažai techarakteringų.

Ar dėlto, kad sunkiai dirbdamas prie „Aidų" redagavimo, jis negalėjo susitelkti didesniam kūriniui, ar tai dėl kitų priežasčių, 1948 metais K. Bradūnas vėl grįžo prie lyrikos, išleistos „Apeigų" vardu. Tik ir čia savotiška neužtarnauta nesėkmė — minimas rinkinėlis išėjo iš spaudos pradžioj naujosios vokiečių valiutos, kuri iš tremtinių atėmė paskutines santaupas taip, kad knygomis tada mažai kas besidomėjo ir tą simpatišką rinkinėlį nedaug kas benupirko. O jis vertas dėmesio. Todėl manau, kad šiandien apie jį nevėlu kalbėti.

Bet kuo „Apeigų" rinkinys užsitarnauja tą mūsų dėmesį? Trumpai atsakant, tuo, kad jame yra nesenstančių kūrinėlių, iš kurių mes vispusiškai galime pažinti Kazį Bradūną, kaip lyriką.

Pirmojoj „Apeigų" knygelės pusėj mes randame tremties dienomis parašytus eilėraščius po „Svetimosios Duonos" pasirodymo, o antroj pusėj — kūrinėlius, kurie alsuoja lietuvio ūkininko meile savo žemei su jos rugių laukais, su garuojančiomis vagomis, su senolių kapais, su visa lietuviškąja gamta, — eilėraščius, sukurtus dar tėvynėje, nes, rodos, paimtus iš „Pėdų Arimuose".

Pirmosios dalies „Apeigų" eilėraščius galėtume suskirstyti vėl dviem ciklais: 1. senosios prieškrikščioniškosios lietuvių religijos likučių atkūrimu ir 2. tremties nuotaikomis ir įspūdžiais. Ir vienur ir kitur K. Bradūnas pasirodo originalus. Originalus jis tuose kūrinėliuose, kurie yra aiškiai tremties įkvėpti, nes ten jis nėra pasidavęs nei patriotiniam retoriniam patosui, nei sentimentaliam verkšlenimui, kurie jau buvo įgrisę, beskaitant gausius pašauktų ir nepašauktų tremties poetų eilėraščius. Bradūno tremtiniškų temų kūrinėliuose nėra dejavimų, nėra apibendrinto idealinio Lietuvos peizažo su mūsų upių vardais, su kalneliais ir kloniais, su sodybomis, su berželiais, kuriuos visus tremties poetai suminėdavo beveik kiekviename eilėrašty. Bradūnas šitose temose daug konkretesnis už daugelį kitų. Jis ten niekada neišsilieja į sentimentalias platumas, o savo įspūdžius sutelkia aplink vieną reiškinį, apie vieną vaizdą. Štai poetas paima tremtinius ūkininkus ne kažin kokioj atotraukoj, bet tremtininkiškoj aplinkumoj, prie kareivinių bloko sienos, pavasariui ateinant. Jie nesiskundžia, bet žiūri tylūs į tolį, paskendę atsiminimuose, sustingę:

Taip sėdi jie dienų dienom
Širdim kietom ir kruvinom,
Kaip medžiai, tylūs, išrauti.

Tas jų sustingęs tylėjimas mums daug stipresnį įspūdį daro negu jų dejavimas, kaip tai būtų atsitikę kitų tremtinių lyrikoj. Arba dar. K. Bradūnas du kartu vaizduoja tremtinio mirtį, ir kiekvieną kartą kitaip. Vienur matome jau sustingusį tremtinį ant lentos su kažin kokiais šaltais akmeniniais bruožais lavono kaukėj, kitur — tremtinį ūkininką, besiblaškantį mirties agonijoj, kai jis nori, kad vieversys pagiedotų jam apie purią velėną. Tačiau gal nuoširdžiausi — trumpučiai eilėraščiai apie tremtinį tėvą ir motiną. Tik paklausykim „Motiną":

Vis kas rytą kelias pirmutinė,
Nors jau veikti nieko nebėra.
Vis sutemus rūpi vakarienė,
Vis ji rūpestinga ir gera.

Kur, motule, ant grumtynių kelio
Tu su meilės sklidina taure? —
Kai nėra nė patvorio suolelio
Pailsėt žvaigždėjant vakare.

Nieko čia nėra iškilmingo ir patetiško: jokių dramatiškų gestų, jokių puošnių priemonių. Viskas paprasta, o tačiau, kai autorius pasako, kad visą gyvenimą triūsusiai geraširdei moteriškei nėra net suolelio patvorėj pasilsėti, mums sunku sulaikyti ašaras — mes pajuntam visą skaudžią niekam nereikalingo niekinamo tremtinio dalią, kurią patyrė tūkstančiai.

Labai jautriai ir subtyliai Bradūnas išdainuoja ir gimtojo namų židinio meilę, kuri simboliškai yra įvilkta į „Jaunamartės ugnies maldą", o tremtinio — tiek paties poeto, tiek tūkstančių kitų — dalios alsinantis sunkumas išreikštas labai blaiviai, bet ir labai kondensuotai „Nuovargy":

O akmenys, išmėtyti po nebaigtas vagas,
Aš jus visus krūtinėje nešu.
Žingsnis po žingsnio pamažu
Man atima visas jėgas...

Man atima jėgas lyg mirštant
Kaitroj, be vėjo, be vandens,
Kada akmuo vis po akmens,
Alsinančioj nostalgijos liepsnoj
Į mano kraują tirpsta...

Čia dviejose strofose skoningai pasakyta tiek, kiek kitas sentimentalus veršlentojas nepasakytų dešimty. Taigi ateities lietuvių kartos, jei norės mūsų tremties tikrai meniškus liudijimus pažinti lyrikoj, galbūt kaip tik jų turės ieškoti Bradūno „Apeigose".

Ir antras „Apeigų" pirmos dalies ciklas — senosios lietuvių religijos motyvai — taip pat įdomus ir originalus. Jame poetas įtikinančiai išreiškia krikščionybės nepažinusio lietuvio religines nuotaikas, susijusias su apeigomis. Tuo Bradūnas praplečia lauką tradicijų, tokių mielų jo širdžiai ir su didele šiluma apdainuotų „Pėdų Arimuose" rinkiny, kur buvo ypač iškeltos lietuvio ūkininko nuotaikos su tradiciniais darbais ir gamtine aplinka. Autorius čia praplečia tą tradicijų lauką tuo, kad nukelia mus į žilą senovę ir įtikina, kad ji mums artima, beveik sava. Tuo jis praturtina mūsų lyriką tokiais motyvais, kokių anksčiau, rodos, niekas mūsų poetų neišvystė. Tiesa, mes šiandieną nežinome, ar taip senovės lietuviai meldėsi į ryto saulę ir žaltį, kaip tai atskleidžia Bradūnas savo eilėraščiuose, bet svarbu, kad jis beveik visuose, su pagonybės ženklu pažymėtuose, kūrinėliuose mus įtikina, jog taip galėjo būti. To įtikinamumo ir traškios poezijos Bradūnas pasiekė dėlto, kad jo įgimti linkimai sutapo su senovės lietuvio pagrindiniais bruožais.

Kaip šiandien iš mūsų archeologų ir istorikų žinome, senovės lietuviai, prieš krikščionybės priėmimą, neturėjo stabų, bet garbino gamtą, nes joje matė ir jautė paslaptingų jėgų pasireiškimą. Jei teisingai M. Gimbutienė tą praeitį mums atskleidžia, tai gyvybė, trykštanti įvairių gamtos reiškinių forma, buvusi labiausia į senovės lietuvio sąmonę įsibrėžusi ir kėlė religinius nuostabos ir garbinimo jausmus. O kai žvilgterė-

jame į ankstybesnius Bradūno eilėraščius („Pėdos Arimuose“), ten taip pat atsiskleidžia didelis mūsų poeto jautrumas gamtai ir joj besireiškiančiai gyvybei. Jis ten su gamta, su žeme santykiauja nuostabiai glaudžiai, be galo intymiai. Kartais tie santykiai atrodo tiesiog religiški: kupini nuostabos, mistinio susikaupimo, reikalaują kartais net Dievo vardo. Antai poetas atsiduria pievose ir sušunka:

Viešpatie, pievų kvapas
Ir vėl gyva žolė...

Ta didelė meilė gamtai ir žemei tiesiog braunasi net į poeto maldą. Antai viename geriausių savo eilėraščių („Vakaro malda“) K. Bradūnas štai kaip pasisako:

Kai vakaro maldoj prašau kasdienės duonos,
Užlieja sielą man javų laukai.
Rodos, einu einu alsuojančiais dirvonais,
Po kojų sklaidosi pavasario rūkai.

Atleiski, Viešpatie, kad šitą pilką taką,
Kad žemę taip svaiginančiai myliu,
Ir kad širdis, Tau šitiek tepasakius,
Pavirto vėl arimų grumsteliu.

Ir kada nuo šitų gamtinių eilėraščių, reiškiančių poeto asmeninius įspūdžius ir jausmus, einame prie vėliau parašytų apeiginių, mes beveik nebejaučiame skirtumo. Sakysim, labai graži „Ryto malda“, kuri pradeda apeigų skyrelį, visai gali būti perkelta į „Idiles“, kur ištisai vyrauja džiaugsmingi gamtiniai akordai. Ir ją skaitydami beveik nejuntame, kad ji specialiai apeiginė, neva senovės lietuvio maldą reiškianti.

Tarp individualinės gamtinės lyrikos ir vėlybesnės apeiginės poezijos tėra tik nedideli niuansai. Sakysim, žemės gaivalingų jėgų ir kraujo giminystės su jomis didesnis pabrėžimas, senovės kulto terminų suminėjimas juk nedaug ką reiškia. Taigi tie niuansai tiek nežymūs, kad šiandien mums sunku pasakyti, kiek apeiginiai eilėraščiai atskleidžia senovės lietuvių religinius jausmus. Tiesa, kad tie eilėraščiai mus įtikina. Bet kas tam įtikinimui duoda jėgos? Ar įsijautimas į tą žilą senovę, ar poeto individualūs jausmai? Atrodo, mažiau suklysime, pasisakydami už šiuos. Senovės kultiniai terminai greičiausia tėra poetinės priemonės, daugiau progos pasireikšti paties poeto pasaulėjautai negu senovinė religija. Taip mums spręsti duoda teisės ir rinkinio pradžioj įdėtas programinis „Dainiaus“ eilėraštis. Ten autorius aiškiai ir visai sąmoningai pabrėžia gamtos gaivalą, kuris poetą yra surišęs su žeme ir su tauta, su praeitim ir ateitim.

Iškėlus šitą glaudų ryšį, tiesiog sutapimą su gamta ir su gyvybės jėgomis, besireiškiančiomis joj, mums K. Bradūnas pasirodo, kaip vienas autentiškiausių impresionistų mūsų literatūroj, kaip vienintelis tikras impresionistas mūsų lyrikoj. Ir kaip toks, jis turės aiškią vietą mūsų literatūroj. Kas tuo nenorėtų tikėti, tegu tik prisimena Ign. Šeinių, J. Savickį, A. Vaičiulaitį, V. Ramoną, ir pamatys, kad jie savo pasaulėjauta yra gimininingi: visi labai jautrūs gamtai, visi susižavėję iracionalių jėgų — gyvybės — pasireiškimu ir prasiveržimu, visi linkę į konkrečias sultingas gamtos smulkmenas negu į sintetinius didingus vaizdus, žodžiu šitais atžvilgiais, nors kiekvienas skirtingai, panašūs į K. Hamsuną. Tačiau Bradūnas išsiskiria iš jų tuo, kad jis ne prozaikas, o lyrikas, tikras lyrikas, tiesioginis, nuoširdus ir trapus, kaip trapūs ir nepastovūs išviršinių įspūdžių sužadinti jausmai.

Kad Bradūnas savo pasaulėžiūra yra neabejotinas impresionistas, mums paliudija ir jo pasirenkamos temos. Peržvelkit „Apeigų“ eilėraščių vardus, ir nerasite nė vieno, kur būtų kas nors atitraukta, abstraktaus, reikalaujančio intelektualinių pastangų. Tiesa, kad ir konkrečių temų eilėraščiuose intelektualinės prigimties poetas, toks, kaip B. Brazdžionis, gali duoti apibendrinančio charakterio, gali klausti prasmės, iškelti problemą. Bradūnas to nedaro. Jo eilėraščiuose viskas konkretu. Atrodo, kad jis intelektualinio apibendrinančio žvilgsnio tiesiog vengia. Jis į gamtą, į visą tikrovę žiūri ne iš lėktuvo, ne pro teleskopą, pro kurį matyti tik bendri visumos bruožai, bet tiesiog savo nuoga akimi. O jeigu norit instrumento (kaip gi technikos amžiuje nesinaudoti instrumentu?), tai Bradūnas žiūri pro paprastą žiūroną, kuris iš visumos vaizdą lyg iškerpa, priartina, išryškina detales. Ir Bradūnas žavisi jomis, tik ne visomis (nes jis ne realistas aprašinėtojas), o tik viena kita, kuri jį tam tikru momentu labiau sužavi. Tai nereiškia, kad detalė būtų sulyg spilkos galvutės dydžiu. Ne. Tai gali būti šaltinis, pirma vaga, pėdos arimuose, prakaito lašas, senkapis, saulėtekis, apypietė ar kuri kita iškarpa gamtoj ar laiko tekmėj, jei tik ji sužadino įspūdį. Čia dar pabrėžtina, kad jis nešokinėja nuo vieno įspūdžio į kitą, bet susitelkia prie vieno pagrindinio. Jis ir jo plačiai neišvysto, o tik daugiau paryškina, kartais pakartojimais sustiprina, kad reiškiamas įspūdis nebūtų perdaug eteriškas ir prabėgantis, kaip Pano dvelkiantis šuolis.

Tačiau įspūdis, tegu ir labai nuoširdus, negali ilgai trukti. Taigi ir didelio eilėraščio įspūdis negali duoti. Štai kodėl ir Bradūno kūrinėlai — paprastučiai, trumpučiai, dažniausia dviejų trijų strofų, tik retkarčiais ilgesni. Dažnai jie atrodo lyg miniatiūros, tiesa, skoningos, gražios, grakščios ir skambios, bet vis dėlto lyg miniatūros.

Čia jau ir prieiname išvados, kad impresionizmas K. Bradūno lyrikoj yra jos stiprybė ir silpnybė. Stiprybė, nes poezija nuoširdi, tiesioginė, neišgalvota, neperkrauta butaforija. O jos silpnybė ta, kad ji trapoka ir siauroka, nes daug eilėraščių teatskleidžia gamtinius įspūdžius, daugiausia susietus su lietuvio ūkininko gimtaisiais laukais, o tų įspūdžių problematinis pamušalas beveik vis tas pats — žmogaus nenutraukiamas saitas su žemės jėgomis.

Tiesa, skaitant „Apeigas“, jokio monotonijos įspūdžio nesusidaro. Priešingai, visą rinkinėlį perskaitai su malonumu. Bet reikia atminti, kad čia nemaža įvairumo įneša tremties ir apeiginiai motyvai. Tačiau, kita vertus, jau pats šitų motyvų buvimas ir gana geri jų poetiniai rezultatai sako, kad Bradūnas pats jaučia savo silpnybę ir kad jam sekasi poetiškai apipavidalinti ne vien gamtos motyvai. Tai gerai liudija ir „Maro“ poema.

Taigi, baigdami, linkime K. Bradūnui sėkmės naujuose baruose, ypač kad fizinis darbas Amerikoj nepakirstų jo kūrybinių jėgų.

J. G. Miliušis

P. TARULIO „ŽIRGELIAI PADEBESIAIS“

Petr. Tarulis, ŽIRGELIAI PADEBESIAIS. Apysakos. „Sudavijos“ leid. 1948 m. 148 psl. Viršelis A. Šepečio.

Po ilgos pertraukos vėl mūsų literatūroje pasirodžiusio P. Tarulio naujame rinkiny randame keturis pasakojimus, kuriuos autorius pavadino apysakomis. Bet iš tikro tai nevisai tikslus jų aptarimas. Pirmasis pasakojimas „Žirgeliai padebesiais“, kurio vardu ir visas rinkinys pavadintas, nėra ne tik apysaka, bet nė novelė. Tai tik eilė savo tarpe visai maža ryšio teturinčių atsiminimų pobūdžio epizodų: „Mažajame burtininke“ pasakojama apie autoriaus vaikystės draugą kaimyno piemenį Gabriuką, „Sidabriniame laikrody“ — kaip Gabriuką buvo įtarę laikrodį pavogus (atskirai paėmus, tai būtų nedidelė novelė), „Paveiksle po stiklu“ — autoriaus nuotaikos, kai jam rei-

kėjo vykti į miestą mokytis, ir „Motušės pyragas“ — autoriaus kelionės „karetka“ įspūdžiai.

Lengvai galima matyti, kad čia nėra nei siužetinio motyvo, nei fabulos, nei intrygos, nei pagaliau veiksmo, kurie šiuos paskirus epizodus jungtų į vienumą. Tai tik gana įdomiai parašytų autoriaus tikrų ar atsiminimų fragmentas, į grynosios beletristikos kūrinį nelabai ir panašus. Su beletristika juos daugiau sieja tik vaizdūs gamtos aprašymai, gyvas įvykių pasakojimas bei ryškios asmenų išorės ir būdo apybraižos, ko šiame P. Tarulio pasakojime gana gausu.

Kitus tris pasakojimus tektų pavadinti novelėmis. (Apysakomis galima būtų pavadinti nebent tik norint svetimą terminą pakeisti savu). Juose randame tik novelei, o ne apysakai, būdingą bruožą — vieno nuotykio pasakojimą.

„Kunigo Mamerto pamokslе“ vaizduojamas gyvenimas tolimam Lietuvos užkampyje 1903 m. Tame užkampyje klebonauja kunigas Mamertas. Jo gyvenimas čia yra labai paprąstas, vienodas, per metų metus be žymesnių skirtumų bei įvykių, kaip ir visas šio užkampio gyvenimas. Bet staiga iš įprastinės vagos jį išmuša nemalonus įvykis — jo samdinys bernas išprievartauja mergaitę ir po to pasikaria. Įvykio paveiktas, kunigas Mamertas bemaž visą naktį žingsniuoja sunkių minčių užgultas po kambarį, rytojaus dieną pasako ir žmonėms ir jam pačiam neįprastą pamokslą ir po to, sėdęs į karietą, išvažiuoja, išrodo, nebegrįžtamai.

Likusieji du pasakojimai — iš nepriklausomybės laikų tarnautojų ir valdininkų gyvenimo. „Simas Kurkulgis ir kiti“ pasakojime mes matome, kaip Kurkulgis, smulkus ir užuitas banko tarnautojas, stengiasi užmigti, kad nereikėtų galvoti apie tai, kas atsitiko. O atsitiko nemalonus dalykas — banko baliuje jis išsišoko, pasišovęs sakyti kalbą, ir net apspjovė direktoriui batą. Išvarytą už tai iš baliaus jo bendradarbis Stasiulis jį dar nutempė į restoraną, kuriame, išrodo, jis kaip gyvas dar nebuvo buvęs ir kur prie jo kabinėjosi to paties Stasiulio užsiundytos girtos mergos.

Šituose rėmuose autorius gana plačiai pavaizduoja ne tik Kurkulgį su Stasiuliu, bet ir kitus jų bendradarbius bei viršininkus.

„Įvykiai verandoje“ vaizduoja provincijos valdininko Antano Tutulo tuščią ir nuobodų gyvenimą, kuriam paįvairinti jis susikviečia pažįstamų ir suruošia pobūvį. Bet tie svečiai pridaro tik nemalonumų ir išsiskirsto, o Tutulas, pasilikęs vėl tik su jam nusibodusia savo šeima, nebežino, ką daryti su mariom atliekamo laiko.

Šių Tarulio pasakojimų stilius — kaip kitas galėtų tikėtis — niekuo „Keturių Vėjų“ neprimena. Autorius čia pasakoja gana paprastai, be ypatingų įmantrumų ir perdaug nestilizuodamas.

Jo žodynas gana turtingas, nenudėvėtas, gana rūpestingai parinktas, bet pačioj žodžio vartosenoj kokio žymesnio naujumo nepastebime. Kad autorius savo vartojamam žodžiui suteiktų kokių naujų reikšmių, vaizdinių ar emocinių niuansų, individualiai jį pavartotų kokia taurėjančia, menkėjančia ar metafizine prasme, beveik nerandame. Randame, tiesa, neįprastai pavartotų žodžių, bet juose jokios žodyno individualizacijos nerandame — tai daugiausia tik netiksliai ar net visai klaidingai pavartoti žodžiai. Pav., abejotina, ar sukels autoriaus norimą vaizdą, kai jis rašo gervės gurguliuoja arba šernas ūkauja. Taip pat nežinia, kaip suprasti tokius posakius: ... gūdžiai siaubdamas ... šaukia Gabrys (5); bėdas... kunigas Mamertas retkarčiais priverstas tausoti (35);... sparnais išrašo jis (karvelis) išmislingą... braižą (81), ir pan.

Gadina įspūdį ir visa eilė be reikalo vartojamų žodyno svetimybių — išmislingas, išmislas, parėdymas, neboja, anūkė, vailokiukai, žiurstas, šposas, aršus, blūdyti, rubežiai, špokas... Ir dar autorius kai kuriuos tų nevartotinų žodžių ypatingai įsikandęs. Jam ir prietaisai išmislingi, ir voratinkliai išmislingi, bankas... buvo tik keistas jo gyvenimo išmislas ir tt. Tos pačios vertės ir šitokios sintaksinės konstrukcijos: ... šaukia Gabrys neįprastame pagavime (5); Gabrys trupučiuką užsikerta savo kalboje (7); batus atsinešė (= parsinešė) dar iš Kaukazo (9); atsivežė (= parsivežė) pačią iš Kauno (33); piktai prišaukė (= pašaukė) vieną savo sūnų (135); sūnūs... kaip pas tėvą... nesušukuojamais verpetais (85); ... pamėgdžiodamas kuriai nors sutiktai jo gyvenime įžymybei (138)...

Tarulio sakinys gana paprastas, jokiais įmantrumais nepasižymi, bet sklandus, nuoseklus, aiškus, gana gyvas, dėl ko ir pasakojimas lengvai skaitomas ir patrauklus.

Daug neužsimodamas, autorius nesiima žymiau stilizuoti ir savo vaizduojamąją tikrovę. Jis skaitytojo dėmesį patraukia ne tuo, kad jai teiktų kokių neįprastinių bruožų ar spalvų, bet pastabumu ir sugebėjimu iškelti kartais ir smulkius, bet būdingus jos bruožus. Tad jo vaizdavimo būdas yra nuosaikiai realistinis — „fotografuoti“ jis nesistengia, bet nesistengia ir savaip tikrovę „perdirbti“. Tik kartais autorius pasiduoda pagundai pasakyti tokį įmantrumą: „Kiekviena elektros lemputė, kur tik ji buvo, žibėjo kaip balerina estradoje po vykusio šokio, kai publika ploja“ (89); „gi žiūri (Kurkulgis) — žiemos rytas, šėmas veršiukas, lėtai kiša savo apšepusį snukį ir šiurkščiu savo liežuviu pamažu išlaižo visus šešėlius iš kampų ir tarpukampių“ (106)... Nekalbant, kiek tokie įmantrūs vaizdai iš viso yra vykę, reikia pastebėti, jog šiuose pasakojimuose jie yra ne savo vietoje, nes visiškai nesiderina su visu šių pasakojimų stiliumi.

Silpnoji šių P. Tarulio pasakojimų pusė — kompoziciniai trūkumai. Didžiausias jų — gausybė medžiagos, iš kurios autorius nepajėgia atskirti, kas pasakojimui priklauso, o kas yra tik nereikalingas, balastas, nors šiaip tai gal ir įdomūs dalykai. Norėdamas visą tą medžiagą įterpti į pasakojimą, jis priverstas duoti aiškesnio ryšio su vaizduojamu dalyku neturinčias smulkmenas, krypti į šalį, vis niekaip negalėdamas prieiti prie paties pasakojimo branduolio — jo siužeto, intrygos ir fabulos. Taip („Kunigo Mamerto pamoksle“) autorius, pasakodamas apie vaizduojamam dalykui neturinčius reikšmės senį totorių (prie kurio nežinia ko kelis kartus vis grįžta), kaimyninio klebono pas kunigą Mamertą atsilankymą ir kitas panašias digresijas, tik trečią dalį viso pasakojimo parašęs, prie paties dalyko teprieina. O „Įvykiuose verandoje“ beveik pusę viso pasakojimo taip parašo, kol iš tikro apie tuos įvykius pradeda pasakoti.

Taip įsileidęs į antraeilės svarbos ar net pasakojimui iš viso neturinčią reikšmės medžiagą, autorius kartais susipainioja ir bemaž pameta iš akių pagrindinį dalyką. Pvz., „Kunigo Mamerto pamoksle“ svarbiausias dalykas — kas vyksta kunigo Mamerto sieloje, kai jis sužino nelemtą įvykį ir pasijunta kaltas, kad savo samdiniu niekada nepasidomėjo kaip žmogumi, nes tų minčių pasėka buvo ir tas neįprastas pamokslas ir jo staigus išvykimas iš vietos, kur jis tiek metų pragyveno. Bet autorius pasitenkina bemaž tik pasakęs, jog kunigas Mamertas beveik ištisą naktį žingsniavo po kambarį, o kokios mintys tuomet buvo jo galvoje, ką jis svarstė ir kokių išvadų priėjo, nes

mažiau sužinome negu ką jis galvojo, žiūrėdamas į savo laigantį eržiliuką. Ką jis savo tame neįprastame pamoksle pasakė ir kodėl iš tos vietos išvažiavo — taip pat beveik nieko nesužinome, nors autorius ir pats, matyti, jautė, kad tasai pamokslas yra vienas svarbiausių momentų, kaip rodo pasakojimo antraštė.

Dėl šitokio pagrindinų ir antraeilių pasakojimo dalykų santykio nebelieka deramos dalių proporcijos, antraeiliai dalykai išsikiša į priekį, o pagrindiniai nustumiami į šalį, ir dėl to kartais susidaro įspūdis, jog pasakojama tik „apie šį, apie tą".

Žymiai geriau P. Taruliui sekasi vaizduoti įvykių foną, ypač gamtos vaizdus, charakterizuoti veikėjus ir kurti paskirus epizodus. Šiais atžvilgiais ne vienu atveju jis yra be priekaišto.

Žinoma, tuo nenorime pasakyti, kad, pvz., jo vaizduojami žmonės iš tikro tokie ir buvo, kaip juos Tarulis vaizduoja. Ar „Simo Kurkulgio" banko tarnautojai ir „Įvykių verandoje" valdininkai yra tikras paveikslas buvusių mūsų valdininkų ir tarnautojų, galima visaip manyti. Bet grynai literatūriniu atžvilgiu toms jo charakteristikoms daug prikišti nėra pagrindo: kaip tuos žmones autorius matė ir suprato — p a v a i z d a v o v i s a i v y k u s i a i. Tik kartais autorius sugadina dalyką savo personažui primesdamas savo paties dispoziciją ir vaizduojamąją tikrovę. Pvz., vaizduodamas besiruošiančio vykti į miestą mokytis berniuko nuotaiką, rašo:

„Įbedu akis ir viską užmirštu. Štai debesys — tie svečiai, visame savo puošnume, balti — balti saulės spinduliuose pasinėrę, atėjo į dangaus paskliautę, nusileido maloningai prie pačių rugienų, prie alksniukų ir neramių sausų viksvų.

Ir plaukia dangum debesys, vis plaukia. Tu nematai, nepastebi. Tau rodos, jie vietoje kabo. Bet tu žinai, kad jie plaukia ir vis keičiasi. Grįžterėk į tą patį debesį po pusvalandžio. Jo jau nebėra. Arba, jei jis buvo kaip katinas atsitūpęs ir jei net tos stačios ausys ryškėjo, ir jei net katino ūsus tu galėjai baigti įsivaizduoti, tai dabar dar gerai, jei jis tau primins kokio senioko žilą barzdelę.

O dirvonėlyje, tylumoje, štai atsigula karvutė. Atsidūsta ji iš visų savo didžiulių vėdarų ir, orą savo drėgnomis šnervėmis patraukusi, pradeda lėtai gromuloti. Jau malonus jai dabar snaudulys, jos akys netyčia prisimerkia. Žaliamargė lenktaragė, ilgauodegė karvutė be veislės, be kilmės, anūkė anų karvių, kurios kažkada braidė laukuose niekeno neprižiūrimos ir nevarinėjamos. Tylu. Joks garsas nejaudina dirvonėlio. Tik gal sušnarės gretimame gojelyje drebulės viršūnė. O jei čia pat prie žemės sujuda alksniuko šakelė, tai greičiausia čia kaltas kiškelis-neišmanėlis, kurs, vanago iš guolio pabaidytas, pats dabar nebežino ką bedaryti nei kokį reikaliuką pirm visako atlikti.

Dirvonai niekeno nearti. Dirvonuos niekeno nesėtos ir neaugintos liesos smilgos, uogienojai, samanos ir tie neišvengiami šen ir ten pabarstyti zuikio poterėliai". (19 psl.)

Tegul tai autorius ir pasakoja savo tikrus ar tariamus vaikystės dienų pergyvenimus, bet aišku, kad visa tai šitaip jam tik dabar, suaugusiam inteligentui, išrodo. Anuomet, kai jis paprastas kaimo vaikas dar buvo, taip žiūrėti į gamtą ir ją pergyventi nė iš tolo nesugebėjo. Kad kaimo vaikas su sentimentais net apie „zuikio poterėlius" ar karvės geneologiją galvotų, autorius nieko nįtikins. Šitoks primetimas personažui paties autoriaus dispozicijos tik patį personažą padaro netikrą ir neįtikimą.

Čia suminėti naujojo P. Tarulio rinkinio ypatumai rodo, kad autorius, turėdamas gabumų, nevisuomet yra pakankamai apdairus ir rūpestingas. Ypač, paskirais dalykais dar daugiau rūpindamasis, permaža kreipia dėmesio į kūrinio visumą. Dėl to ir tie kūriniai, įvairiais atžvilgiais turėdami net girtinų ypatumų, kaip visuma nevisuomet daro tokį teigiamą įspūdį.

A. Gražiūnas

RELIGIJA

Atmestoji išmalda. — Duoti išmaldą, sušelpiant neturtingąjį brolį, yra vienas iš pagrindinių artimo meilės darbų. Paskutiniajame Teisme Kristus klaus mūsų, ar mes pavalgydinome išalkusįjį, ar pagirdėme ištroškusįjį, ar pridengėme nuskurusįjį. Žmonės, kurie išmaldos neduoda, gali išvarinėti velnius, gali daryti stebuklų (plg. Mat. 7, 22), tačiau kadangi jie neturi meilės, jie yra tarsi „žvangantis varis" (1 Kor. 13, 1), ir jiems Kristus tars aną lemtingą dieną: „Aš niekuomet jūsų nepažinau; atstokite nuo manęs, jūs piktadariai" (Mat. 7, 23). Amžinąjį žmogaus likimą nulems ne jo padarytos religinės nepaprastybės — velnių išvarinėjimas, stebuklai, pranašystės, kalbų dovana —, bet iš Dievo meilės kilusi ir darbais vykdoma a r t i m o m e i l ė. Išmalda yra pagrindinė ir aiškiausia šios artimo meilės apraiška. Štai, kodėl Bažnyčia nuo pat seniausių laikų išmaldą yra skelbusi, net statydama ją aukščiau už kitas krikščionies dorybes. Atkreipk dėmesio į išmaldos didybę, sako šv. Jonas Chrizostomas; jokia dorybė su ja negali susilyginti. Kristus nepasakė: ar saugojai dėl manęs mergystę. To nepasakė. Bet: buvau alkanas, ir mane pavalgydinote. Kilni yra mergystė ir kilnus yra pasninkas ir kitos dorybės, bet vis dėlto žemesnės už išmaldą" (Homilia in elemos. Migne P. G. 64).

Ir vis dėlto išmalda gali būti Viešpaties a t m e s t a. Gali būti išmaldų — ir net labai gausių —, kurios neturi krikščioniško bruožo ir tuo pačiu netenka vertės antgamtiniam gyvenimui. Žemiškasis mūsų gyvenimas tuo ir yra nuostabus bei pavojingas, kad jis kiekvieną, net ir kilniausią, dalyką gali paversti nevertingu Dievo akyse. Išmalda, kaip parodė pastarieji metai, yra šio pavojaus ypatingai tykoma. Ir dažna išmaldą dalinanti ranka šio pavojaus yra apgalima.

Kalno Pamoksle Kristus yra šitaip išreiškęs tikros antgamtinės krikščioniškosios išmaldos esmę: „Duodamas išmaldos netrimituok ties savim trimitu, kaip kad veidmainiai daro sinagogose ir gatvėse, kad būtų žmonių gerbiami. Iš tikrųjų sakau jums, jie atsiėmė savo užmokestį. Tau gi duodant išmaldą, tegul tavo kairioji nežino, ką tavo dešinioji daro, kad tavo išmalda būtų slaptoje, ir tavo Tėvas, kurs mato slaptoje, tau atlygins" (Mat. 6, 2—3). Kitaip sakant, i š m a l d a t u r i a n t g a m t i n ė s v e r t ė s t i k t a d a, k a i j i y r a d u o d a m a n e ž m o n i ų p a g y r a m s p e l n y t i, b e t a r t i m o m e i l e i į v y k d y t i. Kas dalina savo gėrybes trimituodamas ir tuo būdu atkreipdamas į save žmonių dėmesį, tas, Kristaus žodžiais tariant, jau „atsiėmė savo užmokestį" ir tam nėra ko laukti iš dangiškojo Tėvo. Jo išmalda yra veidmainiška: iš viršaus ji atrodo artimo meilės apraiška, o iš tikro yra tiktai garbės troškimo ženklas. Slaptumas yra laidas, kad išmalda kyla ne iš savimeilės. Todėl apie savo duotą išmaldą nereikia ne tik kitiems pasakoti, bet net ir pačiam galvoti: „Tegul tavo kairioji nežino, ką tavo dešinioji daro".

Du dalykai sugadina antgamtinę išmaldos vertę: 1. reikalavimas už išmaldą padėkoti ir 2. rinkimasis išmaldos reikalingųjų. Abu dalykus tremtiniai yra patyrę savo gyvenime. Ilgus metus mes buvome elgetos, visko netekę ir visko reikalingi iš kitų. Ir mes buvome nuostabiai šelpiami. Siuntiniai ėjo po siuntinių. Tačiau su jais sykiu ėjo ir paraginimai, įspėjimai, net pabarimai, kad tik nepamirštume padėkoti. Mes buvome tarsi vaikas, kuriam dėdė duoda saldainį, o mama niuktelia į kuprą ir sako: „Na, ką reikia dėdei pasakyti?“ — „Dėkui!“ — atsako susigėdęs vaikas, kad pamiršo pirmąją sekundę ištarti šį magišką žodį, kuris atidaro kišenę, sandėlius, einamąsias sąskaitas... Mums buvo sakoma, kad turime dėkoti ir nesiliauti dėkoję, nes kitaip siuntėjai supyks ir nebevalgydins alkanųjų ir nebepridengs nuplyšusiųjų. Be abejo, mes dėkojome. Dėkingumas taip pat yra krikščioniškas dalykas. Nedėkingas žmogus yra piktas žmogus. Deja, mes dėkojome žmonėms, nes mums buvo siunčiami geradarių adresai. Mes žinojome, kas mus šelpia. Mūsų geradariai nedalino išmaldų slaptoje. O tačiau iš tikro ši padėka turėjo priklausyti Dievui. Štai vienas vaizdelis iš 1916—18 metų tremties.

Senieji lietuviai, pirmojo pasaulinio karo metu pabėgę Rusijos gilumon, štai ką pasakoja. „Mes buvome apgyvendinti viename kaimelyje prie Saratovo. Atsikėlę iš ryto prie savo kambarių durų, ant priebučio staktų, ant palangių radome padėtus ryšulėlius. Iš sykio nesupratome, ką tai reiškia. Manėme, kad kas nors juos pamiršo. Bet kai niekas neatėjo jų pasiimti, pradėjome atsiraišioti. Ir nustebę juose radome: mėsos, duonos, sūrio, drabužių... Tada supratome, kad tai buvo skirta mums sušelpti. Paklausę vietinių gyventojų, sužinojome, kad čia visada taip vargšai šelpiami“. Kam anie tremtiniai turėjo dėkoti? Tiktai Dievui, nes žmonės pasiliko slaptoje. Jie atnešė savo išmaldas naktį, kad niekas nematytų jų veido ir nepatirtų jų vardo. Jie nenorėjo gauti užmokesčio čia žemėje, todėl netrimitavo ir laikraščiuose savo fotografijų nespausdino. O šių sušelptųjų padėka Viešpačiui tikrai buvo nuoširdesnė ir tyresnė, negu tie tūkstančiai gražbyliškų laiškų, pasiųstų dabarties tremtinių.

Antras dalykas, kurį atskleidžia šis vaizdelis, yra šelpimas nesirenkant. Žmogų visados ima pagunda šelpti tą, kuris yra mano giminė, kurį rekomenduoja man patikimas asmuo, kuris man patinka savo išvaizda, savo darbu. Tuo tarpu išmaldos davimo kriterijus yra tiktai vienas: žmogaus neturtas. Šią pagundą žinojo jau Bažnyčios Tėvai ir todėl aštriai su ja kovojo. „Nesakyk, kalba šv. Bazilijus, šis draugas, šis giminė, šis man gero padaręs, o anas praeivis, svetimas, nežinomas. Jei žiūrėsi nelygybių, nepasieksi gailestingumo. Prigimtis yra viena. Ir šis ir anas yra žmogus. Dievas nori, kad padėtum reikalingiesiems, nežiūrėdamas asmenų: visi esame artimi, visi broliai, visi vieno Tėvo vaikai“ (Sermo in elemos. 1161—62 p. G. 32). Arba šv. Jonas Chrizostomas, sakydamas pamokslus, dažnai savo klausytojams primindavo, kad jie nesiteirautų, kas yra tie, kurie išmaldos yra reikalingi: „Daugelis smalsiai vargšus klausinėja tėvynės, gyvenimo, doros, profesijos, kūno sveikatos, dažnai kaltina ir prikaišioja, kad sveikam nereikią elgetauti. Todėl prašau mesti šį nenaudingą smalsumą ir gausiai duoti visiems neturtingiesiems“ (Homilia in elem. 269—70 p. Migne P. G. 51). Ir kitoje vietoje: „Nesakykime šis nedoras ir nevertas, kad gautų išmaldos; anas bjaurus, anas vėl atstumiantis. Žiūrėk ne vertingumo to, kuris reikalauja pagalbos ir paramos, bet tiktai jo skurdo“ (Hom. in vidua, 336 p. Migne P. G. 51). Išmaldos slaptumas ir šiuo atžvilgiu yra laidas, kad nebus renkamasi, bet kad bus duodama kiekvienam, kuris yra reikalingas. Žmonės, atnešusieji savo dovanas naktį, suprato šią gilią krikščioniškąją mintį. O tačiau kiek mus šelpusiųjų reikalavo mūsų fotografijų ir rekomendacijų!

Denis de Rougemont pavadino Ameriką pasauliu, kuris nepažįsta gimtosios nuodėmės. Amerikietiška išmalda rodo, kad šis pasaulis nepažįsta nė Kalno Pamokslo. Ir šiurpas nukrečia krikščionį, kuris pagalvoja, kad visos tos milijardinės išmaldos gali būti Viešpaties atmestos, ir kad tie milijonai išmaldas davusiųjų gali būti jau atsiėmę užmokestį anais rašaliniais tremtinių laiškais.

Sušelptasis

VISUOMENĖ

Neatgailėję žmonės. — Didelių sukrėtimų metai paprastai pagimdo eilę žmonių, kurie tarnauja visokiems dievams, kurie tačiau netrukus pasijaučia esą visiškoje tvarkoje, tarsi nebūtų su jais atsitikę nieko ypatingo ir tarsi jie būtų švarutėliai kaip krištolas. Tokių žmonių mes turime ir tarp savęs. Ties jais tad ir tenka mums valandėlę stabtelti.

Mesti smilkalo grūdelį į ugnį, degančią prieš Jupiterio statulą, juk buvo menkas dalykas. Nevienas tuo būtų galėjęs išgelbėti savo vietą, savo turtą, savo šeimą ir net savo gyvybę. Ir vis dėlto pirmieji krikščionys to nedarė. Jie verčiau pasirinkdavo pažeminimus, ištrėmimus, kankinio mirtį, bet ano mažučio grūdelio ugnin nemetė. Kodėl? Todėl, kad šis grūdelis — savyje smulkus ir menkutis — buvo stabmeldybės simbolis; todėl, kad anas metimas — savyje niekam iš tikro nekenksmingas — buvos savos religijos išdavimas. Ištikimybę savam Dievui — išviršinę ir regimą ištikimybę — pirmieji krikščionys statė aukščiau už visokias praeinančias ekonomines, politines, šeimines ar kurias kitokias kombinacijas. Ar mes šiuos „užsispyrėlius“ laikome nepraktiškais, negyvenimiškais žmonėmis? Anaiptol! Jie mums yra atsparumo ir ištikimumo pavyzdys. Jie mums yra karžygiai. Jie yra tie pagrindai, ant kurių stovi regimasis Krikščionybės rūmas.

Bet nevisi toki buvo ir anais senais laikais. Ir tuomet atsirasdavo asmenų, kurie smilkalo grūdelį mesdavo į Jupiterio ugnį. Ne todėl, kad jie savo įsitikinimais būtų buvę stabmeldžiai, bet kad jie šiuo savo veiksmu manė galėsią ką nors išgelbėti: save, savo šeimą, savo turtą ar gal net pačią religinę bendruomenę, kurios jie buvo nariai. Kaip Bažnyčia žiūrėjo į šiuos „realistus“? Taip kaip į išdavikus. Trumpas rankos mostas atskirdavo juos nuo Krikščionybės, ir jie ilgus metus, apsivilkę maišu ir galvas pasibarstę pelenais, turėdavo stovėti prie bažnyčios durų, kol atlikdavo atgailą ir būdavo įleidžiami į vidų. Bažnytinės funkcijos jiems ilgai būdavo draudžiamos.

Ar kitaip gali būti ir visuomeniniame bei tautiniame gyvenime? Suklupti žmogui galima. Niekas negali smerkti suklupusio, bet paskui atgailojančio žmogaus. Sakysime: Kas nors 1940 metų vasarą buvo liaudies seimo narys ir balsavo už Lietuvos prijungimą prie Sovietų Sąjungos. Rankos pakėlimas yra menkas dalykas. Bet jis yra tautos bei valstybės išdavimas. Kas nors 1943 metų pavasarį pasirašė kvietimą stoti į vokiečių kariuomenę. Plunksnos brūkštelėjimas yra menkas dalykas. Bet jis reiškia lietuviškojo jaunimo išdavimą į nacių rankas. Kas nors sugautas ir betardomas išdavė savo bendradarbius. Žodis yra menkas dalykas, bet jis reiškia savo arti-

mųjų apgavimą. Kas nors paliko Lietuvoje savo žmoną ar vyrą, o tremtyje ar emigracijoje susijieškojo kitą. Kas nors vedė svetimšalę ar ištekėjo už svetimtaučio. Kas nors išeikvojo valdinius pinigus. Kas nors pasisavino sušaudytųjų žydų turtą. Ir tt. ir tt. Sukrėtimų metais tokių įvykių pasitaiko neretai. Mes nesmerkiame šių žmonių, nes nežinome, kaip susiklosto jų sąžinė ir kiek jie jai pasilieka ištikimi. Asmeninį atsakingumą už šiuos veiksmus mes paliekame apspręsti Viešpačiui Dievui, nes tik Jis vienas regi ir vertina žmogaus širdį.

Tačiau mes negalime netarti savo žodžio viešumos atžvilgiu. Mes negalime nepasakyti, kad tokie žmonės minėtais veiksmais išsijungė iš tautinės bei valstybinės bendruomenės; kad jie virto šios bendruomenės išdavikais; kad jie be atgailos negali į šią bendruomenę grįžti. Tai pasakyti yra ne tik mūsų teisė, bet net ir pareiga, kad nesujauktume vertybių ir nepaniekintume ištikimybės jausmo.

Ir vis dėlto regime keistą dalyką. Žmonės, savo žodžiais, raštais, veiksmais paniekinę ir net išdavę lietuviškąją bendruomenę; žmonės, buvę neištikimi lietuviškoms tradicijoms ir viešajai dorovei; žmonės, pataikavę okupantams ir savo rankomis vykdę jų planus; — šitie žmonės šiandien ne tik nesivelka maišų, ne tik nebarsto savo galvų pelenais, ne tik nestovi už lietuviškosios bendruomenės durų, bet, priešingai: jie braunasi į lietuviškosios šventyklos vidų, lenda į pirmąsias vietas, o kai kurie mėgina atsisėsti net ant altorių. Jie laiko save išmintingesniais už tuos, kurie išdavysčių nedarė ir todėl atsidūrė Sibire, kacetuose ar mirė kankinio mirtimi. Vienas iš jų planuoja kultūros žurnalą; kitas organizuoja kultūros fondą; trečias leidžia ir platina religinę literatūrą; ketvirtas renka aukas lietuviškajai bendruomenei ir jos kultūrai; penktas stengiasi išsimušti į politinės partijos priekį ar atsisėsti šalpos organizacijos pirmininko kėdėje. Vadovavę tautinio pažeminimo ar išdavimo darbui, jie ir toliau stengiasi pasilikti mūsų vadais, mokytojais, patarėjais, kultūros šulais, be kurių visuomenė nepajėgtų nė žingsnio eiti lietuvišku keliu. Ir jie tai daro labai įžuliai, manydami akiplėšiškumu pridengti savo kaltę ir drąsą pastatyti atgailos vietoje. Būdami atlaidūs ir kuklūs, mes nieko nesakome jiems į akis ir neišmetame jų už tautinės mūsų šventyklos durų. Tačiau tai nereiškia, kad jų darbus mes užmirštame. Ne keršto prasme, nes keršto dėsnis yra stabmeldiškas. Jų darbų mes nepamirštame atpirkimo prasme: sutepęs sykį savo religinį, dorinį, tautinį ar visuomeninį drabužį, žmogus turi jį išvalyti atgaila ir tik tada būti priimtas į bendruomenės pilnateisius narius. Kol jis to nepadaro, kol jis pats įžuliai braunasi į bendruomenės vidų ir ten vaidina mokytojo ar vadovo vaidmenį, tol jo darbas yra tuščias, nes jį lydi kaltės prakeiksmas, tegul ir tylus, tegul ir niekeno iš viršaus neparodomas, bet visų širdyje jaučiamas.

Todėl mes ir norėtume šiems sykį paslydusiems savo broliams patarti pasekti pirmųjų krikščionių pavyzdžiu: apsivilkti atgailos drabužiu ir atsistoti bendruomenės prieangyje. Ir tiktai po ilgo laiko, kada savo kuklumu, nusižeminimu, atsiprašymu jie bus atpirkę savo kaltę, bendruomenė galės juo įsileisti į vidų ir paklausyti jų žodžių, nes tada jie plauks iš jų atgailėjusios širdies. Žmogaus būklė po nuodėmės yra nesykį vertingesnė už jo nekaltąją būklę. Šia prasme ir šv. Augustinas kalba apie „felix culpa". Tačiau tik tokiu atveju, jeigu žmogus atlieka tikrą atgailą. Nuodėmę galima tik išnaikinti, bet jos negalima niekados pridengti arba prieš ją užsimerkti. Kas yra sykį susitepęs, tam belieka vienintelis kelias: atgaila. Kitokios išeities nėra. Besigailinčiųjų ir atgailaujančiųjų žmonių niekas nesmerkia. Klysti ir pulti yra žmoniška. Tačiau yra demoniška puolimą paversti dorybe ir elgtis taip, tarsi nekaltieji būtų naivėliai, o puolusieji išminties, patriotizmo, moralės ir šventumo sostai.

Šv. Jonas Chrizostomas sykį pastojo Konstantinopolio imperatoriui kelią į bažnyčią, nes skandalingas jo gyvenimas buvo padaręs jį nevertą žengti į Viešpaties šventyklos vidų be atgailos. Nenorėtume, kad minėta kategorija žmonių sulauktų vieną dieną irgi tokio pat pastojimo. Jie patys turi susiprasti. Jie patys turi permąstyti savo praeitį ir suprasti savo darbus, kurie, menki savyje, yra dideli savo simboline prasme. Kas sykį metė smilkalo grūdelį Jupiteriui randonos žvaigždės, hakenkreuzo, Veneros, Mamonos, Judo ir kuriuo kitu pavidalu, tas negali elgtis taip, tarsi jis šio grūdelio nebūtų nė palietęs. Svetimos aukos suodžiai paženklina jo kaktą Kaino žyme, kuri neišdils tol, kol atgailos ašaros ir darbai jos nenuplaus. O kol ši žymė yra, mes prašome jos savininkus palikti tautinės mūsų kultūros šventyklą ir pasitraukti į jos „bobinčių".

A. Mc.

Kur pasuks vokiečių krikščionys demokratai? — Viena pozityviausių vokiečių politinių partijų kaizerio imperijos ir Weimaro respublikos laikais buvo Centras, kuris stengėsi išlyginti antagonistines tendencijas tarp dešinės ir kairės. Kaip žinome, Centro partijos žmonės nemaža padėjo ir Lietuvai atsikuriant. Toji partija stengėsi ir Hitlerio nacionalsocialistų brutalų veržimasi į valdžią atsverti, sušvelninti. Tačiau šičia jai nepasisekė. Pabalsuodama Reichstage už neribotus įgaliojimus Hitleriui ketveriems metams, ji save palaidojo, bet nei katalikų nei kitų padorių vokiečių nuo rudųjų brutalios diktatūros neapsaugojo. Tai buvo viena priežasčių, kodėl po šio karo vėl į politinį gyvenimą išėję vokiečiai nebenorėjo atkurti senosios Centro partijos. Tiesa, dalis katalikų jai paliko ištikimi, tačiau dabar toji partija politiškai yra nereikšminga, nes parlamente teturi 7 atstovus.

Vietoj Centro katalikai ir tikintieji protestantai sudarė krikščioniškai demokratinę uniją (CDU), kuri tam tikrose provincijose vadinasi krikščioniškai socialine unija (CSU). Šitoji dvilypė unija rinkimuose į naująjį atsikuriančios Vokietijos parlamentą (Bundestag) išėjo daugiausia ekonominiais šūkiais, nukreiptais prieš planuojamąjį ūkį ir giriančiais laisvąją ūkio sistemą. Tuos savo šūkius vokiečių krikščionys demokratai rėmė nesena praktika, kuri prasidėjo nuo 1948 m. valiutos reformos ir vokiečių ūky sukėlė nemažą gyvumą. Kad vokiečių krikščionys demokratai neiškėlė naujų projektų ir reformų, bet pasitenkino sena liberališkai kapitalistine ūkio sistema, daug svėrė ir vienas jų lyderis, Dr. Adenauer, nemaža prisidėjęs prie vokiečių valiutos reformos, kurios sėkmingas pravedimas žymiai pagerino vokiečių ekonominį gyvenimą.

Kad ta reforma ir į kapitalistiškąjį liberalizmą pakreiptas vokiečių ūkis yra davęs laikinių žymių laimėjimų, dėl to ginčytis netenka. Bet ar ta ūkiškai naudinga kryptis yra teisinga sociališkai? Ar sukrėstai Vokietijai su daugybe bedarbių ir dar daugiau pabėgėlių nereikia nieko kito, kaip grįžti į priešnacionalsocialistinius laikus? Štai tie klausimai, kurie kilo nevienam, skaitant vokiečių krikščionių demokratų rinkiminius plaktus.

Kad šiandien vokiečių kr. demokratai yra pasukę sena konservatyvine kryptimi, tai rodo ir jų susiblokavimas parlamente ir vyriausybėje su liberalistine grynai buržuazine „laisvąja demokratine partija", kuri į rinkimus ėjo beveik tais pačiais šūkiais, kaip krikščionių demokratų unija. Šita konservatyvinę kryptį ypač rodo Dr. Adenauer, neseniai išrinktas Vokietijos kancleris, kurį prancūzų katalikų „La Vie intellec-

tuelle“ žurnalas charakterizuoja, kaip „stambiosios buržuazijos ir didžiųjų vokiečių finasininkų patikėtinį“. Dėl šitokios užimtos pozicijos tikrai tektų nuliūsti, jei vokiečių krikščionių demokratų tarpe nebūtų pažangiau galvojančių ir veikiančių žmonių. Laimei jų yra. Vienas tokių yra Westfalijos ministeris pirmininkas Dr. Arnold. Yra krikščionių demokratų tarpe ir sąjūdis; vadinamas tuo tarpu kairiuoju jų sparnu, kuris yra pažangios nuotaikos ir labiau yra persiėmęs popiežių Leono XIII ir Pijaus XI enciklikomis negu kiti. Šia pažangos dvasia ir blaivus žvilgsnis pasireiškė „Vokiečių Katalikų dienose“, kurios šiemet rugsėjo mėn. pradžioj įvyko Bochum mieste, viename Ruhro pramonės centrų.

Jau pats vietos parinkimas rodo „Katalikų dienų“ socialines intencijas. Ištikrųjų jos beveik ištisai ir buvo paskirtos socialiniams klausimams svarstyti. Viešą kalbą pasakė ir aukščiau mūsų minėtas Dr. Arnold. Kritikuodamas marksistinę klasių kovos teoriją, jis taip pat pasisakė prieš buržuazinį antisocialistinį užsikirtimą. Jis pareiškė, kad dabartinio nuosavybės paskirstymo gynimas yra neteisingas ir prieštarauja krikščionybės mokslui. Šitas mintis paremia ir viena „Katalikų dienų“ rezoliucija. Joj pripažįstama, kad nuosavybė yra reikalinga žmogaus asmenybės plėtotei, tačiau drauge sakoma, kad dabartinė būklė yra priešinga socialiniam teisingumui ir stato į pavojų pačią privatinės nuosavybės instituciją. Toliau reikalaujama, kad darbininkas gautų tokį atlyginimą, kad galėtų privatinę nuosavybę įsigyti. Taip pat nurodomas reikalas išsklaidyti bet kokią kapitalistinę koncentraciją, kuri gali grėsti plačiųjų masių ūkiniam gerbūviui.

Pažymėtina taip pat rezoliucija, kurią vienbalsiai priėmė įmonių katalikai vadovai, pripažindami teisę darbininkams dalyvauti įmonių administracijoj. Pagal rezoliuciją *darbininkų dalyvavimas įmonės reikalų tvarkyme yra panašus į nuosavybės teisę.* Reikia manyti, kad šitos sociališkai pažangios rezoliucijos priėmimui nemažos įtakos turėjo įmonių katalikai vadovai. Jie nuo šių metų yra sudarę gana aktyvų sambūrį, kuris savo programą remia socialinėmis popiežių enciklikomis. Tame sambūry dalyvauja daugelis stambiausių Ruhro pramonininkų.

Bochumo „Katalikų dienos“ turėjo didelį atgarsį Vokietijoj. Net socialistų spauda gana plačiai jas aprašė, pritardama be rezervų priimtoms rezoliucijoms. Nors tos dienos buvo religiškai socialinio pobūdžio, tačiau jos gali turėti ir politinės reikšmės. Į jas galimą žiūrėti, kaip į *įspėjimą*, kurį padarė katalikų darbininkų masės drauge su sociališkai pažangios krikščionybės gynėjais tiek vokiečių krikščionių demokratų vadovybės daugumai, tiek aukštajai dvasininkijai nenukrypti į tariamai liberalinį kelią, kuris tikrovėje taptų giliai reakcionierišku konservatizmu.

„La Vie intellectuelle“ žurnalas Bochumo dienų apžvalgą baigia šitokiu įvertinimu: „Tuo momentu, kai vokiečių partija, kuri sakosi norinti savo politinę dotriną atremti į krikščionybę, ruošiasi su daugumos vyskupų pritarimu vykdyti politiką, sutampančią perdaug su buržuazijos troškimais išsaugoti savo privilegijas, — įspėjimas, padarytas 600.000 vokiečių katalikų Bochume, mums atrodo ypatingai reikšmingas“. (La Vie intellectuelle, octobre 1949, 319 psl.) Mes tik norėtume, kad šitą svarbų įspėjimą vokiečių krikščionių demokratų konservatyviška vadovybės dauguma išgirstų ir praktikoj neišduotų tų principų, kuriuos didieji popiežiai Leonas XIII ir Pijus XI yra nurodę. *O principų išdavimas, kad ir kaip jis tam tikru momentu atrodytų patogus ir naudingas, nieko gero nei krikščionybei nei žmonijai neatneša ir nieko neišgelbsti.* Tai aiškiai liudija tiek „protingoji“ Centro politika, balsuojant už neribotus įgaliojimus Hitleriui, tiek „protingoji“ kompromisinė vakariečių politika su Hitleriu Muenchene ir vėliau, per II pasaulinį karą ir po jo, su Sovietų Sąjunga. **J. Ž-kas**

Kaip JAV platinti lietuvių spaudą? —Kiekvienam galvojančiam žmogui yra aišku, kad gera knyga, geras žurnalas ir geras laikraštis yra svarbios priemonės ne tik pačiam šviestis ir kultūrėti, bet ir tautiškai stiprėti. Tai ypač svarbu JAV, kur lietuviškumas yra gerokai nusilpęs. O jį sustiprinti per lietuvišką knygą ar žurnalą atrodė lig šiol negalima, nes Amerikos lietuviai, kaip ir apskritai amerikiečiai, skaityti nemėgsta. Šitokia nuomonė kursavo Vokietijoj, kai vienas kitas tremtinys, kuris savo pažįstamiems už padarytą gerą buvo nusiuntęs į Ameriką knygų ir laikraščių, buvo gavęs maž daug tokį atsakymą: knygų ir laikraščių galite nesiųsti, nes mes popierio čia turime. Atrodo, kad šita nuomonė bus netiksli. Vienas mūsų bendradarbių, tuo klausimu rašydamas, duoda ir savo pasiūlymus. Jis rašo:

„Ligi šiol kažin kaip buvo įsprasta kartoti, kad Amerikos lietuviai lietuviškų knygų neskaito, todėl ir jų leidyba čia buvo kone visai sustojusi. Tačiau dabar aš esu įsitikinęs, kad, privažiavus tremtiniams, jau reikia kalbėti ne apie skaitymo, bet apie platinimo krizę... Žmogus čia pasiutiškai įkinkytas į darbą. Reikia didelio pasišventimo, ryte 6 val. išvažiavus iš namų ir vakare apie 6 val. 30 min. grįžus, dar bėgti į paštą (bet ir jis dažniausia jau būna uždarytas), užpildinėti perlaidas ir tt., kad gautum kokią nors Chikagoj ar kur nors kitur atmuštą knygą. Tai ryžtasi tik knygos alkoholikai. Bet argi dėl to Amerikos lietuvį galima kaltinti, kad jis knygos neskaito? Juk čia lietuvis po ranka neranda nė vieno lietuviško knygyno ar kiosko. Bet jeigu pati knyga aplankytų jį, po 12 val. grįžusį namo ir besiilsintį, tai jis mielai ją imtų, pirktų ir skaitytų. Čia ir iškyla pats pagrindinis knygos ir žurnalo platinimo klausimas. Kol jis nebus sutvarkytas, nieko rimtesnio padaryti nebus galima.

Lietuviška bažnyčia ir lietuviška klebonija čia galėtų daug padėti. Bažnyčion nueiti, bent sekmadieniais, tikintysis laiko vis dar atranda. Prieš ir po pamaldų visada čia žmonių susiburimas. Nesant knygyno, jį galėtų pavaduoti klebonija. Bet deja, daug kur ji parapijiečiui šalta. Broliško paprasto kontakto nebėra. Kunigo tipas daug kur valdininkiškas. Nemažoj daly klebonijų svetima galvosena, mielesnė angliška“. Toliau autorius nurodo, kad nevisur taip bloga, ir prieina prie Baltimorės: „Baltimorei šiais atžvilgiais priekaištauti negalima. Kun. Dr. Mendelio ir tautiškai susipratusių seselių kazimieriečių dėka ir klebonija ir mokykla yra virtusios parapijos širdimis. Jau ir seniau visi kultūriniai ir spaudos reikalai parapijos vadovų nebuvo pamiršti, o sulaukus naujų talkininkų iš tremties, ateity turės dar pagerėti. Jau sumanyta bažnyčios prieangy įtaisyti lietuviškų knygų vitriną, kad, išeidami iš bažnyčios, žmonės turėtų progų jų nusipirkti. Pradžiai buvo pabandyta taip su laikraščiu. Tokio „Darbininko“ anksčiau visoj parapijoj savo iniciatyva skaitė tik keliolika žmonių. Dabar, klebono rūpesčiu, bažnyčios prieangy sekmadieniais po pamaldų pastatoma du vyrukai su glėbiu „Darbininkų“. Ir kas sekmadienis jo išperkama ne dešimtys, bet šimtai“.

Iš šito pavyzdžio išvada labai aiški: kiekviena lietuviška parapija, kad ji galėtų išlaikyti lig šiol turėtą lietuviškos tvirtovės vardą, turi turėti spaudos kioską, kuris knygas ir laikraščius pardavinėtų bent sekmadieniais prie bažnyčios. Suprantama, kad tam reikalui turi būti parinktas tinkamas žmogus, kuris būtų klebono ar kito kurio parapijos pareigūno priežiūroj. **J. Gintautas**

DOSTOJEVSKIS IR MŪSŲ LAIKAI

Ryšium su egzistenčialinės krypties išsivystymu filosofijoje ir chaotiška būkle šio meto politiniame ir visuomeniniame gyvenime, vis dažniau pasigirsta Dostojevskio vardas. Knygų rinkoje pasirodo naujos jo veikalų laidos, nauji vertimai, naujos įdomios studijos apie patį rašytoją ir jo iškeltąsias idėjas. Dostojevskį dabar skaito visi, jo problemas diskutuoja ne vien tik literatūros studentai, kritikai, be taip pat ir filosofai, politikai, sociologai, juristai, pedagogai. Dabar jau niekas neabejoja, kad senojo renesansinio humanizmo kūrybinės jėgos jau išseko ir kadaise toks stiprus jaunatviškas džiaugsmas jau užgeso. Ilgesys naujo, geresnio aukštenio žmogaus nuo Nietzsches laikų iki šių dienų jau yra pasiekęs savo kulminaciją. Kai kurie tad, kaip André Gide, nori sugretini Dostojevskį su Nietzsche ir laikyti juodu naujojo humanizmo tėvais ir pranašais.

Tačiau, kiek giliau ir sąžiningiau panagrinėję Dostojevskio idėjas, pamatom didelį šiųdviejų mąstytojų skirtumą. Tai, kas juos jungia ir leidžia statyti vieną šalia kito, yra aiškus nepasitenkinimas lėkštu ir apribotu humanistiniu žmogumi. Ir vienas ir kitas nori iškelti žmogų iš siaurų medžiaginės tikrovės varžtų, duoti jam laisvės sparnus nešančius į begalybę. Tik Nietzchės žmogus lieka pakibęs nerealioje viršžmogio idėjoje, tuo tarpu kai Dostojevskio žmogus savo atbaigimą ir nelygstamą vertę randa aukščiausioje realybėje — Kristuje. Šitai turint prieš akis, galima būtų kalbėti apie Dostojevskį kaip apie naujo, pagilinto krikščioniškojo humanizmo tėvą ir įkvėpėją.

Tai, kas taip nesulaikomai patraukia, pririša ir sugestijonuoja kiekvieną Dostojevskio skaitytoją, yra žmogus ir jo dalia. Žmogus ir jo skausmingasis laisvės kelias yra pagrindinė rašytojo viso gyvenimo kūrybos tema. Apie žmogų sukasi viskas, jis visų dėmėsio centre, jo iškėlimui ir išryškinimui turi tarnauti visas apie jį judąs pasaulis. Kiekvienas Dostojevskio veikalas turi paprastai kokį nors vieną centrinį personažą, apdovanotą nepaprastai komplikuotu ir turtingu dvasios pasauliu. Jis pasakojimo pradžioje pasidaro labai paslaptingas, lyg mįslė, kuriai išspręsti sutelktos visos aplinkybės ir antraeiliai veikėjai. Jei vaizduojami labai įdomūs ir kiti asmenys, tai jie neturi savarankiškos egzistencijos, jie, atrodo, gyvena, kovoja ir miršta dėl to paties vieno pagrindinio žmogaus, yra tarsi jo dvasios dalelės. Ir ta centrinė asmenybė yra arba kitų atskleidžiama, kaip pvz. „Biesuose" Nikalojus Stavroginas, arba per ją, lyg saulės šviesoje, išryškėja kitų likimas: — toks yra jauniausias Karamazovų, brolis Aliоša, kuris atspėja brolio Ivano paslaptį, toks yra skaidrus ir kilnus „Idijoto" kunigaikštis Miškinas. Ir vienu ir kitu atveju sprendžiama ta pati didelė, tragiška žmogaus problema.

Dostojivskis veda savąji žmogų su nepaprasta dinamika kančios keliu, pats kartu su juo išgyvena laisvės tragizmą, iki visiško nusivylimo ir, pagaliau, nežmoniškom pastangom kelia jį į šviesą. Nenuostabu tad, kad rašytojas, taip dramatiškai ir įtikinančiai vaizduodamas vidaus pasaulį, priverčia skaitytoją taip pat dalyvauti to žmogaus skausme, svaigti jo aistroje ir ilgesingai laukti išsivadavimo ryto. Ši hipnotizuojanti jėga, taip būdinga Dostojevskio kūrybai, plaukia iš didelės autoriaus meilės žmogui. Jis pats daug kentėjo, išgyveno mirties baimę, patyrė katorgos sunkumus; turėjo progos bendrauti su įvairiais žmonėmis savo krašte ir užsieny. Ir šį turtingą savo patyrimą, liepsnojančią meilę ir ilgesį jis atneša prie savo, vizijose gimusio žmogaus kojų. Dostojevskis buvo pirmas, kuris išdrįso arčiau prie žmogaus prieiti, pasilenkti per tamsiosios jo buities bedugnės kraštą ir leistis į šiurpiąsias jos gelmes. Šios savybės leido jam tapti vienu iš didžiausių žmogaus dvasios gelmių regėtojų, nelaimingo, savo egoizmo pinklėse pasiklydusio žmogaus gelbėtoju ir dabarties dvasinės krizės pranašu.

Koks tad yra tas Dostojevskio žmogus? Berdiajevas, norėdamas duoti aiškesnį Dostojevskio žmogaus supratimą, palygina ji su Dantės ir Šekspyro žmogumi.

Dantės žmogus yra objektyvinės, hierarchiškai suformuotos tvarkos dalelė. Jo viršuje dangus, o apačioje — pragaras. Įvairūs pragaro ratai su savo baisiomis kančiomis yra ne kas kita, kaip tos objektyviosios dieviškos tvarkos patvirtinimas. Dievas ir piktoji dvasia — tai realybės, egzistuojančios šalia žmogaus. Dantė savo kūryba geniališkai atvaizdavo viduramžių pasaulio ir žmogaus supratimą. Šekspyro gi kūryboje atsispindi renesanso žmogus. Čia vaaizduojamasis žmogus pajunta savo vertę, savo galią. Pasaulis jam jau nebe ribota, hierarkiškai sutvarkyta visuma, bet neaprėpiamų tolių begalybė, prieš kurią jis pajunta baimę. Šią baimę renesanso žmogus stengiasi nugalėti slėpdamasis savo plačiajame psichiniame pasaulyje. Šekspyras atskleidžia mums pirmą kartą komplikuotą, daugiasluogsnę žmogaus psichiką ir tuo budu tampa vienu iš didžiausių renesanso kultūros genijų. Tačiau ir Šekspyras dar neįstengė įsiveržti į pačias intymiausias žmogaus dvasios gelmes. Humanistinis žmogaus supratimas dar buvo per stiprus, todėl šio didžiojo dramaturgo dėmėsys koncentravosi tik žmogaus dvasios periferijoje, paliekant visai nepaliestą irracionaliąją sritį.

Visai nauja epocha prasideda su Dostojevskio žmogaus supratimu. Jis, kaip ir Šekspyras, nebelaiko žmogaus tik organine objektyvinio kosmo dalimi, bet taip pat nepasitenkina ir humanistine žmogaus koncepcija, pagal kurią žmogus buvo pastatytas ant savo kojų, žemės pavišiuje, o dangus ir pragaras, Dievas ir velnias, kaip nerealios ir protu neaprėpiamos sąvokos, nustumiami į nežinios, irracionalybės sritį, su kuria nėra jokio ryšio negalimas joks santykiavimas. Dostojevskiui pasirodė nepilnas anas plokščias, į gyvenimo būtinybės rėmus įspraustas žmogus, jis laikė tokį žmogaus supratimą net visos renesanso humanistinės kultūros silpnėjimo ir išsigimimo priežastimi. Todėl jis ryžosi atkreipti pasaulio akis į trečią, žmogaus buities matavimą, į gylio matavimą. Dostojevskis savo kūryba atveria naujas, nepatirtas, slaptingas gelmes ir parodo mums pilną, iki šiol dar nematytą, gyvą žmogų. Savo iki pastarojo dešimtmečio dar mažai įvertintu veikalu „Pogrindžio memuarai" Dostojevskis parodė žmoguje tūnančią požemio tamsą, kurioje yra ne tiktai realus, bet dar įdomesnis ir sudėtingesnis gyvenimas. Naujasis rašytojo vaizduojamasis žmogus yra nepaprastai komplikuotos ir gilios dvasios, kurios gelmėse susitinka „dangus ir pragaras, demono ir švenčiausios Mergelės idealas". Dostojevskiui pirmoje eilėje ir rūpi šias dvasines gilybes įžvelgti ir suprasti, o paskui, iš jų išeinant, aiškinti periferijoje, psichinėje plokštumoje ir išoriniame gyvenime vykstančias apraiškas.

Tragiškas, pilnas netikėtumų ir paslapčių yra kelias, kurį turi pereiti iki pilno subrendimo Dostojevskio žmogus. Tai laisvės kelias. Šitame kely autorius susitinka su savo žmogumi ir seka jį. Ne iš karto paaiškėja to žmogaus paslaptis. Turėjo praeiti daug metų, buvo parašyta visa eilė veikalų, kol „Pogrindžio memuaruose" iškeltosios revoliucinės ir genialios idėjos rado savo atbaigimą „Didžiojo inkvizitoriaus" legendoje.

Dostojevskiui rūpi ne ramus, viskuo patenkintas, sotus ir paklusnus žmogus, bet nenuorama, sukilėlis, skelbiąs kovą įprastajai tvarkai ir sustingusioms formoms. Tokiame žmoguje jis girdi gyvą laisvės balsą. Toks žmogus, kuris pralaužia gyvenimo paviršiaus kiautą ir, apsvaigintas savosios laisvės pajautimo, neriasi į pogrindį, į tamsą, toks žmogus patraukia rašytojo dėmėsį, tokį jis myli ir yra pasiryžęs lydėti net ir per klaikiausią naktį. Dostojevskis myli savąjį žmogų, bet jo meilė nėra humanistiškai suprastoji meilė ir užuojauta. Jis savo mylimąjam skiria skausmo kelią, nes šis yra laisvės kelias. Be laisvės jis nesupranta žmogaus.

Daug kas prikiša Dostojevskiui nesveiką demoniškumą ir klausia, kodėl jis negalėjo ramiai ir normaliose aplinkybėse išryškinti savojo žmogaus paveikslo. Atsakydamas į tai, K. Pflegeris savo esejuje pabrėžia Dostojevskio kūrybos apokaliptiškąjį pobūdį. Apokaliptikas yra tas, sako jis, kuriam rūpi ne vien galutiniai pasaulio įvykiai, bet taip pat ne mažiau ir šių įvykių pradžia. Apokaliptikui gyvenimas tai nuostabios arkos sujungtas vyksmas, kurio pradžia ir galas vienas kitą papildo, vienas kitą paaiškina. Dostojevskis kaip tik ir nori pasinerti į pačią žmogaus pradžią, į tą būklę, kurioje dar nėra jokios asmenybės, kur tik šalta dykuma, tik nuoga galimybė. Iš čia tad prasideda žmogaus dramatiškasis laisvės kelias. Dostojevskis, sako tas pats esejistas, elgiasi panašiai kaip Rembrandtas, kuris nuostabius šviesos spindulius iššaukia iš tamsiausių gelmių. Dostojevskio menas yra dinamiškas, patetiškas ir skausmo prisotintas. Ne piktas demoniškumas, bet didi meilė kovojančiam ir jieškančiam žmogui lydi kiekvieną jo personažą.

Savo tragiškąji kelią Dostojevskio žmogus pradeda, kai pajunta, kad jis nebėra sustingusi raidė, nėra tik „pianino klavišas" ar „medinis pleištas" užkišti visuomenės spragai, bet savarankiška, laisva būtybė. Tada jis laisvai užakcentuoja savo Aš, spjauna į viską, juokiasi iš matematišku tikslumu nustatytos tvarkos ir gaivališkai skuba ten, kur diktuoja laisva jo valia. Ši laisvė svaigina jį, nesvarbu, kad ji skausmą ir nepatogumus jam neša. Pogrindžio žmogui skausmas ir griuvėsiai malonesni už gėrį, džiaugsmą, asmens gerovę. Ir taip jis leidžiasi vis tolyn ir pačiose gelmėse lieka apnuogintas, lygiai atviras gėriui ir blogiui. Šioje būklėje ir gėris ir piktas gali jį vienodai patraukti ir laisvės sparnais nusinešti paskui save. Čia prasideda skaudžiausios žmogaus dvasinės krizės valandos, nes labai dažnai blogis, pasipuošęs grožio skraiste, jį apgauna ir pavergia. Dabar jis neturi laiko galvoti ir apsisvarstyti. Laisvės svaigulys žmogaus nepaleidžia: — jis turi slėpiningąjį laisvės kelią nueiti iki galo, nesvarbu koks jis bebūtų. Dostojevskis visa eile personažų atvaizduoja įvairius to kelio tarpsnius. Pogrindžio žmogus, Raskolnikovas, Versilovas, Verchovenskis, Kirilovas, Stavroginas, Ivanas Karamazovas, — tai vieno ir to paties Dostojevskio žmogaus skaudžiosios kelionės momentai. Pagaliau, pasiekiama žmogiškų galimybių riba. Aklai save tenkindama žmogaus laisvė pavirsta į sauvalę, o pats žmogus atsiduria tamsiam, tvankiam požemy prieš neperžengiamą sieną. Ir dabar dar jis negali sustoti. Jis nori padaryti paskutinį savo laisvos valios eksperimentą — nusižudyti. Šiuo veiksmu jis mano nugalėsiąs paskutinę kliūtį, peržengsiąs žmogiškąsias ribas ir pats patapsiąs dievu. Čia išryškėja žmogaus nerimo paslaptis: jis nori atbaigti save viršžmogiškoje realybėje arba sunaikinti save, parodant tuo neaprėpiamąją savosios laisvės galią, — bet tik nepalikti paprastu, menkučiu, baimės valdomu padaru, kurio gyvenimas tvarkomas iš anksto pramatytais ir „Euklidiškosios geometrijos apskaičiavimais diriguojamais" dėsniais.

Tragiškasai kai kurių Dostojevskio veikėjų galas duoda mums naujos šviesos tolimesniam ir gilesniam rašytojo žmogaus supratmui. Žmogus iš pogrindžio, Kirilovas, Stavroginas, Ivanas, ir didžiausio nusivylimo valandomis nepraranda Dievo ilgesio. Autorius nori parodyti, kad ir tamsiausiame požemy dar gali sušvisti ilgesio spindulys kad ir iš didžiausio skausmo dar galima prisikelti ir atgimti. Nemirtingumo ilgesys tai centrinė, vedamoji idėja, kuri žymi visus didžiuosius Dostojevskio personažus. Tik ji išryškina, kodėl Dostojevskio žmogus savo laisvės kelią eina iki galo, nesvarbu, kad jis ir suduš, savo neribotam egoizme sunaikins save. Kažkas yra pasakęs, kad žmogiškosios laisvės bedugnė šaukiasi dieviškosios malonės begalybės. Šią tiesą tragiškąja savo patirtim patvirtina kiekvienas Dostojevskio veikėjas. Rašytojas nepalieka mūsų prie žmogiškosios sauvalės sunaikintų aukų. Jis veda dar žingsnį ir leidžia sužibėti naujam vilties spinduliui. Tai Satovo, Zozimos ir Aliošos pavidalai. Jų skaidrios širdys ir tikėjimas į Kristų parodo kitiems kelią į šviesą, į tikrąjį nemirtingumą. Ir pagaliau, skausmingoji žmogiškosios laisvės dialektika, žmogaus dvilypumas ir prieštaravimai išsisprendžia ir susilieja į vieną saulėtą sintezę „Didžiojo Inkvizitoriaus" Kristaus asmenyje. „Visa milžiniškoji Dostojevskio kūrybą, sako Pflegeris, galima būtų palyginti su elipse, kurios viename židinyje — tamsus požemis, kitame — Kristus". Tikrai, tarp šių dviejų židinių vyksta dinamiškas, prieštaravimų pilnas Dostojevskio vaizduojamojo žmogaus gyvenimas. Kiekvieną kartą vis naujais pavidalais jis pasirodo, iškeldamas vis naujus slėpinius ir pabrėždamas žmogaus neišdildomąją nemirtingumo žymę.

Nors Dostojevskis ir nepaduoda detaliai atbaigto savo žmogaus paveikslo, tačiau visus jo personažus žymi tikras, jaudinantis žmoniškumas. Nors ir žemiausiai puola jis, nors ir demoniškiausiai tyčiojasi ir griauna viską, nors ir klaikiausiai jis miršta ir sudūžta, — jis visą laiką lieka žmogus, natūralus ir tikras žmogus. Jo likimas jaudina kiekvieną, nes jo tragizme kiekvienas gali rasti savęs dalelę. Teisingai yra pasakęs Berdiajevas, kad „visa Dostojevskio kūryba — tai didžiulė žmogaus apologija". Kiekvienas žmogus jam neša su savim kažką gražaus, slėpiningo ir jaudinančio. Prieš kiekvieną žmogų jis galėtų nusilenkti ir pabučiuoti jo pėdomis paliestą žemę, nes kiekviename rašytojas mato nemirtingumo misteriją, kiekvieno žmogaus akyse į jį šviečia Dievo-žmogaus, Kristaus paveikslas.

Štai kodėl mus jaudina iki ašarų skausmingas Dostojevskio personažų likimas štai kodėl mes negalime užmiršti jų kančios ir silpnumo, štai kodėl, pabaigę skaityti Dostojevskio veikalą, pajuntam nerimą ir nesulaikomą kvietimą pažvelgti į savo vidų, — nes jo gyvajam žmoguje mes matom savo žaizdas, o jo šauksme — savo vienatvės valandų ilgesį.

Kun. Dr. Voldemaras Cukuras

LIETUVIAMS RAŠYTOJAMS TREMTYJE

(Atviras laiškas)

Kai kurie recenzentai, minėdami mano praeitąjį gyvenimo kelią, nepamiršta visuomenei ir man priminti, kad dar prieš 1939—1944 m. karą buvau keliais atvejais kalinamas Lukiškių kalėjime ir Kartūzų koncentracijos stovykloje. Kadangi šis faktas gali būti įvairiai suprantamas (Vilniaus krašto lietuvių tarpe, kaip ir kitur, būta kelių ideologinių srovių), nuo savęs, aiškumo dėlei, norėčiau pasakyti tik tiek, kad esu buvęs kairiojoj barikados pusėje. Priklausydamas „varsnininkų" sąjūdžiui, skelbiau kovą ne tik tautinei, bet ir socialinei priespaudai, viešpatavusiai Vilniaus krašte. Gal todėl, o gal išeidamas iš to fakto, kad esu gyvenęs ne N. Lietuvoje, o „anapus" (Vilniaus krašte ir kurį laiką Lenkijos gilumoje), esu laikomas „nuošaliai lietuvių literatūros arenoje" (L. Miškinas).

1939 m. rudenį, Raudonajai Armijai okupavus Vilnių, išvažiavau šeimyniniais reikalais į V. Baltgudiją. Vilnių grąžinus Lietuvai ir uždarius sienai, likau, gyventi S. Vileikoje, kur buvau priverstas eiti inspektoriaus pareigas. Mano uždavinys buvo organizuoti liet. mokyklų tinklą Švenčionių krašte. Pastebėjęs aiškias rusifikacijos tendencijas, padariau raštu Švietimo Skyriaus Valdybai pranešimą, kuriuo įrodžiau, pasiremdamas V. Budrevičiaus (Mirūno) statistika, kad liet. mokyklų tinklas numatomas permažas; kad net lenkų okupacijos metu Švenčionių rajone būta daugiau mokyklų su lietuvių dėstomąja kalba, negu jų numatoma naujam režimui atėjus. Taip pat neiškenčiau nepadaręs ir kitų kritiškų pastabų „naujosios tvarkos" adresu. Po to susilaukiau gana žiauraus finalo: 1940 m. vasario mėn. buvau suimtas su „tarnybos baltųjų defenzyvai" rezoliucija.

Perėjęs Vileikos kalėjimo ir Viatlago taigos košmarą, 1942 m. kaip „buvusios Lenkijos" pilietis drauge su kitais politiniais kaliniais buvau amnestuotas ir gen. Anderso karių eilėse prasiveržiau į civilizuotąjį pasaulį.

Šios savo nelengvos fizinės ir dvasinės Odisėjos liudininkais kviečiu: visus Vilniaus krašto lietuvius šiapus ir anapus geležinės uždangos; Apvaizdą, mačiusią mane Vileikos kalėjimo celėje ir Viatlago taigoje, lydėjusią mane per Persijos, Irako, Transjordanijos, Palestinos ir Egipto tyrus, globojusią mane Monte Cassino ir Adrijos pakrančių pragare 1944 m. ir Palagiano karo ligoninėje. Liudininku kviečiu taip pat Diplomatų Kolegijos Šefą min. St. Lozoraitį, kurio padedamas išsivadavau iš visų svetimųjų „globų" ir atgavau galimybę dirbti tautai.

Manąjį C r e d o sudaro trys didžiosios laisvės: laisva Tauta, laisvas Žmogus, laisva Kūryba. Jomis tikėjau prieš 15, prieš 10-tį metų, jomis tebetikiu ir šiandien. Jeigu kas nors kokiais nors sumetimais mėgintų jieškoti šešėlių, galinčių šią tiesą užtemdyti, būčiau linkęs laikyti tai nesusipratimu, neišsiaiškintu, praeinančiu momentu.

Šiandien esu pavargęs. Vis dažniau ir aiškiau pradedu jausti jėgų ir sveikatos stoką. Eidamas per Argentinos dirbtuves ir fabrikus, užtikęs nepakeliamus sunkumus ir nelengvai normaliu žmogišku protu suvokiamas ir suprantamas pinkles, į kurias čia yra veliamas kiekvienas, rodąs norą dirbti lietuvių kultūros labui ir negalįs to darbo atsisakyti — noriu būti Jūsų išgirstas.

Esu giliai supratęs bendro veikimo būtinumą Tautos laisvei ir jos kultūrai gelbėti. Todėl reikalauju bendro fronto sudarymo kovai prieš mūsų ir visos Vakarų kultūros priešą.

Visa širdimi esu su Jumis. Jeigu manęs nesuprasite — nekaltinsiu Jūsų. Taip pat nepriekaištausiu, jeigu kuris nors iš Jūsų ir toliau laikys mane „anapus" lietuvių literatūros arenoje ir minės skaudžius mano gyvenimo faktus (Gal ir „klaidas", kurių niekas gal už mane patį labiau ir skaudžiau nepergyvena).

Linkiu Jums ištvermės ir sėkmės sunkiame kelyje, eiti tvirtu žingsniu kovos ir vargo taku ir pasiekti užsibrėžtąjį tikslą. Jei gyvensiu — jo pasiekimu džiaugsiuos drauge su Jumis. Jeigu trauksiuos — iki paskutinės valandos tikėsiu artėjančia aušra.

Buenos Aires, 1949. 8. 11 d.

Jūsų **Juozas Kėkštas**

MENAS

Dailininkas Petras Kiaulėnas. — Lietuvių menininkų tarpe Petras Kiaulėnas — vienintelis, kuris sėkmingai veikia dviejose labai skirtingose meno šakose: tapyboj ir architektūroj. Pastarojoj jis dar neturėjo progos pilnai pasireikšti, bet tapyboj jis jau yra užsikariavęs garbingą vietą XX a. Paryžiaus modernistų tarpe. Tai įrodo ne taip seniai pasirodžiusi jo monografija, kurią yra parašęs prancūzų meno kritikas Maurice Scherer[1]).

Kadangi minėto leidinio įžanga parašyta rimto meno kritiko ir nagrinėja bei apibūdina ne tik P. Kiaulėno kūrybą, bet apskritai liečia modernioio meno problemas, todėl pravartu apie tai painformuoti mūsų visuomenę, kuriai meno klausimai bent kiek rūpi.

Anot M. Schererio jaunas lietuvis tapytojas P. Kiaulėnas, atvykęs į Paryžių 1939 metais, trumpu laiku sugebėjo pasirodyti pirmos rūšies talentu. „Visconti" galerijoj organizuotoj parodoj 1944 m. P. Kiaulėnas įrodė, kad jo drobės nė kiek nenukentėjo nuo kaiminystės tokių pasaulinio masto meisterių, kaip Matisse, Derain, Othon Friesz, Modigliani, S. Valadon. Vėliau dar keliose parodose, ypač „Chardin" galerijoj išstatytais darbais, dailininkas įtikino, kad jis toli gražu nesilaiko kokios nors vienos formulės, užtikrinančios jam pasisekimą, bet leidžiasi į vis naujus jieškojimus, tikrai jausdamas savo pajėgumą ir vadovaudamasis savo temperamento reikalavimais. To jis pasiekė ne vien talentu, bet taip pat darbu ir studijomis.

Gimęs 1909 m. sausio 10 d. Lietuvoj, Rokiškio apskr. Naniškių kaime, ir baigęs Kauno Meno Mokyklą, kaip gabiausias mokinys, Kiaulėnas gavo valstybinę stipendiją ir išvyko į užsienius. Apalankė didžiuosius meno centrus: Berlyną, Briuselį, Paryžių, Milaną, Florenciją, Romą ir kitus. Tapybos studijas P. Kiaulėnas tęsė Romoj. Karališkoj meno akademijoj gavęs licenijatą, jis ėmėsi studijuoti architektūrą. Bet, nepatenkintas Romos architektūros mokyklomis, jis persikraustė į Paryžių.

Karui prasidėjus, P. Kiaulėnas norėjo išvykti į Bostoną studijuoti Technologijos institute. Tačiau, karo aplinkybių sukliudytas, architektūros studijas tęsė Paryžiaus Ecole Nationale Supérieur des Arts Décoratifs ir universiteto Urbanizmo institute. Tie metai Paryžiuj dėl lėšų stokos ir ryšių nutrūkimo su gimtuoju kraštu Kiaulėnui buvo ypatingai sunkūs ir vargingi, tačiau jo talento nesužlugdė. Jau 1942 metais dailininkas vėl galėjo imtis tapybos, nes architektūros nelaikė savo vieninteliu verslu. Į architektūrą jis žiūrėjo, kaip į priemonę meno horizontui praplėsti. Ir iš tiesų, architektūros studijos kontrasto keliu padėjo jam susidaryti vaizdybos sąvoką išimtinai tapybinę. Jos jam tam tikru būdu parodė — ko nežino daugelis tapy-

[1]) P e t r a s K i a u l ė n a s, Tuebingen, Patria.

tojų, — kad paveikslo kompozicija turi savus dėsnius, skirtingus nuo kitų įstatymų, kurie taikomi tūrių proporcijoms ir pusiausvyroms nustatyti.

Ši evoliucija į subtilesnį pusiausvyros jausmą padiktavo dailininkui ir naują tapybos techniką, dėl kurios P. Kiaulėnas priskirtinas koloristų kategorijai. Šis jo ypatingas susirūpinimas tapysena arba tapybine rašysena yra padiktuotas būtinybės suvesti plastiškai sudarytas spalvines mases (pagal jų pačių reikalavimus) į vieną darnią sistemą. Kadangi spalva pirmiausia akcentuoja paveikslo plastiškumą, tai P. Kiaulėnas, kaip visi tapytojai novatoriai, yra stipriai susirūpinęs spalvų problemomis. Todėl jo, kaip koloristo, harmonijos ir numatyto tono vizija eina pirma kompozicijos ir lydi jos plėtotę. Jo pirmuose darbuose pasireiškusi meilė duslioms ir skurdžioms spalvoms suartina P. Kiaulėną su tokiais tapytojais, kaip Cézanne arba Van Gogh, kurie kukliai laukė savo talento subrendimo, kad paskui duotų visišką laisvę savo koloristiškam temperamentui.

P. Kiauleno drobės, tapytos tuoj po atvykimo iš Romos, turėjo (tai visai naturalu) mokyklos žymių. O jos leido tikėtis, kad tapytojas galės pasiduoti moderninėms teorijoms: grafizmui arba plokščiai tapybai. Nors tos teorijos pačios savy yra vaisingos, tačiau jos pasirodė mažai tinkamos Kiaulėno būdui, taip menkai linkusiam į abstrakcijas. Pažymėtina taip pat, kad pirmose tokiose patraukliose drobėse, kaip p. M. portretas, matyti siužeto pamėgimas, kas visai nėra peiktina, nes neprieštarauja prigimčiai, kuri leidžia sau spontaniškai išlieti plastikos ir poezijos jausmą. Ir ankstybesnėj produkcijoj (dar prieš gėlių etiudus) Kiaulėnas buvo meniniku, kuriam tapyba yra kas kita negu spalvotų plokštumų harmoningas ansamblis.

Kad ir kaip būtų sunku jo kūrybą priskirti prie kokios nors meno srovės, vis dėlto reikia pripažinti, kad ji yra stiprioj prancūzų impresionistinės kilmės tapytojų įtakoj. Iš jų, ypač iš Renoiro, Bonnardo ir kai kurių fovistų, Kiaulėnas yra pasisavinęs labai drąsią spalvos koncepciją ir tapyseną. Nors ji atrodo griežta, bet iš tikrųjų garbina niuansus ir yra priešinga tiek kietam piešiniui, tiek spalvų egzaltavimui dėl jų pačių.

P. Kiaulėnas buvo savarankiškas mokinys. Jis mokėjo išlaikyti savo kūriniuose puikų švarumą ir gražios medžiagos meilę, taip savą šiauriečiams tapytojams, bet svetimą prancūzų tapybai, kuri yra daugiau formalinė ir logiška. P. Kiaulėnas mums atskleidė daug modernesnę viziją negu aukščiau minėti pavyzdžiai ir pasirodė galįs atnaujinti impresionizmo techniką, suteikdamas jai tamprumo ir švarumo. O be to negali apseiti joks aktualus meno kūrinys.

Iš impresionizmo kilusi spalvų suskirstymo technika dažniausiai yra vartojama lokaliniam tonui išvengti ir objektui paskandinti spalviniame judesy. Iš čia susidaro sąvoka spalvos, kur, greta vienas kitos sudėstant atspalvius, daugiau lemia spalvų santykiai negu noras išgauti vieną ar kitą spalvą, kuri atitiktų privilegijuotą daiktą, parinktą būti paveikslo centru. Ne taip yra P. Kiaulėno tapyboj. Jo temperamentas, mažai linkęs į abstrakcijas, nori atstatyti įspūdį, gaunamą iš pačių daiktų. Todėl P. Kiaulėnas mėgsta nature-morte, turinčius siaurą siužetą, kur pakanka vienos gėlės, vieno ar dviejų vaisių spalviniam tirštumui kristalizuoti.

Moderninė tapyba per 80 metų išmokė, kad tikros daiktų spalvos negalima kitaip perduoti, kaip tik pakeičiant lokalinį toną. P. Kiaulėnas išlaiko tą toną, bet suskaldo kaimyninius tonus. Iš to atsiranda labai turtingi fonai, kuriuose gėlės raudonumas, vaisiaus švelnus geltonumas atgauna savo trapų paprastą skonį.

Pravartu čia taip pat paminėti P. Kiaulėno portretus. Įstabu, kad tapytojas, kurio darbai teikia ypatingo malonumo akiai, taip pat sugeba stipriai atvaizduoti vidinį modelio gyvenimą, neįpuldamas į realizmą arba lengva ekspresionizmą. Reikia ypatingai pagirti P. Kiaulėnas už mokėjimą suderinti modernino tapytojo uždavinių su reikalavimais tokio žanro, kuriame svarbią vietą užima visai netapybiniai uždaviniai, kaip antai: panašumas, jausmų išreiškimas, charakterio perdavimas ir tt. Reikia pripažinti, kad Kiaulėnui tai visai pasiseka todėl, kad jisai, neieškodamas nieko kito, seka tik savo viziją. Šitaip per Van Gogh ir Matisse P. Kiaulėnas susisiekia su renesansininkų portretistų tradicijomis, pirmoj eilėj su Tizianu, kurį jis ypatingai gerbia. O tarp Kiaulėno portretų ypatingai įstabus yra p. Suzy Solidor atvaizdas, kuriam dailininkas pavartojo visas savo paletes galimybes. Kituose moterų ir mergaičių portretuose P. Kiaulėnas moka sulaikyti koloristinę fugą ir leidžia mums pajusti, kaip giliai jis jaučia santykį tarp spalvinės harmonijos niuansų ir sielos būsenos „tonalité".

P. Kiaulėnas dažnai mums parodo ir didesnių paveikslų, kur jis nesilaiko griežtai pabrėžto kompozicijų ritmo. Ten jis atskleidžia pamėgimą santurios asismetrijos efektų, sutinkamų Bonnardo darbuose. Šioj srity P. Kiaulėnas taip pat yra gerai supratęs didžiųjų venecijiečių, Corregio, Tiziano ir Tintoretto, pamokas.

Kaip matyti iš įžvalgių M. Scherero pastabų, P. Kiaulėnas yra prasmingas originalus moderninės tapybos atstovas. Jis pirmutinis lietuvių menininkų jau yra užsikariavęs garbingą vietą tarp žymių šio amžiaus Paryžiaus modernistų.

O moderninė tapyba eina po spalvos vėliava. Reprezentaciniai tapytojai visas pastangas sukaupia į koloritą, dažnai visai neigdami kitas vaizdinio meno problemas. Jie dažnai išsižada matomų daiktų taip, kad paveikslo ojektu pasilieka tik tapysena ir koloritas.

P. Kiaulėnas, nepaneigdamas regimo pasaulio ir žmogaus su jo sudėtinga psichika ir apskritai išeidamas iš regimų daiktų, kuria savo spalvines vizijas, kurioms vaizduojami daiktai yra lyg išeiga ir paskatai. Tos spalvinės vizijos jį atskleidžia kaip koloristą. Bet kokį koloristą?

Juk vienas tapytojas, toks, kaip Renoir, Bonnard, vartoja daug įvairių spalvų, ir anglai tokį vadina „colourful". Kitas, toks, kaip Tizianas, Rubensas, operuoja nedaugelio spalvų įvairiais niuansais ir anglų yra vadinamas „colourist". Ir mūsų P. Kiaulėną reiktų priskirti prie šių pastarųjų koloristų, nes jo paveikslai nėra margaspalviai. Jie imponuoja ne spalvų margumu, bet sodrumu, gilumu, įtempimu. Kiaulėnas nevartoja spalvų sauvališkai, rodydamas simpatijų čia vienai čia kitai. Kaip simfoninės muzikos kompozitorius skiria kiekvienai instrumentų rūšiai — styginiams, pučiamiems, mušamiems — tiek vietos ir ten, kiek ir kur jų reikia muzikinei temai išvystyti ir išryškinti, taip P. Kiaulėnas geriausiuose savo kūriniuose kiekvieną spalvinį brūkšnelį derina į sąskambį ir padaro jį būtinu paveikslo visumai. Spalvos, išdėstytos drobės plokštumoj, šūkaujasi bei tarp savęs atsiliepia ir kiekviena padeda susidaryti darniai užbaigtai vizijai.

Taigi džiugu, kad mūsų tautietis, eidamas šio laiko menininkų pirmose eilėse, nepranyksta jų tarpe ir nėra jų vasalas, bet išsiskiria iš jų, kaip stipri individualybė, einanti savu keliu į ateitį.

Gaila, kad politinės audros atbloškė P. Kiaulėną į tokią aplinką, kuri neįgalina tapytoją užsidirbti kasdieninės duonos. Jis yra priverstas atsidėti duoningesniam menui — architektūrai, — kuri yra labai pavydi ir skriaudžia jo tapybą.

Ign. Šlapelis, JAV

Lietuvių kompozitoriai per vokiečių radiją. — Žinomas mūsų smuikininkas Iz. Vasyliūnas, prieš išvykdamas iš Europos ir kurį laiką gyvendamas emigracinėj Grohno stovykloj, kun. Šarkos rūpesčiu ir pastangomis atliko nemažos svarbos kultūrinį darbą. Būtent, š. m. rugsėjo 21 d. Iz. Vasyliūnas Bremeno radiofone smuiku su fortepionu įgrojo į elekromagnetines juostas visą eilę žymesniųjų kompozitorių kūrinių — V. K. Banaičio sonatą d-moll, St. Gruodžio sonatą d-moll, A. Račiūno „Nesileisk, saulele" ir „Rymojo mergelė", J. Gaidelio „Verpėją" ir tremty sukurtas kompozicijas „Be tėvynės" ir „Lietuvišką šokį", V. Jakubėno „Melodiją" ir B. Budriūno „Raudą".

Bremeno radiofono muzikos skyriaus vadovybė pareiškė pasitenkinimo, įsigijusi vertingų muzikos kūrinių transliacijoms. Suprantama, kad ir mes negalime nesidžiaugti Iz. Vasyliūno atliktu darbu.

Lietuvių dramos teatras Amerikoj. —Chicagoj jau dabar tremtinių daugiau negu kadaise lietuviais gausiausioje Hanau stovykloje. Nenuostabu, kad tremtiniai su savo pastangomis įsijungia į chorą aktyvių meno kolektyvų, kurie čia veikia nuo seno. Šiuo metu išsikristalizavusios darbą pradėjo dvi grupės. Pirmąją sudaro „Atžalyno" lietuviai vaidintojai, kurie J. Blekaičio vadovaujami su pastiprintu sąstatu ruošia tik du kartu Vokietijoj tespėtas suvaidinti V. Adomėno „Svetimas Plunksnas" — gyvą teatrališką farsą. Kitą grupę sudaro St. Pilkos vadovaujami daugiau ar mažiau aktoriai profesionalai. Čia randame scenos veteraną P. Mačį, kauniškį A. Brinką, šiaulietę Petrokaitę, S. Kielaitę, K. Oželį ir kitus daugiau ar mažiau girdėtus vardus. Šis kolektyvas ruošiasi pastatyti J. Grušo „Tėvą" (ankščiau St. Pilka buvo pastatęs S. Čiurlionienės „Aušros Sūnus"). Chicagoj apsistojo ir G. Velička, kuris, manoma, taip pat ką nors pradės ir tėvynės vaizdus atkurs tautiniais drabužiais.

Brooklyne gyvena A. Škėma, V. Žukauskas ir K. Vasiliauskas. Šie trys vardai pranašauja ką nors linksmo, improvizuoto ir kabaretiško. Skyrium nuo kitų branduolių gyvena H. Kačinskas (Bostone) ir J. Palubinskas (Baltimorėj), kuriuos bando kiti sambūriai į save parsikviesti.

Šiuo metu lietuvių dramos teatras tebėra organizavimosi stadijoj, tačiau iš jo tikimasi gyvastingo scenos žodžio, palaikančio ir stiprinančio mūsų dvasinę gyvybę. Ypač mes norėtume, kad tuo tarpu išsiblaškę pavieniai aktoriai ir kolektyvai labiau susiglaudintų, suderintų jau ne taip gausias jėgas ir nenukryptų į grynai pramoginį mažosios scenos teatrą. Tiesa, kad jis vidutinės publikos gana mėgstamas, tačiau jo kultūrinė reikšmė tokia, kaip lietus ant žąsies plunksnų. Gera būtų, kad naujai atsikuriąs mūsų teatras Amerikoj nepasiduotų nė tai nihilistinei nuotaikai, kuri nebuvo svetima Kauno teatrui.

ĮVYKIAI IR ŽMONĖS

Argentinos lietuvių kultūrinė veikla. — Argentinos lietuvių kolonija vis aktyviau reiškiasi savo kultūrine veikla. Jos centras yra Buenos Aires Avellaneda, kur išeina mėnesinis žuralas „Laikas" (20 psl.). Negalėdami apžvelgti visos veiklos, čia norime pažymėti bent kelius momentus.

Vienas tokių yra literatūros ir poezijos vakarai. Jiems nemaža energijos paskiria jautrios sielos žymus pamokslininkas kun. A. Grauslys. Jis didelį dėmesį skiria prancūziškai rašiusiam lietuvių poetui O. V. Milašiui, nuo kurio mirties šiemet yra sukakę 10 metų ir kurio kūryba ir asmeniu pasaulis vis labiau ima domėtis. Kun. A. Grauslys tam poetui geriau pažinti yra suruošęs net du vakaru. Jis taip pat yra suėjęs į draugystę su O. Milašiaus draugu Lysandro Z. D. Galtier, kuris šiuo momentu verčia mūsų poeto kūrinius į ispanų kalbą (seniau į ispanų kalbą tebuvo išversta tik viena O. Milašiaus misterija „Miguel Manara"). Literatūrinei veiklai judinti Avellanedoj yra įsteigta Literatūros ir meno mylėtojų draugija, kuri taip pat nešioja O. Milašiaus vardą. Jos posėdžiuose svarstomi klausimai ir skaitomi referatai, kurie platesnei publikai yra sunkiau prieinami.

Be kun. A. Grausilio literatūrinę veiklą judina „Aidų" bendradarbis vilnietis poetas Juozas Kėkštas. Kad ir sunkiai dirbdamas dirbtuvėse ir fabrikuose bei tvankioj socialinėj Pietų Amerikos aplinkoj J. Kėkštas nenustoja kūręs. 1947 m. jis išspausdino savo eilėraščių rinkinį „Diena naktin" ir 1948 m. J. Slowackio kai kurių eilėraščių vertimus vardu „Mano palikimas". Š. m. gegužės 21 d. Lietuvių salėje buvo suruoštas Juozo Kėkšto poezijos vakaras. Apie poeto gyvenimą ir kūrybą įvedamąjį žodį tarė „Laiko" redaktorius. Toliau sekė paties poeto su dideliu jautrumu paskaityti eilėraščiai, suskirstyti į dvi dalis. Pirmojoj daly buvo prieškarinė, kalėjimiška poezija, paimta iš pirmosios eilėraščių knygos, išėjusios 1938 m. „Tokio gyvenimo" vardu, o taip pat dykumų ir fronto poezija. Antrojoj daly buvo paskaityti eilėraščiai, parašyti plaukiant per Atlantą ir Argentinoje. Pastarieji, su mažomis išimtimis, niekur dar nebuvo spausdinti ir yra paimti iš paruošto spaudai rinkinio „Ramybė man". Vakaras praėjo pakilioj nuotaikoj ir paliko dalyvavusiems gilų įspūdį (Laikas").

Prie lietuvių kultūrinės veiklos gyvumo nemaža prisideda pianistas Andrius Kuprevičius ir smuikininkė Elena Kuprevičiūtė. Jiedu Lietuvių salėj (Avellanedoje) birželio 4 d. davė koncertą, kurį aprašydamas „Laikas" sako, kad publikos entuziamas buvo neaprašomas. Tačiau šiaip A. Kuprevičius daugiausia koncertuoja argentiniečių publikai. Pav., Kordoboj, kur birželio 13 ir 14 d. A. Kuprevičius davė du koncertu, pasisekimas buvo nepaprastas. Apie 100 metų Chopino mirties jubiliejinį koncertą „Laiko" korespodentas šitaip rašo: „Teatras buvo perpildytas, visur pristatytos kėdės; net scenoj sėdėjo publika. Be to buvo ir stovinčių. Bilietai buvo išparduoti dar diena prieš įvykstant koncertui, taip kad daug kas bilietų jau nebegavo. Mat, kordobiečiai prisiminė Kuprevičiaus pirmąjį pasirodymą Kordoboj pereitais metais, kuris jiems buvo padaręs tokį įspūdį, jog šio koncerto niekas praleisti nenorėjo. Ir mūsų Kuprevičius pateisino šį susidomėjimą. Išpildydamas su begaliniu įsijautimu Chopino kūrinius, atskleisdamas pilnumoj jų nemirtingą grožį ne tik muzikos žinovams, bet ir pilkajai miniai, Kuprevičius iš šio koncerto padarė tikrą „sielos šventę".

Argentinos lietuvių kultūrinei veiklai nemaža pasitarnauja ir „Laiko" žurnalas, kuris, kaip ir nevienas kitas kultūros darbas piniginiškai ne tik neapsimoka, bet tiesiog duoda nuostolius. Matyt, turi jų ir „Laikas". Ir jis gal jau būtų žlugęs, jei nebūtų suradęs kas finansiškai jį iš šalies paremtų. Tais rėmėjai yra vadinamieji garbės leidėjai, kurių kiekvienas savo pinigais padeda išleisti vieną „Laiko" N-rį. Tokiais garbės leidėjai dažniausiai yra Argentinos lietuviai prekybininkai ir pramoninkai. Šitaip jie duoda gražų pavyzdį kitų kraštų mūsų biznieriams, kaip

reikia prisideti prie lietuvių kultūros rėmimo. Tai ypač turėtų atkreipti J. A. V. biznierių dėmesį, nes šie perdaug jau yra šykštūs ir pasipūtę. Jei koks saliūninkas (smuklininkas) paaukojo kokiam bendram lietuvių reikalui kokį 10 dolerių, tai jis jaučiasi tokį darbą padaręs, kad apie tai net laikraščiai turi rašyti. Kitas redaktorius taip ir padaro — saliūnininko 10 dolerių auką garsina per laikraščius ir stato pavyzdžiu kitiems biznieriams. Ne. Tai ne labdara, o greičiau pasityčiojimas smuklininko, kuris, išnaudodamas žmonių silpnybę, kraunasi turtus, bet prieš visuomenę nori pasirodyti labdariu.

TORONTO — KANADOS LIETUVIŲ CENTRAS

Baigę darbo sutartis miškuose ir kasyklose, buvę lietuviai tremtiniai daugiausiai spiečiasi Toronto mieste, nes čia lengviau gauti butą ir darbą. Skaitoma, kad buvusių tremtinių Toronte jau bus apie 4 000, ir jų skaičius vis didėja. Kai kurie čia jau steigia savo krautuves ir įmones. Pernai susiorganizavę lietuviai studentai aktyviai dalyvauja Toronto universiteto studentų klubo veikloje. Dažnai Toronte būna ir kultūrinių pramogų. Rugsėjo 4—5 d. įvyko Kanados Lietuvių Sąjungos suvažiavimas, kuris išrinko naują centrinę valdybą. Lietuviams nemaža džiaugsmo suteikė ir pasisekimas lietuvių skyriaus Kanados tautinėje parodoje. Apie tai „Nepriklausoma Lietuva“ šitaip rašo:

„Lietuvių skyrius buvo gulte apgultas. Čia foto korespondentai nuolat fotografavo, prašydami mūsų budinčias ir dirbančias mergaites (parodoje, kaip minėjome, dalyvavo dvi Montrealio Dailės Akademijos studentės — A. Mažeikaitė ir M. Dzetavickaitė — kurios, atsigabenusios stakles, demonstravo, kaip audžiami tautiniai drabužiai) papozuoti, įvairūs menininkai kopijavosi mūsų marginius, laikraštininkai vis klausinėjo žinių apie Lietuvą, daugelis norėjo mūsų dirbinius įsigyti ar užsisakyti. Kitos moterys čia pat parodoje prašė, kad pamokytų jas austi... Senieji Kanados lietuviai ir JAV imigrantai, nors tik keletą žodžių mokėdami lietuviškai, stengdavosi mūsiškes prašnekinti. Susidarė įspūdis, kad paroda buvo viena iš gražiausių progų lietuviams suartėti ir seniau nedrįstantiems dabar prisipažinti lietuviais“. Šis pavyzdys aiškiai rodo, kad tik kurdami savo tautinę kultūrą, o ne aklai dolerį gaudydami, mes galime sulaikyti nutautėjimą ir patys lietuviais išlikti.

Reikalauja lietuvių kalbos JAV mokyklose. — „Keleivis paduoda šitokią vertą dėmesio žinią: „Worcesterio mokyklų superintendantas Power ieško lietuvių kalbos mokytojo vietos aukštajai (turbūt aukštesniajai? Red.) prekybos mokyklai. Pagal Massachusetts valstijos išleistą įstatymą, lietuvių kalba turi būti dėstoma aukštosiose mokyklose, jei 25 mokyklas lankančių vaikų tėvai to reikalauja. Worcesterio jau 29 lietuvių šeimos prašė įvesti lietuvių kalbą į dėstomų dalykų skaičių“. Konstatuodami šį džiugų faktą, norėtume paklausti, ar kitur panašių žingsnių negalima padaryti?

KNYGŲ NAUJIENOS

1. Neseniai latviškai išėjo Vinco Ramono „KRYŽIŲ“ romano I pusė. Ją išvertė Emil Skujenieks, mums gerai pažįstamas iš Nepriklausomybės laikų. Su dideliu nuoširdumu ir atsidėjimu jis yra išvertęs į latvių kalbą mūsų pačius geriausius veikalus. Būdamas mūsų Rašytojų Draugijos narys, jis ir tremtyje sielojosi, kaip praturtinti latvių literatūrą lietuvių veikalais. Radęs įdomesnį, aktualesnį ir literatūriškai geresnį kūrinį, jis su visu atsidėjimu jį išvertė ir paskelbė latvių visuomenei. Vinco Ramono knygos metrika latviškai atrodo šitaip: Vincs Ramons, KRUSTI, romans nuo lietuvju valodas 2. izdevuma tulkojis Emils Skujenieks, trimda, 1949, Arvida Sėlzemnieka apgads, 160 p. Antroji kryžių pusė kaip antras tomas pasirodys lapkričio mėn. Malonu, kad šiuo sunkiu laiku E. Skujenieks galėjo knygą taip gražiai — papuoštą gražiu lietuviško stiliaus viršeliu — išleisti ir šitaip tremtyje atnaujinti literatūrinį bendradarbiavimą, kuris tarp abiejų broliškų tautų buvo prasidėjęs laisvose tėvynėse. Būtų gražu, kad koks nors lietuvis rašytojas išverstų bent vieną gerųjų latvių knygų, išėjusių tremtyje.

2. Taip pat šiomis dienomis išėjo gana stambi (112 psl.) dail. J. Dobkevičiūtės — Paukštienės iliustruota Vinco Joniko lyrikos knyga „PAKELEIVIAI“. Ją išleido „Ventos“ leidykla. Apie šią knygą ketiname plačiau pasisakyti ateinančiame „Aidų“ N-ryje.

LIETUVIŲ PARODA AUGUSTDORFE

Š. m. rugsėjo 8 d. tautinės šventės proga Augustdorfo stovykloj buvo suruošta dviejų dailininkų — J. Pautieniaus ir Tričio — paroda, kuri susilaukė netikėto pasisekimo. Per 4 dienas parodą aplankė 800 žmonių. Apie 90% lankytojų buvo svetimtaučai, nes mūsų tautiečių minimoj stoykloj nedaug.

Vokiečių spauda prieš parodos atidarymą informavo savo skaitytojus, o parodai besibaigiant, Westfalijos dienraštis „Freie Presse“ šiltais žodžiais atsiliepė apie dailininkų darbus, drauge primindama dabartinę Lietuvos tragediją. Iš tos parodos vieną J. Pautieno paveikslo nuotrauką spausdiname šiame numery.

„DRAUGUI“ 40 METŲ

Chicagoj leidžiamas lietuvių katalikų dienraštis „Draugas“ rugsėjo mėn. minėjo savo 40 metų veiklos sukaktį. Jis pradėjo eiti Wilkes-Barre, Pa. savaitraščiu. 1916 m. jis tapo dienraščiu. Nuo 1918 m. jį perėmė leisti Tėvai Marijonai, kurie juo tebesirūpina iki šiol. Nuo 1927 m. „Draugą“ redaguoja L. Šimutis. Pradėjus laikrašty gausiau bendradarbiauti tremtiniams ir į redakciją atėjus mūsų bičiuliui kun. Dr. Prunskiui, „Draugas“ dar labiau sustiprėjo ir pagyvėjo. Šiandien Amerikos lietuvių spaudoj jis užima pirmaujančią vietą ir yra vienintelis lietuvių katalikų dienraštis pasauly. Sunkiame ir nedėkingame dienraštinės spaudos darbe „Draugo“ kolegoms redaktoriams ir visiems kitiems jo darbininkams linkime geriausios sekmės.

„AIDAI“ NESUSTODAMI EIS TOLIAU

Savo skaitytojams ir bičiuliams turime pranešti, kad „Aidų“ globą ir leidimą su šiuo numeriu perima Šv. Kazimiero Provincijos Pranciškonai, kurie, vadovaujami provincijolo T. J. Vaškio, per trumpą laiką nuo įsikūrimo JAV yra parodę didelį veiklumą. Ketindami apie naują „Aidų“ leidėją plačiau savo skaitytojus painformuoti kitą kartą čia norime pranešti, kad mūsų žurnalo dar vienas N-ris (26) išeis Europoje, o nuo Naujų Metų „Aidai“ jau eis JAV, ir juos redaguos mūsų žinomas rašytojas A. Vaičiulaitis, padedamas redakcinės kolegijos. Norėdami, kad mūsų žurnalas būtų prieinamas visiems pasaulio lietuviams, kuriems yra brangi lietuviškai krikščioniška kultūra, naujieji „Aidų“ leidėjai rado galimu žymiai nupiginti žurnalo prenumeratą (žiūr. plačiau paskutiniame viršelio puslapy). Ryšium su tuo tie „Aidų“ prenumeratoriai, kurie jau yra įmokėję pinigus, gaus žurnalą ilgesnį laiką. nes nuo šiol vienas „Aidų“ numeris JAV teskaitomas 50 centų, o kituose kraštuose 55 centai pagal atitinkamą valiutą.

Pranešdami visa tai savo skaitytojams ir bičiuliams, kviečiame juos paskatinti savo pažįstamus tuojau užsiprenumeruoti „Aidus“ pas vietos platintojus arba tiesiog pasiunčiant pinigus naujai administracijai: „Aidai“ Franciscan Monastery, Kennebunk Port, Maine, U.S.A.

AIDU atstovai

J. Amerikos Valstybėse: J. Sakevičius, 9853 So Lowe Ave., Chicago, 28, I ll.

Anglijoje: J. Dėdinas, Full Sutton Hostel, Stamford Bridge, Nr. York.

Kanadoje: St. Dargis, 83 Euclid Ave., Toronto, Ont.

Australijoje: Valerijus Gražulis, Railway Camp Huretville, Sydney, N. S. W.

Venecueloje: J. Kukanauza; Quinta „Neyhda", Av. Tachira, Urb. Guaicaipuro, Caracas, Venezuela, S. America.

AIDAI - Lithuanian Monthly Cultural Magazine - ECHOES

Published under EUCOM
Civil Affairs Division Authorisation for United Nations
Displaced Persons Publication
No. UNDP 204, 19. October, 1949
Editor and publisher — Paulius Jurkus
Schwäbisch Gmünd, Bismarckstr. 1.

Redaktorius - leidėjas — Paulius Jurkus

Redaktorius — Jonas Grinius

Redakcijos ir Administracijos adresas:
(14 a) Schwäbisch Gmünd, Bismarckstr. 1.

Atskiras numeris 2 DM

Printed by Karl Hofmann, Schorndorf
Circulation: 2000

